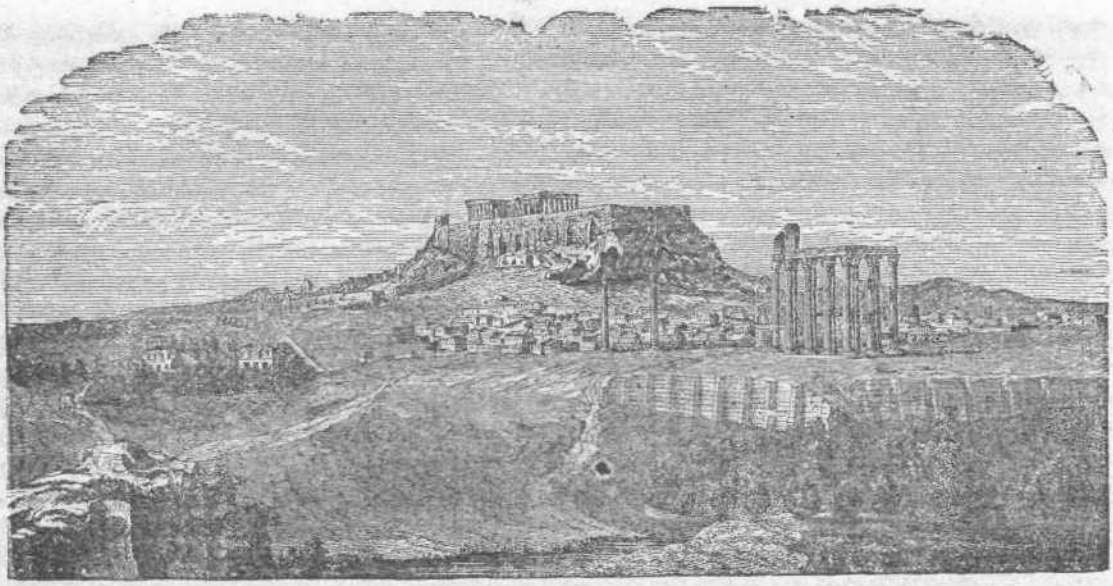

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1860. ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 255.

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ (*).

—ooo—

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

—

Α'.

Ὁ ἐπιπόλαιος παρατηρητὴς ὑπολαμβάνει ὅμοιον τὸν βίον τῶν γυναικῶν καθ' ὅλην τὴν Δύσιν. Ἐπισκεφθεὶς τινας τῶν μεγαλοπόλεων τῆς Δύσεως, ἐν αἷς αἱ ἠθικαὶ ἕξεις καὶ ῥοπαὶ δὲν ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα διακεκριμένον ὅσον καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, σπεύδει νὰ κηρύξῃ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι πάντη μονότονος, καὶ ὅτι ὁ ἰδὼν τοὺς Παρισίους δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἴδῃ καὶ τὴν Βιέννην, τὸ Λονδῖνον ἢ τὰ Μεδιόλανα. Παρατηρητέον ἐν πρώτοις ὅτι ἵνα μελετήσωμεν τὰ ἤθη, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐπισκεφθῶμεν μίαν πόλιν, ὁποιονδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ μεγαλεῖον ἢ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς. Ἡ Γαλλία, παραδείγματος χάριν, εἶναι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης, τόπος ἰδιαζόντως συγκεντρώσεως, ὅπου ἀπαντῶμεν συμπαρεστῶτα ἤθη, ἔθιμα, διοικητικὰς διατάξεις καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅμως, ἀπατᾶται ὁ νομίζων ὅτι τῆς Γαλλίας τὸν βίον ἐκπροσωποῦσιν οἱ Παρίσιοι. Οἱ Γερμανοὶ τῆς Ἀλζάσης, οἱ Ἕλληνες τῆς Μασσαλίας, οἱ Σκανδιναυοὶ τοῦ Ῥοθομάγου (Rouen), οἱ Κέλται τῆς Βρετανίας, κλ, τόσῳ διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων διά τε τῆς γλώσσης τοῦ ἤθους καὶ τῶν κλίσεων, ὥστε φαίνονται ἀνήκοντες εἰς διάφορα κράτη. Ἐὰν λοιπὸν τοιαύτας ἀνομοιότητας εὑρίσκωμεν ἐντὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κράτους, ὁποῖαι ἄρα ἀπαντῶνται ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν Ἰταλίᾳ; Καὶ περιττὸν μὲν νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἰδίως περὶ ἑκάστην τῶν διαφορῶν τούτων, ἀνάγκη ὅμως νὰ καταδείξωμεν τὴν τῶν φυλῶν καὶ τῶν θρησκευμάτων.

Ἡ Δύσις, ὑπὸ τὴν φυλετικὴν αὐτῆς ὄψιν, διαιρεῖται εἰς δύο κυριωτάτας μοίρας, τὴν τῶν Λατίνων καὶ τὴν τῶν Γερμανῶν. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι εἰσὶ σχεδὸν ἀδελφοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ὡς ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν τὴν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐθνογράφων ὀνομασθεῖσαν πελασγικήν, τὴν τοσούτῳ διακριθεῖσαν κατὰ τὰς τρεῖς χερσονήσους τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης, τὴν ἀνατολικήν, τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν ἰβηρικήν. Ἐκ δὲ τῶν λαῶν, ὧν ἡ γλῶσσα κατάγεται ἀπὸ τῆς Λατινικῆς, τῶν ἐκπολιτισθέντων ὑπὸ τῆς Ῥώμης, οἱ Γαλλολατῖνοι κατέχουσι τὴν ἀνωτάτην τάξιν ἐν τῇ πολιτικῇ ἱεραρχίᾳ· αὐτοὶ μόνοι κατεταχθῆσαν μετὰ τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἐνῷ οἱ Ἰταλοὶ σήμερον ἀγωνί-

(*) Τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν ἔγραψεν ἐπίτηδες διὰ τὴν Πανδώραν ἡ πριγγίπισσα Δώρα Ἰστριάς, τῆς ὁποίας ἐθαυμάσαμεν πρό τινων μηνῶν τὴν παιδείαν, τὸν φιλελληνισμὸν καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ ἤθους ἐν Ἀθήναις. Σ. Π.

ζονται ὑπὲρ τούτου. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου ἡ ἑτέρα τῶν ἐπικρατειῶν, ἡ Ἱσπανία, σπεύδει νὰ ἀναλάβῃ τὴν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἄλλοτε ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς συμβουλίοις.

Οἱ δὲ Γερμανοὶ ἐπέτυχον μᾶλλον τῶν Λατίνων τὴν σύστασιν δυνάμεων πρώτης τάξεως, ἀναδείξαντες πλὴν τῆς κατὰ τὴν ἀρκτῴαν Ἀμερικὴν ἰσχυρᾶς πολιτείας, τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Πρωσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν. Οἱ Σκανδιναυοὶ (Σουηδοί, Νορβηγοὶ καὶ Δανοί), οἱ συγκροτοῦντες μετὰ τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Ἀγγλοσαξώνων τὰς τρεῖς διαιρέσεις τῆς γερμανικῆς φυλῆς, ἔχουσι κράτη δευτερεύοντα· εἰ δὲ καὶ ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν Γερμανοί, Σκανδιναυοὶ καὶ Ἀγγλοσάξωνες, διαφέρουσιν ὅμως οὐσιωδῶς πρὸς ἀλλήλους.

Εἰς τὰς φυλετικὰς ταύτας διαφορὰς προσθετέον καὶ τὴν τῶν θρησκευμάτων. Πλὴν τινων ἐξαιρέσεων δευτέρου λόγου ἀξίων, οἱ Λατῖνοι ἔμεινον πιστοὶ εἰς τὸ δόγμα τῆς Ῥώμης· ὁ καθολικισμός, ἐξαιρέσει μερῶν τινων τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλβετίας καὶ τοῦ Πεδεμοντίου, ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς ἀπογόνοις τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς λυκαίνης. Ἀλλ' ἡ θρησκεία αὕτη καί τοι ἀξιοῦσα ἑνότητα, ἐτροποποιήθη ὅμως ὑπὸ τῶν χαρακτήρων ἑκάστου τῶν λαῶν. Ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν φυσιογνωμίαν οἵαν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, οὔτε ἐν Ἰταλίᾳ οἵαν ἐν Ἱσπανίᾳ. Ὠνομάσθη μάλιστα γαλλικανισμὸς ὁ καθολικισμὸς Λοδοβίκου τοῦ Θ' καὶ τοῦ Βοσσουέτου.

Τῶν Γερμανῶν δὲ θρησκεία εἶναι ἐν γένει ἡ τῶν διαμαρτυρομένων· διότι ταύτην πρεσβεύουσι καὶ Ἄγγλοι, καὶ Ἀμερικανοί, καὶ Πρῶσοι, καὶ Σουηδοί, καὶ ἄλλοι· καὶ ὅμως αἱ ἐξαιρέσεις εἰσὶν ἀναντιρρήτως ἀξιοσημείωτοι. Ἡ μεσημβρινὴ Γερμανία ἀσπάζεται μᾶλλον τὰ τῶν καθολικῶν ἢ τὰ τῶν διαμαρτυρομένων. Ἐν Αὐστρίᾳ, καί τοι μὴ κατοικουμένη ὑπὸ μόνον καθολικῶν καὶ Γερμανῶν (1), ἐπειδὴ ἡ βασιλεύουσα οἰκογένεια πρεσβεύει τὰ τοῦ παπισμοῦ, ὑποχρεοῖ τὰς φυλὰς καὶ τὰς θρησκευτικὰς αἱρέσεις τοῦ κράτους νὰ ὑπηρετῶσιν, ἐναντίον τῶν καθ' ἑκάστην σφοδρυνομένων ἀντιπαθειῶν, τὴν πολιτικὴν τῆς Ῥώμης.

Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἰς δύο θρησκευτικὰ συστήματα ἀπεδόθη εἰς τὰς ἰδίας ροπὰς τῶν φυλῶν. Ἴσως ὅμως πρέπει μᾶλλον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ κλίματος· διότι ὅλοι οἱ διαμαρτυρόμενοι τόποι, ὡς ἡ Ἀγγλία, Σουηκία, Δανία, Πρωσία, Ὁλλανδία, Ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς, κλ, κεῖνται πρὸς ἄρκτον. Καὶ εἴποτε τὸ δόγμα τῶν διαμαρτυρομένων εἰσεχώρησε, κατά τινας περιστάσεις, πρὸς μεσημβρίαν, καὶ κατέκτησε, φέρ' εἰπεῖν, τὴν Βελγικὴν καὶ μέρος τῆς Γαλλίας, ὑπεχρεώθη πάντοτε νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι καὶ αἱ φυλαὶ, καὶ αἱ περιστάσεις καὶ ἡ πολιτικὴ συνετέλεσαν εἰς τὴν διαίρεσιν ἐκείνην. Ἡ Ἀγγλία δὲν κατώρθωσέ ποτε νὰ σύρῃ εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοὺς Κέλτας τῆς Ἰρλανδίας, ὡς οὔτε ἡ καθολικὴ δυναστεία τῆς Σαξωνίας νὰ ἑνώσῃ τοὺς Σάξωνας μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ὅπου δὲ τὸ φυλετικὸν πνεῦμα ἀντέτασσεν ὀλιγωτέραν ἀντίστασιν, ἡ πολιτικὴ ἐφάνη παντοδύναμος. Ἡ Βέρνη ἐπέβαλε τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὸ Βώ, ἐνῷ τὸ γεῖτον Φριβοῦρ, ἀποκρούον τὴν ἐπιρροὴν τῆς Βέρνης, ἔμεινε καθολικόν. Εἰς τὰ μοναρχικὰ κράτη ἡ ἐπιρροὴ τῆς ἐξουσίας ἦτο ἔτι ἰσχυροτέρα. Ἐὰν Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ' καὶ Φερδινάνδος ὁ Β' ὑπεστήριζον τὸ δόγμα τῶν διαμαρτυρομένων διὰ τῶν κραταιοτάτων δυνάμεων δι' ὧν κατεπολέμησαν αὐτό, ὁ καθολικισμὸς ἤθελε περιορίζεσθαι σήμερον ἐντὸς τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου.

Ὅσοι μελετήσαντες μετ' ἐπιστασίας τὴν ἱστορίαν ἐπείσθησαν ὅτι τὰ ἤθη τῶν λαῶν εἰσὶν ἡ ἔκφρασις τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν ἐμφύτων ροπῶν τῆς φυλῆς εἰς ἣν ἀνήκουσιν, ἐννοοῦσιν εὐκόλως διὰ τί ὁ βίος τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς κατά τε τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Σκωτίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ καθολικὴ ἑνότης τοῦ μεσαιῶνος διερράγη, τὰ ἔθνη παρεδόθησαν ἀκωλύτως εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ροπάς. Αἱ δυτικαὶ ὅμως χῶραι ἐτήρησαν ὅλαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὸν ἔμμονον τύπον τῆς βασιλείας τῶν ἱπποτῶν. Τὸ ἀξιοσημείωτον τοῦτο πολίτευμα συνήρμοζε τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τῶν γερμανικῶν καὶ κελτικῶν παραδόσεων. Ὅτε οἱ βάρβαροι τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλατίας ἠσπάσθησαν τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ κηρύττον διὰ στόματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὅτι « ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐκ ἔστιν οὔτε ἀνὴρ οὔτε γυνὴ, » ἡ νέα πίστις ἐνίσχυσε τὴν κλίσιν αὐτῶν εἰς τὸ σέβεσθαι τὰς γυναῖκας. Ὁ ἱπποτικὸς θεσμὸς μετεποίησε τὴν ἔμφυτον ταύτην ροπὴν εἰς εἶδος λατρείας, οὐχὶ μὲν ἐνδεοῦς καταχρήσεων, προαγαγούσης ὅμως μεγάλα παραδείγματα ἀφοσιώσεως, καὶ ἔθιμα ἐφ' οἷς δικαίως σεμνύνονται τὰ μᾶλλον πεπολιτισμένα ἔθνη τῆς Δύσεως. Ἄνευ τοῦ ἱπποτικοῦ θεσμοῦ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν ἐμπνέει εἰς πάντα *πιστὸν Ἄγγλον* ἡ βασιλὶς Βικτώρια; Καὶ δὲν κατανύγει τὴν καρδίαν τὸ σέβας μεθ' οὗ οἱ δραστήριοι ἐκεῖνοι Ἀγγλοσάξωνες, οἱ βασιλεύοντες ἔν τε Λονδίνῳ καὶ τῇ Καναδικῇ, ἐν Ἰνδίαις καὶ τῇ Αὐστραλίᾳ, κύπτουσι τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον γυναικός; Ἄνευ τοῦ θεσμοῦ τούτου, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς λαοὶ τόσον ἀγέρωχοι ὡς οἱ τῆς Ἱσπανίας, λαοὶ ἀποκρούσαντες μετὰ τοσαύτης καρτερίας τὸν Ναπολέοντα καὶ ἀποτόμως μεταχειρισθέντες Φερδινάνδον τὸν Ζ', ζῶσι σήμερον ἀτάραχοι ὑπὸ Ἰσαβέλλαν τὴν Β'; Ἄνευ τοῦ θεσμοῦ τούτου, πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀγάπην ἣν ἔδειξαν οἱ Πορτογάλλοι πρὸς Μαρίαν τὴν Β', ἐξώσαντες τὸν τρομερὸν δὸν Μιγουέλ; Καὶ ἄνευ αὐτοῦ νομίζετε ὅτι ἔθνος στρατιωτικὸν ὁποῖον τὸ τῶν Γάλλων, ὑπεβάλλετο τοσάκις ἑκουσίως εἰς κυβέρνησιν γυναικῶν, ἀπὸ Βαθίλδης μέχρις Ἄννης τῆς αὐστριακῆς; Ἐὰν τὸ ἱπποτικὸν πνεῦμα δὲν ἐτήρει τοσαύτην ἰσχὺν, φρονεῖτε ὅτι Ναπολέων ὁ Γ' ἀνεκαίνιζέ ποτε τὸν ἀρχαῖον νόμον τῆς Μοναρχίας, τὸν ἀφρόνως καταργηθέντα ἐπὶ Λοδοβίκου Φιλίππου; Καὶ αὐταὶ αἱ δημοκρατικαὶ πολιτεῖαι θεωροῦσι τὸ περὶ τὰς γυναῖκας σέβας ὡς ἀναμφισβήτητον σημεῖον γενναίου πολιτισμοῦ. Ἐν τῇ ἀρκτῴᾳ Ἀμερικῇ νέα τις παρθένος διατρέχει μόνη τὴν ἀπέραντον χώραν τῆς Ὁμοσπονδίας μηδὲ σκιὰν προσβολῆς φοβουμένη. Καὶ τίς δὲν ἐθαύμασε τὸ ὅλως ἔκτακτον σέβας τὸ παρὰ τῶν δημοκρατῶν τούτων ὁμολογούμενον πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον; Ἡ πρὸς τὰς γυναῖκας αὕτη διαγωγὴ τοσοῦτον ἀντιβαίνει πρὸς τὰς ἄλλας ἕξεις αὐτῶν, ὥστε καὶ πρὸς τοὺς μᾶλλον ἐπιπολαίους παρατηρητὰς ἐγένετο καταφανής.

Ἀλλ' ἐὰν ὁλόκληρος ἡ Δύσις συμφωνῇ ὡς πρὸς τὸ σέβας τὸ ὀφειλόμενον πρὸς τὰς γυναῖκας, δὲν συμφωνεῖ ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιρροῆς ἥτις πρέπει νὰ χορηγῆται αὐταῖς κατὰ τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν περὶ τὸν οἶκον οἰκονομίαν· ἡ διαφωνία δὲ αὕτη ἐξηγεῖται διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν θρησκειῶν. Ἡ τῶν διαμαρτυρομένων ἐπιδαψιλεύει πρὸς τὰς γυναῖκας μέγιστα πλεονεκτήματα· ὡς καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ σύζυγοι οὕτω καὶ αὐταὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἑρμηνεύειν τὴν ἱερὰν Γραφὴν, τὸν μόνον τοῦτον κανόνα τῆς πίστεως· τὸ δικαίωμα δὲ τοῦτο δίδει τελείαν ἀνεξαρτησίαν περὶ τὰ θρησκευτικά. Πλὴν τούτου, ἐν κοινωνίᾳ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἱερατεῖον, κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ σημασίαν, ἡ μήτηρ ἐνεργεῖ ἐπὶ τῶν τέκνων, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἐπιρροὴν, ἧς δὲν μετέχει παντελῶς ἡ πνευματικὴ ἐξουσία. Ὡς γυνὴ, δὲν ὑποβάλλεται εἰς μεγάλας καταπιέσεις, καθὸ μάλιστα ἔχουσα τὴν ἄδειαν νὰ ἀποσείῃ τὸν βαρὺν ζυγὸν διὰ τοῦ διαζυγίου. Ἐνίοτε ὅμως οἱ πολιτικοὶ νόμοι, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας αὐτῆς, δὲν δίδουσιν αὐτῇ δικαιώματα ἴσα πρὸς τὰ παρὰ τῆς θρησκείας χορηγούμενα. Καὶ κατὰ τοῦτο ἡ νομοθεσία τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν εἶναι ἧττον ἐλευθέρα τῆς μοναρχικῆς καὶ καθολικῆς Γαλλίας.

Πιθανὸν ὁ ναπολεόνειος Κώδηξ σκοπὸν εἶχε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ γυναικεῖον φῦλον διὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς καθολικῆς θεωρίας, παραδεχθεὶς καὶ αὐτὸ τὸ διαζύγιον (1). Καὶ ὄντως ἐν τῷ καθολικισμῷ ἄλλην θρησκείαν πλὴν τῆς τοῦ πατριάρχου τῆς Ῥώμης δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἡ γυνή. « *Ὅπου ὁ Πάπας ἐκεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία,* » τοιαύτη ἡ πίστις αὐτῆς. Τὸ ἱερατεῖον, ἐκπροσωποῦν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα, καὶ σύστημα ἔχον ν' ἀντικαθιστᾷ ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν ἀπόλυτον ἐπιρροὴν τῆς Ῥώμης εἰς τὴν τῆς οἰκογενείας, δὲν ἐπιτρέπει τῇ μητρὶ νὰ διευθύνῃ τὴν συνείδησιν τοῦ τέκνου αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύζυγος ὑπόκειται εἰς ὅσα καὶ ἡ μήτηρ. Ναὶ μὲν κατά τινας ὡρισμένας περιπτώσεις χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἀλλ' ὁ χωρισμὸς οὗτος, παράδοξος μέσος ὅρος γενόμενος δεκτὸς παρά τε τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ νόμου, ἔχει ὅλα τὰ ἀτοπήματα τοῦ διαζυγίου, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ προτείνειν εἰς παραδοχὴν τοὺς ἰσχυροὺς λόγους, δι' οὓς οἱ νομοθέται τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τῶν διαμαρτυρομένων καθιέρωσαν τὴν διάλυσιν τοῦ συζυγικοῦ δεσμοῦ κατά τινας σπουδαίας περιπτώσεις. Συνέβη ἄρα ὅ,τι θέλει συμβαίνει ἀναποφεύκτως ὁσάκις ἡ ἀρχὴ τῆς αὐθεντίας φθάσῃ μέχρι τοῦ τελευταίου αὐτῆς ὁρίου. Ἐνίοτε μεταξὺ τῶν περωτισμένων κλάσεων τῶν καθολικῶν τόπων, εὑρίσκομεν γυναῖκας αἵτινες, ἀμφισβητοῦσαι τὸ ἀλάνθαστον τοῦ πάπα,—καὶ πρὸς τοῦτο δὲν ἀπαιτεῖται βεβαίως μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἱκανότης,—δὲν ὁμολογοῦσι πολὺ σέβας εἰς τὰ δόγματα (1). Τὸ δὲ ἀδιάλυτον τοῦ γάμου πολλάκις προεκάλεσεν ἐμπαθεστάτας ἀντενεργείας κατ' αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ, ἀγνώστους κατὰ τὰς χώρας τὰς μὴ ὑποτασσομένας τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ποτὲ μὲν αἱ ἀντενέργειαι αὗται ὑπῆρξαν ἄλλα κρόνεια ὡς ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ἐπὶ Λοδοβίκου ΙΕ', ἄλλοτε δὲ ἐγένοντο ἀφορμὴ πολυκρότων λογομαχιῶν ὡς ἐν τῇ *Ἰρλανδίᾳ* καὶ τῇ *Βαλεντίᾳ*. Ἀλλὰ καί τις τῶν νεωτέρων μυθιστοριῶν, ὁ *Δανιὴλ*, συγγραφέα ἔχουσα δημοτικὸν ποιητὴν τὸν Κ. Ἐρνέστ Φεϋδώ, δὲν ἐγράφη κατὰ τὰς αὐτὰς ἰδέας ἃς κατ' ἀρχὰς ἐπρέσβευεν ἡ Κ. Γ. Σάνδη; Ὅταν τοιαῦται συζητήσεις γίνωνται κατὰ τύπους μυθιστορικοὺς, δύσκολον νὰ μὴ ὑπερβῶσι τὸν σκοπόν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς συγχέεται μετὰ καταχρήσεων, αἵτινες ὅμως δὲν εἶναι λογικὸν τῶν συζητήσεων ἐκείνων ἀποτέλεσμα, εἰ καὶ ἀξιοῦσι τἀναντία οἱ παραδοξολογοῦντες χάριν τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτικῆς.

Β'.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διατρέξῃ τις ὅλας τὰς χώρας τῆς Δύσεως, ὅπως ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰς διαφόρους φυλὰς καὶ τὰ συστήματα. Κατὰ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην ὑπάρχει μικρὸν κράτος, ὅπου δεσμὸς ὁμοσπονδίας συνδέει Γερμανούς τε καὶ Λατίνους, καθολικοὺς καὶ διαμαρτυρομένους. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸ Τεσσὲν εὑρίσκει λαὸν ἰταλικόν. Οἱ Ῥωμάνσχοι τῶν Γριζῶν εἰσίν, ὡς λέγεται, ἄποικοι τῆς Ἐτρουρίας· τὸ Βὼ κατοικεῖται ὑπὸ Γαλλολατίνων· ἐν Ἀργοβίᾳ ζῶσι γνήσιοι Γερμανοί, ἀπόγονοι τῆς γερμανικῆς φυλῆς τῶν Ῥαυρανῶν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν θρησκείαν ἀπαντᾶται ἡ αὐτὴ διαφορά· τὸ Τεσσὲν εἶναι καθολικόν· ἡ Ἀργοβία μι-

(1) Τὸ τεταρτημόριον περίπου τῶν κατοίκων τοῦ αὐστριακοῦ κράτους συγκροτεῖται ὑπὸ Γερμανῶν.

(1) Ἡ καθολικὴ ἀντενέργεια τοῦ 1815 ἔτους ἐπανέφερε τὸ ἀδιάλυτον τοῦ συζυγικοῦ δεσμοῦ, προσβαλοῦσα διὰ τοῦτο τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως· διότι ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχει ἑκατομμύριον διαμαρτυρομένων οἵτινες ἐξ ἀνάγκης ὑποβάλλονται εἰς νόμον ἀλλοτρίας θρησκείας, νόμον γενόμενον δεκτὸν ὑπὸ τοῦ καθολικισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου.

(1) Τὸ περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν μητέρων γνωστότατον σύγγραμμα τοῦ Aimé Martin, περιέχει τὰς ἰδέας τῶν γυναικῶν τούτων.

κτή· τὸ Βῶ διαμαρτυρόμενον. Προτρέπω τοὺς ἀνατολικοὺς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσι τὰς φυλὰς τῆς Δύσεως, νὰ διατρίψωσιν, ὡς ἐγὼ, χρόνον τινὰ κατὰ τὰς τρεῖς Ἑλβετίας· θέλουσι δὲ εὑρεῖ ἐν αὐταῖς καὶ τὰς ἐλαχίστας διαφορὰς τὰς διαχωριζούσας τὰς φυλὰς καὶ τὰ θρησκεύματα· ὁ ἰταλὸς δὲν ὁμοιάζει διόλου τὸν Γαλλολατῖνον, οὔτε ὁ ὀπαδὸς τῆς ἐλευθέρας ἐκκλησίας (1) τὸν τῆς τῆς ἐθνικῆς (2), οὔτε ὁ ὑπερόρειος (3) τὸν Γαλλικανὸν (4) μᾶλλον ἢ ἧττον πολέμιον τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα. Ἡ δὲ χώρα ἥτις περιέχει ὅλα τὰ κλίματα, ἀπὸ τοῦ τῆς Σιβηρίας, ἐπικρατοῦντος κατὰ τὰς κορυφὰς τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ τῆς Ἰταλίας καθωραΐζοντος τὰς ὄχθας τῆς Μεγάλης Λίμνης, περιέχει καὶ πάντα τὰ εἴδη τοῦ βίου. Βλέπεις ἐν αὐτῇ ἀλληλοδιαδόχως τὸν τραπεζίτην τῆς Βάλης, τὸν γεωργὸν τῆς Ἀργοβίας, τὸν εὐγενῆ τῆς Βέρνης, τὸν ποιμένα τῆς Ὑρὶ, καὶ τὸν ἔμπορον τῆς Γενεύης. Πεδινοὶ καὶ ὀρεινοὶ, κάτοικοι πόλεων καὶ ἀγρῶν, πολῖται καὶ χωρικοί, βιομήχανοι καὶ εὐγενεῖς, καπουτσῖνοι καὶ ἱερεῖς διαμαρτυρόμενοι, ἐπίσκοποι καὶ φραμμασόνοι, ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις τῆς Δύσεως εὑρίσκονται ἀναμὶξ κατὰ τὰς εἰκοσιδύο πολιτείας τὰς συγκροτούσας τὴν ἑλβετικὴν Ὁμοσπονδίαν. Ἄρα καὶ τῶν γυναικῶν ὁ βίος εἶναι ἀλλοῖος καὶ ὅλως διάκριτος. Καὶ ἐν μὲν τοῖς νόμοις ἐπικρατεῖ ἀπόλυτον τὸ δημοκρατικὸν σύστημα· κατὰ δὲ τὰ ἔθιμα ἄλλως πως ἔχει τὸ πρᾶγμα· ἡ Βέρνη ἔχει ἀριστοκρατίαν ἀξιοῦσαν εὐγένειαν οἵα καὶ ἡ τῆς ἐν Παρισίοις καὶ Βιέννῃ ἀριστοκρατίας, καὶ ὑποτασσομένη μᾶλλον εἰς τὰς συνεπείας τῆς δημοκρατίας ἢ παραδεχομένη αὐτάς. Καὶ κατ' αὐτὰς τὰς πολιτείας ὅπου δὲν εὑρίσκονται ἀρχαῖα ὀνόματα, αἱ σύζυγοι τῶν πλουσίων τραπεζιτῶν ἢ ἐμπόρων δὲν δέχονται ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἀνθρώπους ἀνήκοντας εἰς τάξιν ὁπωσοῦν κατωτέραν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ὑπάρχουσι Γενευαῖαι καὶ κάτοικοι τῆς Βάλης, αἵτινες δυσκολώτερον καὶ βαρονίδος γερμανῆς ἢ μαρκεσίας γαλλίδος δέχονται παρ' αὐταῖς τὴν σύζυγον συμπολίτου μικρὸν εὐνοουμένου ὑπὸ τῆς τύχης. Ἐν γένει κατὰ τὴν Δύσιν δημιουργεῖται νέα τις ἀριστοκρατία, βάσιν ἔχουσα τὸν πλοῦτον, καὶ ἀξιοῦσα ἐπιμόνως τὰ αὐτὰ ὡς καὶ ἡ ἀρχαία. Εἰς ἄλλον τόπον, ὅπου ὁ τιμαριωτικὸς ὀργανισμὸς εἶναι πολὺ ἰσχυρότερος ἢ ἐν Ἑλβετίᾳ, διότι καθιεροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ λατρεία τοῦ χρυσοῦ μόσχου ἀνεγείρει βωμοὺς πλησίον τῶν ναῶν ὅπου φυλάσσονται αἱ περγαμηναὶ τοῦ μεσαιῶνος. Ἡ θυγάτηρ πλουσίου ἐμπόρου τοῦ ἄστεος τοῦ Λονδίνου ἐπιποθεῖ τὴν μετ' εὐγενῶν συζυγίαν, ὅπως καὶ τὰ πλούτη νέας μὴ εὐγενοῦς ἐν Γενεύῃ συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ χρυσίσωσιν ἐκ νέου τὸν θυρεὸν τῶν οἰκοσήμων ἀπογόνου τινὸς τῶν Γάλλων σταυροφόρων.

Εἰς τὰς ἐγχωρίους ταύτας ποικιλίας τῆς Ἑλβετίας, προστίθενται ὅσον οὐδαμοῦ καὶ αἱ ξέναι. Ἡ Ἑλβετία κειμένη κατὰ τὸν ὀμφαλὸν τῆς Εὐρώπης, περίφημος διὰ τὸ κάλλος τῆς χώρας καὶ τὴν εὐκρασίαν τοῦ κλίματος, ἔχει ἀνέκαθεν τὸ προνόμιον τοῦ φιλοξενεῖν ἐνδόξους ξένους, ὡς τὸν Γιββῶνα, τὸν Βύρον, τὸν Σατωβριὰν καὶ ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ ὀνομασταὶ γυναῖκες ἀνήκουσαι εἰς διαφόρους πολιτισμοὺς διέτριψαν ἐν Ἑλβετίᾳ. Ἡ K. de Charrière ἀντεπροσώπευσεν ἐκεῖ τὴν Ὁλλανδίαν, αἱ K. Guyon καὶ Staël (*) τὴν Γαλλίαν, ἡ K. de Krüdner τὴν Ῥωσίαν, καὶ καθεξῆς. Ἡ ἐν Ἑλβετίᾳ διατριβὴ τῶν ἐγκρίτων τούτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπενήργησεν οὐ μικρὸν ἐπὶ τὸ ἑλβετικὸν ἔθνος. Ἡ K. Guyon, εἰ καὶ ὀλίγον διέτριψε παρὰ τὰς ὄχθας τῆς γενευαίας λίμνης, ἀφῆκεν ὅμως μαθητὰς, οἵτινες μεταδόντες ἀπὸ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς (**), συνετέλεσαν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἐνέργειαν τὴν ὀνομασθεῖσαν Μεθοδισμός. Ἡ K. de Charrière, ἥτις κατασταθεῖσα διὰ τοῦ γάμου ἐν τῇ γαλλικῇ Ἑλβετίᾳ εθεμελίωσεν ἐν αὐτῇ ἀληθὲς σχολεῖον, εἶχεν ἰδέας πάντη ἀντικειμένας πρὸς τὰς τῆς K. Guyon, ὡς ἀντιπροσωπεύουσα τὰς θεωρίας τῶν φιλοσόφων τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος. Ὅτε δὲ ἡ φιλοσοφία αὕτη προτεκάλεσεν ἕνεκα ὑπερβολῶν τὴν ἀντενέργειαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἡ K. Staël, ὀπαδὸς ἐν πρώτοις τοῦ Ἰ. Ἰ. Ῥουσὼ, ἐγένετο ὄργανον τῆς γερμανικῆς σχολῆς τοῦ αἰσθήματος, ἐνῷ ἡ K. de Krüdner, παραφερομένη ὑπὸ τῆς ῥύμης τῆς παλιντροπίας αὐτῆς, κατέλειπε τὴν φιλοσοφίαν καὶ παρεδίδετο εἰς τὰς ἐκστάσεις καὶ τὰς τερατοσκοπίας τῆς K. Guyon, συντελοῦσα δραστηρίως δι' ἐνθουσιώδους κηρύγματος εἰς τὸν ἐν Ἑλβετίᾳ θρίαμβον τοῦ Μεθοδισμοῦ.

(1) Οἱ Μεθοδισταὶ πρεσβεύουσιν ἐν γένει τὸν ἀρχαῖον καλβινισμον.

(2) Ἡ διαμαρτυρομένη ἐθνικὴ ἐκκλησία κλίνει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν πολὺ πλέον τῆς ἐλευθέρας ἢ τῆς τῶν Μεθοδιστῶν.

(3) Ultramontain. Κατηγορεῖται κυρίως ἐπὶ τῶν ὑπερμάχων τοῦ ἀλανθάστου τοῦ πάπα, καὶ ἀξιούντων μεγίστην ἐξουσίαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὠνομάσθησαν δὲ οὕτω διότι ὁ πάπας, ἐφεύων ἐν Ἰταλίᾳ, εὑρίσκεται ὡς πρὸς τὴν Γαλλίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ὁποίας ἀντίκεινται, ultra montes, ἐ κ ε ῖ θ ε ν τ ῶ ν ὀ ρ έ ω ν. Σ. Π.

(4) Ὁ πρεσβεύων τὰ τῆς γαλλικανικῆς ἐκκλησίας· καὶ εἶναι μὲν αὕτη ἡ καθολική, ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς Ῥώμης, τηρεῖ ὅμως μετ' ἐπιμονῆς ἐλευθερίας τινὰς, καταγομένας ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων. Ὁμολογεῖ παραδείγματος χάριν καὶ διδάσκει τὴν διάκρισιν τῶν δυο ἐξουσιῶν· ἀναγνωρίζει ἀλάνθαστον οὐ μόνον τὸν πάπαν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸν σύλλογον τῶν Ἐπισκόπων, καὶ παραδέχεται κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας τὸ κῦρος τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν κανόνων. Αἱ δοξασίαι αὗται ἐδιδάχθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τοῖς θεολογικοῖς σχολείοις, καὶ μάλιστα ἐν Σορβόννῃ, καὶ συνεκεφαλαιώθησαν ἐν τῇ διακηρύξει τοῦ γαλλικοῦ κλήρου, τῇ συνταχθείσῃ τὸ 1682 ἔτος ὑπὸ τοῦ Βοσσουέτου, ὅπου λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ σοφὸς ἐκεῖνος τῆς Γαλλίας ἱεράρχης ὅτι « τὰ θεσπίσματα τοῦ πάπα ὑπόκεινται εἰς μεταρρύθμισιν. » Σ. Π.

(*) Ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὁ Νέκερ, εἶχεν ἐγγραφῆ πολίτης Γάλλος.

(**) Ἴδε Ὀλιβὲ, Le canton de Vaud.

Γ'.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς K. Σάνδης ἐν Ἑλβετίᾳ, ὅτε ἐδόξαζε περὶ γάμου καὶ περὶ γυναικῶν ὅσα σήμερον ἀποπτύει, οὐδόλως ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ ὡραίου φύλου τῆς χώρας ταύτης· διότι οἱ θετικοὶ λαοὶ δυσκόλως παρασύρονται ὑπὸ θεωριῶν, μὴ κυρουμένων μήτε ὑπὸ τῆς λογικῆς μήτε ὑπὸ τῆς πείρας, καὶ ἐναντίων εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις. Ἐὰν ἡ K. Σάνδη ἐνηγκαλίζετο ἀρχὴν μᾶλλον πρακτικὴν, ἐὰν ἐπεχείρει νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ τῆς θαυμασίας αὐτῆς δεξιότητος τὰς ἀρχὰς τοῦ ναπολεονείου Κώδηκος, ὁποῖος ἦτο πρὶν ἢ κολοβωθῇ ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 1815 ἀντενεργείας τῶν καθολικῶν, ἤθελε τύχει ἐπιδοκιμαστῶν οὐ μόνον ἐν τῇ διαμαρτυρομένῃ Ἑλβετίᾳ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πολυαρίθμους χώρας· ὅπου τὰ θεσπίσματα τοῦ πατριάρχου τῆς Ῥώμης δὲν θεωροῦνται ἔχοντα τὸ αὐτὸ κῦρος τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλ' ἡ *Ἰρδιάνα*, ἡ *Βαλεντίνη*, ὁ *Ὁράτιος*, ὁ *Κορσουέλος*, κλ. εἰσὶν ἐπίσης, κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν τρόπον, ἔργα ἀντενεργείας, δηλαδὴ ὑποκαθιστῶσιν εἰς τὸν καθολικὸν γάμον παραδοξολογίας ὅλως ἀτόπους. Καὶ ἐνῷ ἡ κόμησσα Γασπαρὲν, σοφὴ Ἑλβετὶς, ἐκθειάζει τὸν γάμον ὡς ὑπερφυᾶ τινα κατάστασιν, ὡς ἀληθῆ παράδεισον (*), ἡ K. Σάνδη παριστᾷ αὐτὸν ὡς κόλασιν. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια κεῖται μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων. Ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ φυσιολογικὴ ἐπιστήμη ἀποδεικνύουσι κατὰ τῆς συγγραψάσης τὴν *Ἰρδιάναν* ὅτι ἡ μονογαμία, κυρωθεῖσα ὑπό τε τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὑπὸ τῶν νόμων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, εἶναι προτιμητία παντὸς ἄλλου θεσμοῦ ἀφορῶντος τὸν γάμον. Ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν φαντασθῶμεν, καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ τοῦ Σαινσιμῶν καὶ τοῦ Φουριὲ ἂν συλλάβωμεν, θέλομεν περιέλθει εἰς συνδυασμοὺς πολὺ κατωτέρους τοῦ χριστιανικοῦ γάμου. Ἕπεται ἄρα ἐκ τούτου ὅτι ὁ γάμος ὅπως λέγει ἡ Ἑλβετὶς ἦν πρὸ μικροῦ ἀνέφερα, δὲν ὑπόκειται ὡς ὁ ἄγαμος βίος εἰς παντοίας θλίψεις; Τὰ ἀνθρώπινα ὅμως πράγματα, πολλαχῶς ταλαίπωρα καὶ πολυσύμφορα, ἀποκρούουσι τὸ συμπέρασμα τοῦτο· οὐδεὶς δὲ παιδείας γευθεὶς ἀγνοεῖ τὰς εὐγλώττους σελίδας τοῦ Βουρδαλοῦ περὶ τῶν θλίψεων τοῦ γάμου. Βεβαίως ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, τὸ ἀμοιβαῖον σέβας, ἡ ταὐτότης τῶν ὀρέξεων, ἡ συγκατάβασις, τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος, ὁ ἕνεκα τῶν τέκνων δεσμὸς μετριάζει τὰς ὀδύνας· καὶ κατὰ τοῦτο δὲν θέλει εὑρεθῇ ὁ ἀντιλέξων μετὰ σπουδαιότητος. Ἐκτὸς ὅμως τούτου πᾶς ἄλλος συλλογισμὸς εἶναι παραδοξολογία, καὶ μεταποίησις εὐτυχοῦς ἐξαιρέσεως εἰς γενικὸν κανόνα.

Ἡ μεταξὺ τῆς K. Σάνδης καὶ τῆς K. Γασπαρὲν καταδειχθεῖσα ἀντίθεσις εἶναι τὸ νεώτερον ἐπεισόδιον τῶν ἐν Ἑλβετίᾳ γενομένων συζητήσεων ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἀπὸ τῆς βασιλείας τῆς Βέρθης μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μεγάλως ἐπενήργησαν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον. Διὰ ποίων μεταβολῶν γενομένων ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος εἰς τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἰδέας τοῦ ἡμετέρου φύλου, τὰ ζητήματα κατήντησαν νὰ τεθῶσι τοσούτῳ σαφῶς καὶ καθαρῶς; Ἐπὶ μεσαιῶνος ἡ ὑποταγὴ εἰς ἐκκλησίαν ἀλάνθαστον δὲν ἐπέτρεπε κἂν τὴν προσέγγισιν τῶν ζητημάτων τούτων. Αὐτὴ ἡ Βέρθα, ἐκ τῶν λογιωτέρων γυναικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὐδὲ ὑπωπτεύθη ὅτι ἤθελέ ποτε ἐλκύσει τὴν προσοχήν. Ἡ μεταρρύθμισις, ἀλλοιώσασα τὸν κανόνα τῆς πίστεως, ἀνέστησεν ὅλα τὰ προβλήματα. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐπαναστάσεως, ἵνα ἑρμηνεύσωσι τὴν περιώνυμον ἀπάντησιν τὴν δοθεῖσαν πρὸς τὸν Λανδγράβην τῆς Ἔσσης, ἐπεκαλέσθησαν τὸ παράδειγμα τῆς πολυγαμίας τῶν πατριαρχῶν. Οἱ ἐνθεομανέστεροι τῶν Ἀναβαπτιστῶν, πρόδρομοι τῶν Μορμόνων, ἠξίωσαν καὶ τῆς μονογαμίας αὐτῆς τὴν κατάργησιν· ἀλλὰ παρελθόντος τοῦ πυρετοῦ τῶν νεωτερισμῶν ὁ κοινὸς νοῦς ἀπεσκυβάλισεν ὅλας ταύτας τὰς μωρίας. Ἐνῷ δὲ νόες συνετοὶ ἐνησχολοῦντο μετ' ἐπιστασίας εἰς τὴν μελέτην ἀντικειμένων πρακτικῶν, φαντασίαι φλογεραί, ὡς ἡ τῆς K. Guyon, διετήρησαν τὸ πάθος τῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἀλλὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα, τῶν συζητήσεων τούτων ἐπεκράτησαν τὰ σχέδια τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἐν Ἑλβετίᾳ αἱ κύριαι Charrière, Necker καὶ de Staël ἀνεμίχθησαν εἰς πάντα ταῦτα τὰ ζητήματα, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσαν πάντοτε νὰ συμφωνήσωσι. Τὸ αὐτὸ ζήτημα διήγειρε συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ αὐτοῦ θρησκεύματος· ἡ K. Necker, παρ. χάριν, ἐπρέσβευε τὸ ἀδιάλυτον τοῦ γάμου, ἐνῷ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς προσέβαλεν αὐτὸ ἐντόνως ἐν τῇ *Δελφίνῃ*. Τοιοῦτοι ἀγῶνες καὶ σήμερον ἔτι ἤθελον εἶσθαι δυνατοί.

Ὑποδείξασα διὰ γενικῆς τινος ἀφηγήσεως τὰς τάσεις τῶν ὀνομαστοτέρων γυναικῶν περὶ ὧν προτίθεμαι νὰ ὁμιλήσω, θέλω δοκιμάσει, περιγράφουσα τὸν βίον ἢ ἑρμηνεύουσα τὰς συγγραφὰς αὐτῶν, νὰ καταστήσω σαφέστερον τὸν βαθμὸν τῆς ἐνεργείας εἰς ὃν περιῆλθεν ἑκάστη αὐτῶν κατὰ τὴν εὑρεῖαν σκηνὴν τοῦ δυτικοῦ κόσμου.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΔΩΡΑ ΙΣΤΡΙΑΣ.

(*) Ὅρα πρὸ πάντων τὸ σύγγραμμα αὐτῆς τὸ ἐπιγραφόμενον Le mariage au point de vue chrétien.

ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΗΣ (1).

—ooo—

Πρό τινων ἡμερῶν φίλοι τινὲς εἶπόν μοι ὅτι ἡ

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ἡ διατριβὴ αὕτη γραφεῖσα ἐν Βερολίνῳ ἀπαντᾷ εἰς ἐπίκρισίν τινα τοῦ ἐσχάτως ἐκδοθέντος στρατιωτικοῦ πονήματος τοῦ ἀξιωματικοῦ K. Χαντσερῆ. Ἐπειδὴ ὅμως

ἐφημερὶς *Ἀθηνᾶ* (2886) περιλαμβάνει ἐπίκρισιν τοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντος πονήματος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου Γρ. Χαντσερῆ « Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἀσκήσεσι καὶ τακτικαῖς κινήσεσι τοῦ στρατοῦ παραγγελμάτων ». Νομίσας δὲ ὅτι ἡ ἐπίκρισις ἐμπεριεῖχέ τι ὑγιὲς καὶ ἐπανορθωτικὸν ἁμαρτήματός τινος τοῦ ῥηθέντος πονήματος, ἐζήτησα νὰ ἴδω αὐτήν. Λαβὼν δὲ καὶ ἀναγνοὺς, ἐλυπήθην πολὺ καὶ ἐθαύμασα τὴν ὅλως ἀκατανόητον πικρίαν, ὑφ' ἧς κατακυριευθεὶς ὁ γράψας, ἐλησμόνησεν, ὡς μὴ ὤφελε, τὰ πάντα. Ἐλησμόνησεν ὅτι πᾶσα ἐπίκρισις ἔργου οἱουδήποτε ἐπ' ἀγαθῷ τινι πρέπει πάντοτε νὰ γίγνηται, ὁ δ' ἐπικρίνων ὡς προτιθέμενος τόν τε περί τι ἁμαρτόντα νὰ μεταδιδάξῃ καὶ τὸ κοινὸν ἀπό τινος προσγιγνομένης βλάβης νὰ ἀποτρέψῃ, οὐδόλως δισταζει νὰ διαδηλώσῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐλησμόνησεν ὅτι ὁ ἐπικρίνων τι ὀφείλει νὰ ἦναι εἰδήμων τοῦ τε πράγματος ὃ ἐπικρίνει καὶ πάντων τῶν συγγραμμάτων, ὅσα ὁ ἐπικρινόμενος περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος συνέγραψεν. Ἐλησμόνησε τέλος ὅτι πᾶς ἀνὴρ σεβόμενος ἑαυτὸν ὀφείλει νὰ σέβηται τὴν δημοσιογραφίαν, ὡς ἔκφανσιν οὖσαν καὶ διδάσκαλον τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ νὰ μὴ μεταχειρίζηται αὐτὴν πρὸς θεραπείαν τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ διαθέσεων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀνώνυμος ἐπίκρισις, καί τοι ἐξ ὀλίγων στίχων συγκειμένη, οὐδὲν ὑγιὲς περιέχει, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους οὐ μόνον ἄγνοιαν ἐλέγχει παντελῆ οὗτινος ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπικρίνῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν προπαιδευτικῶν γνώσεων, τὸ δὲ τοιοῦτον εἶδος τῆς ἐπικρίσεως οὐδαμοῦ οὐδένα καλὸν καρπὸν δύναται παραγαγεῖν, ἐν Ἑλλάδι δὲ μάλιστα καὶ ὀλεθριώτατον ἀποβαίνει, ὅπου τῶν πάντων μὲν ἀνάγκην ἔχομεν, πάντα δὲ δι' ἐπιστημονικοὺς λόγους καὶ διὰ τὴν τῶν προτέρων ἔλλειψιν δυσχερέστερα ἢ ἐν ἄλλοις ἔθνεσι καθίστανται, διὰ τοῦτο ὡς πολίτης ἕλλην καὶ οὐχὶ ὡς ὑπερασπιζόμενος τὸν πολλὰ πονήσαντα ἀδελφόν μου κατὰ τῶν λαθραίων βελῶν τοῦ ἀνωνύμου ἀρθρογράφου, ἐτόλμησα ἐν ὀλίγαις ὥραις καὶ ἐξ ὑπογυίου νὰ γράψω ὀλίγας λέξεις, πεποιθὼς οὐ τῇ ἐμῇ σοφίᾳ καὶ δεινότητι περὶ τὸ γράφειν, ἀλλὰ τῇ ἀπροσεξίᾳ τοῦ ἀνωνύμου. Διὸ ἐλπίζω νὰ τύχω συγγνώμης παρὰ τοῦ ἐπιεικοῦς ἀναγνώστου, καθ' ὅσον μάλιστα αἱ ὀλίγαι μου λέξεις εἰλικρινῶς λέγω ὅτι δὲν σκοποῦσιν ἔριδας καὶ διχονοίας, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ πείσωσι καὶ τὸν ἀνώνυμον ὅτι δὲν ἔπραξε καλῶς, οὕτως ἐκ περιουσίας καὶ ἀπὸ παραβύστου νὰ κακίσῃ καὶ διαβάλῃ τὰς ἐργασίας καὶ τοὺς πόνους ἀνδρὸς, οὗ οὐδόλως ἐνόησεν ὡς πάντη ξένος ὢν τῶν τοιούτων. Καὶ ἐγὼ πανδήμως ὁμολογῶ ὅτι εἴτι τῶν τοιούτων γιγνώσκω ἀκοῇ μόνον γιγνώσκω καὶ ἐκ μακρᾶς συνομιλίας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἐγχειρῶ ὅμως νὰ ἀντείπω πρὸς τὸν ἀνώνυμον καὶ πρὶν ἢ λάβω ἀνὰ χεῖρας καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον τὸ ἐπικριθὲν, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀρθρογράφος οὐδ' ἀκροθιγῶς ἥψατο τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ πράγματος, ἀλλ' ἐξηνέχθη εἰς λόγους τινὰς περὶ γλώσσης καθόλου καὶ εἰς κανόνας τινὰς τῆς γραμματικῆς, οἵτινες οὐ πάνυ ὀρθοὶ φαίνονταί μοι.

Ἀρχόμενος λοιπὸν ὁ ἀνώνυμος τῆς ἐπιστημονικῆς, ὡς αὐτὸς νομίζει, ἐπικρίσεως, ὀνομάζει τὴν γλῶσσαν, ἣν ὁ ἀδελφός μου μετεχειρίσθη *Χαντσερικήν*· εἶτα πικρῶς πάνυ ἐπάγει ὅτι ὁ Χαντσερῆς « ἀνήκει εἰς τὴν ψυχορραγοῦσαν σχολὴν ἐκείνων, οἵτινες θεωροῦντες τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀνεπίδεκτον καλλιεργείας καὶ τελειοποιήσεως (;) ἐνόμιζον, ὅτι ἠδύναντο ν' ἀναστήσωσι τὴν πρὸ τοσούτων αἰώνων κεκοιμημένην (!) ἤδη γλῶσσαν τοῦ Θουκυδίδου, Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ ὅτι διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἀπαρεμφάτου καὶ τῆς εὐκτικῆς ἐγκλήσεως καὶ τῶν μορίων γὰρ καὶ οὖν καὶ ἄλλων ἀρχαϊσμῶν τε καὶ μακαρονισμῶν, ἔμελλον νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ».

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν καθηγητῶν καὶ ἄλλων σοφῶν ἀνδρῶν τῶν ὁπωσδήποτ' εἰς ἐπίδοσιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰσαγωγὴν τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην γνώσεων συντελεσάντων τε καὶ συντελούντων, τὸ περὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς γλώσσης ζήτημα ὡς τῶν ἐπισημοτάτων ἐπισημότατον ἡγοῦνται καὶ τῶν δυσχερεστάτων δυσχερέστατον. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, κομψοὶ ἄλλως καὶ εὐφυεῖς, οἵτινες ὑπολαμβάνουσι τὸ ζήτημα ὡς λελυμένον, λογιζόμενοι τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν τόσον πλουσίαν καὶ τοσαύτης δυνάμεως εὐμοιροῦσαν, ὥστε εἶναι ἱκανὴ πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ πάσας τὰς τέχνας τὰς νῦν ἀλλαχοῦ ἀκμαζούσας νὰ μεταδίδῃ, κατ' οὐδὲν τῶν ἄλλων γλωσσῶν ἀπολειπομένη. Καὶ τῶν τοιούτων τινὲς, εὐφυέστατοι ὄντες, πλεῖστον ὅσον διὰ τῶν σοφῶν πολλάκις ἐπικρίσεων αὐτῶν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου συντελοῦσιν. Αὐτὰ τὰ πράγματα δεικνύουσιν ὁσημέραι ὅτι ἡ γλῶσσα ἐπιστημονικωτέρα ἑαυτῆς γιγνομένη καὶ δὴ καὶ καθ' ὕλην πλουτοῦσα, πλουτεῖ καὶ καθαρίζεται ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης καὶ κατ' εἶδος· ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξ αἰσθήματος εὐγενοῦς βέβαια καὶ γενναίου τὴν τῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ Πίνδου ξεφτεριῶν γλῶσσάν ἀγαπῶντες καὶ ἀσπαζόμενοι, διδάσκουσιν ἡμᾶς σαφέστατα διὰ τῶν χαριεστάτων αὐτῶν διατριβῶν, ὅτι μόλις τῆς ἁπλοϊκῆς καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ὀλυμπογενοῦς Μούσης ἐξελθόντες, εὐθὺς μεταχειρίζονται καὶ λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντάξεις, ἃς τὰ τουρκοκτόνα παλληκάρια οὐδ' ἤκουσάν ποτε. Τὴν τοιαύτην ἀπόπειραν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοιούτων εὐμούσων καὶ πλείσταις γνώσεσιν ἐστολισμένων ἀνδρῶν θεωροῦμεν ὡς σωτήριον καὶ συντελεστικωτάτην εἰς πρόοδον τῆς γλώσσης· ἐπειδὴ πεποίθαμεν ἄνευ ἐλαχίστου δισταγμοῦ ὅτι αὐτοὶ οὗτοι ἐκ πείρας ἀμφιλαφοῦς τε καὶ καλῆς πεισθήσονται ὅτι ἄλλως πῶς ἔχει ἡ νῦν

περιέχει πολλὰ καὶ σοφὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐπεγράψαμεν αὐτὴν ὡς ἀνωτέρω, θεωρήσαντες αὐτὴν μᾶλλον ὡς φιλολογικὴν πραγματείαν ἀξίαν μελέτης.

λαλουμένη ἑλληνικὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν, καὶ πάντη ἄλλως ἡ ἰταλικὴ πρὸς τὴν λατινικήν· αἱ ἐπιστημονικαὶ παρεκβολαὶ, ἅς τινες ποιοῦνται τῆς ἰταλικῆς γλώσσης πρὸς τὴν λατινικὴν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀρθόταται καὶ ἄμεμπτοι ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν, ὅπερ ἴσως ἄλλοτε καὶ ἐν οἰκειοτέρῳ τόπῳ δειχθήσεται, εἰ μὴ προφθάσουσιν αὐτοὶ οὗτοι κάλλιον παντὸς ἄλλου νὰ ἀποδείξωσιν. Ὅθεν φρονῶ ὅτι καὶ οἱ τἀναντία τούτοις τοῖς ἀνδράσι φρονοῦντες χάριν αὐτοῖς ὀφείλουσι· διότι ἡ αὖθις ἐξ ἀρχῆς ὡς εἰπεῖν δροσερωτέρας ἔρευνα καὶ ἐξέτασις τῆς γλώσσης καθαρίσει αὐτὴν ἀπὸ πολλῶν προλήψεων καὶ πολλῶν ἁμαρτημάτων, ἅπερ ὁ πολὺς ζῆλος τοῦ μακαρίτου Κοραῆ εἰσήγαγεν. Τοῦ παντὸς δέω νὰ ἀποκαλέσω τὸν ἱερὸν τοῦτον ζῆλον τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κοραῆ ζῆλον καινοτομίας καὶ ἐπιδείξεως, ἀλλὰ πᾶς ζῆλος εἰς μεταβολὴν τινα ῥιζικὴν τείνων ἔχει καὶ τὰς οἰκείας ὑπερβολάς.

Ἡ γλῶσσα ἡμῶν, κύριε ἀνώνυμε, εἶναι ἀναντιρρήτως ἐν τῷ γίγνεσθαι, καὶ σὺ αὐτὸς ὀρθῶς φαίνεσαι ὁμολογῶν ὅτι ἡ βελτίωσις αὐτῆς τῆς γλώσσης ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὴν ἀρχαίαν πρέπει νὰ γίγνηται. Ἀλλὰ συνάμα ψέγεις πικρῶς τὸ ὕφος τοῦ Χαντσερῆ καὶ ἐλέγχεις αὐτὸ ὡς ἀδόκιμον καὶ πανάθλιον, ἐπειδὴ οὔτε τοῦ Περικλέους γλῶσσα εἶναι οὔτε τῶν μέσων αἰώνων οὔτε ἡ ὁμιλουμένη. Ἐὰν σοὶ εἴπω λοιπὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι « ἔλαθες σεαυτὸν ἀντιφάσει δεινῇ περιπεσών » ἴσως σοὶ φανῇ ἀλλόκοτον· καὶ ὅμως, φίλτατε, τὴν ἔπαθες.

Πολλοὶ μὲν χαριέντως ἑλληνιστὶ γράφουσι καί τινες μάλιστα κατέδειξαν ἐνίοτε δείγματα καλλιεπείας θαυμαστῆς καὶ ἑλληνισμοῦ γνησίου. Τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι τὰ καλλιεργήματα ταῦτα κατακηλοῦντα τὰς ἀκοὰς παντὸς αἰσθανομένου τὸ καλὸν, πλεῖστον ὅσον εἰς βελτίωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς γλώσσης συντείνουσιν ; Ἀλλὰ θαῤῥούντως λέγω ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ γλαφυρῶς ἑλληνίζοντες ὁμολογήσουσιν ὅτι τὸ τοιοῦτον οὔτε εὐχερὲς εἶναι οὔτ' ἐν πᾶσιν ἐφικτόν. Ὁπότε ὁ πολιτισμὸς καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις οἷον ῥεῦμα εὐρὺ καὶ φαεινὸν κύκλῳ ἡμῶν περιῤῥέουσι, δὲν εἶναι ὀρθὸν οὐδ' ὁ εἰδήμων τῶν τοιούτων ν' ἀπαιτῇ ἡμᾶς νὰ ἀρυώμεθα ἐκ τῶν ζωογόνων ναμάτων διὰ χρυσῶν μόνον καὶ τιμαλφέσι λίθοις κεκολλημένων ἀγγείων, διότι τότε μένει ἡ γῆ ἡμῶν μόνη ἄγονος καὶ ἄκαρπος, ὀάσεις μόνον ἐλαχίστας ἔχουσα· ἀλλὰ φρόνιμον εἶναι νὰ προστρέχωμεν πάντες πάντοθεν δι' ὅσον ἔνεστι καλῶν ἀγγείων καὶ τοῖς τιμαλφέσιν ἐκείνοις παρεμφερεστέρων, ἵνα ὡς δυνατὸν πλεῖστον νάμα ἀρυόμενοι, ποτίζωμεν καὶ καλλιεργῶμεν τὴν πολυδίψιον ἡμῶν γῆν. Οὐδ' οἱ χαριέστατα ἑλληνίζοντες καὶ πλείστας ὅσας γνώσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγαγόντες μετεχειρίσθησαν πάντοτε ἐκεῖνο τὸ ὕφος τὸ δοκιμώτατον. Ἀρκεῖ δ' ὑμῖν, ὦ φίλε ἀνώνυμε, νὰ δεικνύωμεν τάσιν τινὰ εἰς πρόοδον τῆς γλώσσης, ὅπου καὶ ὅσον ἐγχωρεῖ. Ὥστε ἡ γλῶσσα τοῦ ἀδελφοῦ μου δὲν εἶναι χαντσερικὴ, ὡς σὺ ἠθέλησας κακίσαι αὐτὴν, ἀλλὰ γλῶσσα ἐν τῷ γίγνεσθαι καὶ δὴ καὶ ἀνώμαλος. Ἐὰν ἐπιστήσῃς μᾶλλον τὸν νοῦν πᾶσι τοῖς γραφομένοις πεισθήσῃ ὅτι πάντων τῶν λογίων καὶ τῶν περὶ τὰ ἑλληνικὰ γραμμάτα ἐγγεγηρακότων ἡ γλῶσσα ἔχει τι ἀνώμαλον. Ἡ δὲ ἀνωμαλία προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς σημερινῆς γλώσσης, ἀεὶ ἐπί τι τελειότερον μεταβαινούσης.

Ἀλλὰ συγχώρει, κύριε ἀνώνυμε, νὰ συνάψω καὶ ἄλλην τινὰ γνώμην σου ἐνταῦθα. Σὺ ῥήματα σεμνὰ ἀναπυργῶν, φύρδην μίγδην ὀνόμαθ' ἱερὰ ἐπικαλούμενος, ἀπαιτεῖς προσέτι μὴ τύχῃ καὶ ἀναιξῶμεν ποιητικήν τινα λέξιν ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ. Ἀλλὰ πρὸς χάριν ἄκουσον καὶ ταύτας τὰς ὀλίγας λέξεις· ὁ Πλάτων λόγου χάριν ἔζη κατὰ τὸν χρυσοῦν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης αἰῶνα, ὁπότε ὅλος ὁ πλοῦτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἦν ἐν χρήσει. Ὁ Πλάτων οὖν ἐκ τοῦ ἄλλου πλούτου τῆς ζώσης γλώσσης μετεχειρίσθη τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ χαριέστερα ὀνόματα εἰς δήλωσιν τῶν διανοημάτων καὶ θεωριῶν αὐτοῦ. Ἔτι δὲ ὁ τότε ἀκμάζων ἑλληνικὸς πολιτισμὸς πρὸς τὸν νῦν παραβαλλόμενος ἦν ἁπλούστερος, καὶ οἱ ὅροι οἱ ἐπιστημονικοὶ καὶ τεχνικοὶ ὀλιγώτεροι· ὥστε ὁ Πλάτων ἐνήχετο τρόπον τινὰ ἐν πλούτῳ βαθεῖ καὶ ἠδύνατο νὰ τηρῇ καὶ αὐτὴν τὴν λεπτότητα ὥστε νὰ μὴ μεταχειρίζηται καὶ ποιητικὰς λέξεις· καὶ ὅμως δύναμαι νὰ καταδείξω σοι, ὁπόταν θελήσῃς, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων μετεχειρίσθη πολλὰς ποιητικὰς λέξεις καὶ ἄνευ ἀνάγκης, καλλιέπειαν μόνον ἢ δύναμιν πολλάκις δὲ καὶ εἰρωνείαν ἐπιζητῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπερ σοὶ φανῇ ἴσως παραμύθιον, ἐχρήσατο τοιαύταις λέξεσιν, ἃς εἴποτ' ἤκουες, ἀνεκαγχάζες ἴσως καὶ τὰ ἱμάτιά σου ἐῤῥήγνυες. Γίγνωσκε ὅμως ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης σχεδὸν ἄνευ ἀνάγκης εἶπε (Πολιτικ. κεφ. Γ'.) *πόσιν καὶ ἄλοχον* ὁμηρικωτάτας καὶ ἐπικωτάτας λέξεις. Πάντη περιττὸν νομίζομεν νὰ ἐπιδείξωμεν ἐνταῦθα σοφίαν συσσωρεύοντες μαρτυρίας ἐπὶ μαρτυριῶν.

Ὅστις δὲ νῦν ὅσον οἷον τ' ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον νὰ συγγράψῃ τι βουλόμενος (ὅπερ πάντες θηρῶμεν), προσπαθήσει ὡρισμένου χρόνου καὶ συγγραφέως τὸν ἑλληνισμὸν νὰ μιμηθῇ, ὡς σὺ ἀλλοκότως τῷ ὄντι ἀπαιτεῖς, ἀναγκασθήσεται ἐξάπαντος νὰ γράψῃ μόνον ὅ,τι ἔγραψεν (ἵνα ὀνομάσω καὶ πάλιν τὸ ἱερὸν ὄνομα) ὁ Πλάτων, νὰ φιλοσοφήσῃ ὅπως ὁ Πλάτων ἐφιλοσόφησε, νὰ ἀντιλάβηται τῶν ὄντων ὅπως ἐκεῖνος, νὰ αἰσθανθῇ ὅπως ἐκεῖνος καὶ ἐν ἄλλαις λέξεσι, φίλτατε, νὰ ἀντιγράψῃ ψυχρῶς τὰς λέξεις καὶ φράσεις τοῦ Πλάτωνος· μαρτυρεῖ δὲ τὸν λόγον μου αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης· μόλις ἡ φιλοσοφία ἄλλον χαρακτῆρα ἔλαβεν, καὶ εὐθὺς ἄλλον χαρακτῆρα ἔλαβε καὶ ἡ γλῶσσα.

Ἐὰν δὲ γελασθῇς ἀλλὰ γελασθῇς σημαντικὰ καὶ εἴπῃς ὅτι δύναταί τις νὰ μιμηθῇ τὸν Πλάτωνα καὶ πάντη ἄλλως αἰσθανόμενος καὶ διανοούμενος καὶ ὅλως περὶ ἄλλων πραγμάτων συγγράφων, ὀρθήσῃ

ὅτι ἐπιζητεῖς πράγματα καὶ παρὰ φύσιν καὶ παρὰ τὴν ἱστορίαν· καὶ τὸ μὲν παρὰ φύσιν δῆλον· ὁ γὰρ λόγος εἰκὼν τῆς ψυχῆς πάλαι διατεθρύλληται καὶ ἐν τούτῳ ἰσχύει· τὸ δὲ παρὰ τὴν ἱστορίαν λέγω τὸ τοιόνδε· ὅτι καὶ εἰ ἐκ θείας τινὸς ἐπιπνοίας, ὡς ἐκ θαύματος ἠδυνάμεθα νὰ συνεικάσωμεν, εἰ ὁ Πλάτων ἠσθάνετο ὅπως ἡμεῖς νῦν αἰσθανόμεθα, καὶ διενοεῖτο ὅπως νῦν ἡμεῖς διανοούμεθα, καὶ ἐγίνωσκε τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα τῶν νῦν μὲν γνωστῶν τότε δ' ἀγνώστων πραγμάτων, ὁποίου εἴδους λέξεις καὶ φράσεις θὰ μετεχειρίζετο, καὶ τότε πάλιν σοὶ λέγω, φίλε ἀνώνυμε, ὅτι ἀδύνατον θὰ ἦν ἡμῖν νὰ γράψωμεν ὅπως θὰ ἔγραφεν ὁ Πλάτων. Ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἄλλος πλοῦτος τῆς γλώσσης, ὃν ὁ Πλάτων εἶχε πρόχειρον μένει ἡμῖν κατὰ μέγα μέρος ἄγνωστος. Παρακαλῶ σε θερμῶς νὰ μὴ ἐκλάβῃς ἐνταῦθα ἄλλ' ἀντ' ἄλλων. Ὥστε κατά γε τὴν ἐμὴν γνώμην, ὅλως ἀδύνατον περὶ σημερινῶν πραγμάτων συγγράφοντες νὰ πλατωνίσωμεν ἢ ἀριστοτελίσωμεν τὴν γλῶσσαν, ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων. Πέποιθα δὲ ὅτι συμφωνήσει μοι ὅστις ἂν ἐπιχειρήσῃ ἑξελληνίσαι οἱονδήποτε τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Καντίου καὶ πολλῷ μᾶλλον τὰ τοῦ Σχελιγγίου ἢ Ἑγέλου, ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς θέλῃς, ὦ ἀνώνυμε, πεῖραν τοῦ τοιούτου λαβεῖν, ἐπιχείρησον ἑξελληνίσαικα τὰ τὸ πλατωνικὸν ἢ ἀριστοτελικὸν ὕφος τὴν ἑλληνικὴν γραμματολογίαν τοῦ Βερνάρδυος, καὶ ὁμολογήσεις ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς σήμερον ἵνα εἰς μετάδοσιν χρησιμεύσῃ τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην γνώσεων ἀνάγκη πᾶσα νὰ λάβῃ ἄλλην εὐστροφίαν καὶ χαρακτῆρα ζωγραφικώτερον, οὗτινος οἱ πάλαι Ἕλληνες σχεδόν τι κατεφρόνουν, ἐπιδιώκοντες κατὰ τὴν φύσιν τε καὶ παιδείαν ἐν πᾶσι τὸ *πλαστικόν*.

Ἐκ τῶν ἄρτι λεχθέντων ῥιζόμαι ταῦτα· πρῶτον ὅτι ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα οὐ μόνον ἀνεπαρκὴς ἀλλ' ἀνεπαρκεστάτη εἶναι πρὸς τὸν σήμερον θάλλοντα πολιτισμὸν καθόλου νοούμενον· δεύτερον ὅτι ἀδύνατον ἄλλοθέν ποθεν καὶ καθ' ὕλην νὰ πλουτισθῇ καὶ κατ' εἶδος καθαρισθεῖσα δύναμιν τὴν προσήκουσαν νὰ λάβῃ ἢ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς· τρίτον ἀδύνατον ἐν τῷ γίγνεσθαι οὖσα νὰ φανῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁμαλή· τέταρτον ἀδύνατον νὰ φυλάξῃ τὸν πάλαι χαρακτῆρα καὶ νὰ μὴ προσεγγίσῃ εἰς τὸ ῥωμαντικὸν ὕφος τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Λέγων δὲ τὸ τοιοῦτον δὲν νοῶ ὅτι πρέπει νὰ παραλάβωμεν ξενισμούς· ἄπαγε! ἀλλὰ τὸ εὔστροφον καὶ ἀφῃρημένον καὶ ζωγραφικὸν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα νὰ ἐπιδιώκωμεν καὶ ὡς ἑνὶ μάλιστα νὰ ἀπέχωμεν τῶν ξενισμῶν, οὐ τὸ τυχὸν ἀγώνισμα ἡμῖν ἔσται· τῶν χαλεπωτάτων χαλεπώτατον πρᾶγμα, καὶ ἵνα εἰλικρινῶς εἴπω ὑπὲρ τὴν δύναμιν ἡμῶν οὕτως ἐχόντων, πλὴν ὀλιγίστων.

Τὸ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ζήτημα εἶναι ἴσως σπουδαιότερον ἢ ὅσον τινὲς ὑπολαμβάνουσι· μὴ ἀποκναίσῃ σε, φίλε ἀνώνυμε, ἡ λεσχηνεία μου· διότι οὐκέτι εἶπον ἃ προεθέμην.

Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν ὅτι πάντες οἱ θείᾳ συνάρσει εἰς ἡμᾶς περισωθέντες Ἕλληνες σεγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ὀλιγώτεροί εἰσι τῶν ἀπωλεσμένων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν περιγενομένων πολλοὶ πλείστου ἄξιοι λόγου καὶ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ἐλάνθανον ἐν παραβύστῳ καὶ σκότει κείμενοι, εἴτε ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν ἐπισήμων βιβλιοθηκῶν ἀνέκδοτοι, ἢ ἐν σπανίαις ἐκδόσεσι δυσπόριστοι, ἢ καὶ αὐτοῖς τοῖς εἰδικοῖς φιλολόγοις ὅλως ἀκατάληπτοι ὄντες διὰ τὴν ἄγνοιαν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ὁπότε ὁ ἀνθρώπινος νοῦς διὰ παντοδαπῶν παρεσκευασμένος γνώσεων καὶ κάλλιον διεγνωκὼς, ὅσον ὄφελος ἠρύσατο ἐκ τῶν ἀθανάτων ἡμῶν προγόνων (οὐχὶ βέβαια τῶν κεκοιμημένων, ὅπως σὺ Ἕλλην ὢν ἐκστομεῖς) ζητεῖ νὰ φέρῃ εἰς φῶς πάντας τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, πολλοὶ τῶν πρότερον κεκρυμμένων καὶ ἠμελημένων καὶ παρανοουμένων συγγραφέων κριτικῇ ἐρεύνῃ ἐπιστημονικῶς ἡρμηνεύθησαν καὶ πᾶσι τοῖς φιλομούσοις προσιτοὶ κατέστησαν. Πόσων ἑλληνικῶν λέξεων τὴν ἐτυμολογίαν καὶ σημασίαν οἱ σήμερον σοφοὶ ἐξεπίστανται, ὧν ἐν τῇ παρελθούσῃ ἑκατονταετηρίδι οὐδὲ τοὺς ἤχους ἤκουσαν; Ἡ ἱστορία τῆς παρ' Ἕλλησι φιλοσοφίας, φέρ' εἰπεῖν, ἡ θαυμαστὴν ἐπίδοσιν κατὰ τὴν Γερμανίαν μάλιστα λαβοῦσα, πόσην ἀφορμὴν παρέσχεν εἰς ἐξέτασιν καὶ ἐξήγησιν πολλῶν ἀστρονόμων καὶ φυσικῶν τῆς πάλαι Ἑλλάδος; Βουλόμενοι οἱ νεώτεροι διασαφηνίσαι οὐχὶ μυστικῶς πως καὶ αἰνιγματωδῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς τὰ τῆς πυθαγορικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ παρὰ Πλάτωνι περὶ τῆς παγκοσμίου ψυχῆς καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ κατὰ μαθηματικὰς καὶ μουσικὰς ἀναλογίας διαιρέσεως αὐτῆς, τὰ περὶ τοῦ κοσμικοῦ συστήματος καὶ πλεῖστα ὅσα ἄλλα μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομικῶν καὶ ἄλλων φυσικῶν γνώσεων ἐγκόμενα παρὰ Πλάτωνι ἀπαντῶνται, ἔτι δὲ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων, ὡρμήθησαν μετὰ ζήλου ἱεροῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ εἰς ἔρευναν καὶ διαφώτισιν συγγραφέων, ὧν τὴν ἀξίαν οἱ πρῴην περὶ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς ἐνασχολούμενοι σοφοὶ οὐδ' ὠνειροπόλουν, ὡς ἀμοιροῦντες τῶν πρὸς τοιαῦτα ἀπαιτουμένων γνώσεων. Πόσον ὁ παρὰ Γάλλοις σοφώτατος Μαρτῖνος συνετέλεσεν εἰς τὰ τοιαῦτα; Πόσον ὁ παρὰ Γερμανοῖς Βοίκχιος, Ἰδέλερος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι;

Σήμερον λοιπὸν οἱ ἀλλογενεῖς σοφοὶ δι' ἱεροῦ τῷ ὄντι ζήλου πλουτίζουσιν ἐπιστημονικῶν ὅρων τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, ἤν τινες τῶν παρ' ἡμῖν (ὧν σὺ, ὦ ἀνώνυμε, τολμηρότατος) λέγουσι ψυχορραγοῦσαν καὶ κεκοιμημένην, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα οὐδὲ θεμιτὸν εἶναι νὰ ἐκστομῇ τις.

Ἀλλὰ πρὸς τί λέγω τὰ τοιαῦτα; Περίμενε ὀλίγον, φίλε!

Ὅλος οὖν ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων τῶν συγγραφέων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδεδομένων καὶ ἐκδοθησομένων, ὅλος ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων, ὅσαι κεῖνται ἐν τῷ θησαυρῷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις παλαιοῖς λεξικογράφοις, νομίζεις ὅτι συμπληροῖ τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τῶν πάλαι Ἑλλήνων; Πολλοῦ γε δεῖ. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη ἡ τοσοῦτον καλῶς καὶ παρ' ἡμῖν καλλιεργουμένη, διαφωτίζουσα τὰς ἀεὶ ἀνευρισκομένας ἐπιγραφὰς πλουτίζει τὴν γλῶσσαν λέξεων πρωτοφανῶν μὴ ἀποτεθησαυρισμένων ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ὅστις δέ ποτε πολλαχοῦ Ἑλλάδος διατρίβων, ἐζήτασε τὴν γλῶσσαν τῶν ὀρεινῶν μάλιστα καὶ χωρικῶν, ἤκουσεν ἐξάπαντος λέξεις ἔστι δ' ὅτε καὶ φράσεις ὅλως ἀγνώστους τοῖς ἀλλογενέσι σοφοῖς. Ἐν τῇ φιλτάτῃ μοι Ἠπείρῳ π. χ. ἤκουσα καὶ ἐγὼ τοιαύτας λέξεις, ἄλλας δέ τινας καὶ παρὰ τῶν ἐν Κερκύρᾳ χωρικῶν· καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς χαριτοβρύτου Ζακύνθου συχνὸν χρόνον διατρίψας, ἤκουσα ὀνόματα ἰαματικῶν βοτανῶν καὶ ἐδωδίμων λαχάνων καὶ μυκήτων παντοίων, ἀναντιρρήτως ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἅπερ δὲν εἶναι ἀποτεθησαυρισμένα ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ὡσαύτως τινὲς τῶν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας εἰς ξηρὰς νήσους καὶ σκοπέλους διὰ τὰ γενναῖα καὶ ἀξιομίμητα αὐτῶν φρονήματα ἐξορισθέντων, ἤκουσαν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις πολλὰς λέξεις, ἐξ ὧν τινὲς εὐδοκιμώταται καὶ ἑλληνικώταται, ὡσαύτως ὅλως ἄγνωστοι τοῖς ἄλλοις σοφοῖς εἰσί.

Τί δηλοῖ τὸ τοιοῦτον; Οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι αἱ ἑκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπομείνασαι λέξεις καὶ φράσεις μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ τῶν πάλαι Ἑλλήνων γλῶσσα πολλῷ πλουσιωτέρα ἦν ἢ ὅσον ἡμεῖς αὐτὴν γιγνώσκομεν.

Ὅ,τι οὖν ἠβουλόμην εἰπεῖν σοι, κύριε ἀνώνυμε, εἶναι μάλιστα τὸ ἑξῆς· Καὶ *τὸν πάντα πλοῦτον* τῆς πάλαι ἑλληνικῆς γλώσσης εἴπερ ὡς ἐκ θαύματός τινος ἐγινώσκομεν, καὶ οὗτος πάλιν ἀνεπαρκὴς ἂν ἦν εἰς μετάδοσιν τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην ἀναπτυχθεισῶν γνώσεων.

Καὶ ταῦτα λέγων σοι, λέγω πράγματα παρὰ πάντων ἤδη ὁμολογούμενα. Μάλιστα δὲ ὁ σοφὸς φιλολόγος Βερνάρδυς ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς ἑλληνικῆς συγγραμματολογίας ἐκφράζει μέγαν δισταγμὸν, εἴποτε δυνηθήσεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ καταστῇ φιλοσοφικὴ καὶ ἐν γένει ἐπιστημονική, ἡγούμενος πρὸς τὸ τοιοῦτον τὴν λατινικὴν ἐπιτηδειοτέραν τῆς ἑλληνικῆς. Τὴν τοιαύτην ὅμως γνώμην, καί τοι ὑπὸ τοιούτων σοφῶν ἀνδρῶν εἰρημένην, δὲν δυνάμεθα παντάπασι νὰ ἀσπασθῶμεν.

— Ἀλλὰ καὶ τὸ πέραν γε τοῦ εἰκότος νεφελῶδες καὶ οἷον αἰθέριον τῆς γλώσσης, καὶ ἵνα κωμικώτερον εἴπω τὸ περιπτερυγίζεσθαι μὲν περὶ τὴν ἰδέαν, αὐτὴν δὲ μὴ βάλλειν· τὸ τὰ ἐπουσιώδη μὲν γνωρίσματα ἑκάστης ἐννοίας σχοινοτενῶς πάνυ διεξέρχεσθαι, τῶν δ' οὐσιωδῶν καὶ κυριωτάτων πολλάκις ἀμελεῖν, ὅπερ ἀφόρητον πλατυασμὸν καὶ ἀσάφειαν προξενεῖ· τὸ τὰ ὕλης σεσαγμένα διὰ λέξεως αὐλοῦ ἐθέλειν λέγειν καὶ τἀνάπαλιν τὰ αὔλα δι' ὑλομανοῦς λέξεως, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῶν ἀνοικείων καὶ ὑπερβολικῶν εἰκόνων· ἔτι δὲ, ἃ μὲν ὅρων ἐπιστημονικῶν χρῄζουσι, ταῦτα ἰδιωτικῶς πάνυ καὶ ἀτηρελῶς λέγειν, τὰ δ' ἁπλούστατα τῶν πραγμάτων διὰ στόμφου ἐπιστημονικοῦ ἀκαίρως σεμνύνειν· ταῦτα λέγω μετὰ μεγίστου θάρρους ὅτι δὲν ἀπεργάζονται τὴν γλῶσσαν ἐπιστημονικὴν ἀλλὰ γοργίειον καὶ πώλειον καὶ εἰλικρινῶς εἰπεῖν φορτικήν. Οὐκ ὀλίγοι τῶν Γερμανῶν ἔχουσι τὸ φορτικόν. — Τοῦ σοφοῦ ὅμως καὶ δαιμονίου Βερνάρδυος ἡ γνώμη ἔχει πυκνὸν νόημα καὶ ἐμβριθὲς, ὅπερ ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἀκραιφνοῦς γνώσεως καὶ παραβολῆς τοῦ ἤθους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πάλαι Ἑλλήνων πρὸς τὸν τῶν νεωτέρων ἐθνῶν. Ὥστε τοῦτο μόνον καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ἴσως ἐκ σμικρᾶς πείρας, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωσις τῆς ἡμετέρας γλώσσης εἶναι τῶν ἐργωδεστάτων πραγμάτων.

Ὁπότε οὖν ἡμεῖς σήμερον καὶ ἐὰν ἀδιαλείπτως περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα παρ' ὅλον τὸν βίον σπουδάζωμεν, διὰ μνήμης ἀπεράντου καὶ παντοίων ἐπιστημονικῶν γνώσεων παρεσκευασμένοι, ἐλλιπῆ πάλιν τὸν πλοῦτον τῆς πάλαι ἑλληνικῆς γλώσσης δυνάμεθα νὰ οἰκειοποιηθῶμεν· ὁπότε καὶ εἰ ὅλον ὡς ἐκ θαύματός τινος ἠδυνάμεθ' ἀνευρεῖν, πάλιν ἀνεπαρκὴς ἡμῖν θὰ ἦν πρὸς μετάδοσιν τῶν νῦν ἐπιστημονικῶν καὶ ἄλλων παντοίων γνώσεων· κρίνεις σὺ καλὸν καὶ φρόνιμον, κύριε ἀνώνυμε, νὰ ἀπεχώμεθα μετὰ πλείστης εὐλαβείας τοῦ μεταχειρίζεσθαι ποιητικὰς λέξεις, ἐπειδὴ οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Πλάτων μετεχειρίσθη τὰς αὐτάς; κρίνεις ὡς λυσιτελὲς καὶ ὠφέλιμον, πρὶν καλῶς περὶ τούτου σκεφθῇς, νὰ ψέγῃς καὶ χλευάζῃς ἄνδρα ἤδη πρὸ ἱκανῶν χρόνων μεθ' ὁμολογουμένης ἐπιτυχίας περὶ τοῦ τοιούτου σκεψάμενον; Τοῦ παντὸς δέω νὰ νομίζω ὅτι ἄνευ ἀνάγκης καὶ ἐν λόγῳ πεζῷ καὶ συνήθει πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα ἀντὶ τῶν πεζῶν καὶ τοῖς ὡσὶν ἡμῶν οἰκειοτέρων λέξεων τὰς ποιητικάς. Οὐδ' ἐπῆλθε ποτὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ μου νὰ μεταχειρισθῇ διαλεγόμενος ἢ γράφων ποιητικὰς λέξεις ἄνευ ἀνάγκης. Ἀλλ' ὅπου εἶναι ἀνάγκη ἐπιστημονικῆς διακρίσεως, ὅπλων φέρ' εἰπεῖν, παντοίων ἵνα ἔχωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἀντιστοιχοῦντα τοῖς γαλλικοῖς γερμανικοῖς καὶ λοιποῖς διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν ἀναπόφευκτον οὖσαν ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰς λέξεις ταύτας, νομίζεις ὅτι εἶναι καὶ δυνατὸν καὶ κάλλιον νὰ σχηματίζωμεν πάντοτε νέας καὶ νὰ μὴ ὀφείλωμεν μᾶλλον χάριν πολλὴν τῷ δι' ἀτρύτων πόνων καὶ μόχθων ἐκ παντοίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν εὑρόντι ἡμῖν τὰς ὑπαρχούσας; Νομίζεις ὅτι εἰ ἐπὶ Περικλέους καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὡς σὺ ῥήματα μεγάλα τολυπεύεις, αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι τοιαύτην ἐπίδοσιν ἐλάμβανον παρὰ τοῖς ἀστυγείτοσιν, ὡς σήμερον παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, θὰ ἐδίσταζον οἱ Ἕλληνες νὰ παραλάβωσιν ἐκ τοῦ πρῴην πλούτου τῆς γλώσσης τὰς ὑπαρχούσας λέξεις;

Ὅστις ἀκριβῶς τὴν νῦν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σκοπήσῃ ὅπως ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τοῦ ἔθνους ἑκασταχοῦ Ἑλλάδος λαλεῖται καὶ γράφεται, νοήσει ὅτι

τὸ διάγραμμα τρόπον τινὰ καὶ ἡ σκιαγραφία τῆς νῦν ἀεὶ ἀναπτυσσομένης γλώσσης δὲν εἶναι πεπερασμένον ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων μιᾶς διαλέκτου. Διότι τὰ αἴτια τὰ ἀπεργασάμενά ποτε τά τε ἤθη καὶ τὰς διανοίας τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν ἀλλήλων διαφόρους, ἐξ ὧν αἱ διάλεκτοι προῆλθον, πρὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων ἐκ μέσου ἤρθησαν. Ἐξ ὅτου σύμπασα ἡ Ἑλλάς, τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν ἀπολέσασα ὡς ἐνιαία ἐλογίσθη, ὁ βίος τῶν Ἰώνων καὶ Δωριέων καὶ Αἰολέων καὶ λοιπῶν συνεχωνεύθη εἰς ἕνα τὸν καθόλου ἑλληνικόν, καὶ διάλεκτοι ἤρξαντο ἤδη νὰ συναρμόζωνται ἀλλήλαις. Ὁπότε δὲ ἔτι δυστυχέστεραι ἡμέραι ἐπῆλθον καὶ οἱ Ἕλληνες ἔνθεν κἀκεῖθεν πιεζόμενοι μᾶλλον ἀλλήλοις ἐπεμίγνυντο, συνεκεράσθη ἔτι μᾶλλον καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ὥστε ἤρχισε πάλιν νὰ πλησιάζῃ οὐχὶ πλέον πρὸς τὴν ἀλεξανδρινήν, ἀλλὰ καθόλου θεωρουμένη, αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὴν ὁμηρικὴν γλῶσσαν· λέγων δὲ ταῦτα, νοῶ μᾶλλον τὴν καθόλου λαλουμένην καὶ ὄχι τὴν ἐν ταῖς πόλεσι γραπτὴν γλῶσσαν. Αὕτη ἡ καθόλου λαλουμένη γλῶσσα καὶ ὄχι ἡ βυζαντινὴ ἐξενίκησεν ἕως τῆς παλιγγενεσίας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους· κειμήλιον μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκ τοσούτων σάλων καὶ ἐπικλύσεων ἡμῖν διασωθέν, ἐν καὶ τοῦτο τῶν ἀφθάρτων τῆς ἀνθρωπότητος κτημάτων, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς διαιωνίζεται τὸν πανδαμάτορα χρόνον ὑπερνικῶσα· μαρτύριον λέγω καὶ τοῦτο τρανὸν ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς μεγάλοις πράγμασι βουλαὶ τῆς θείας προνοίας τελοῦνται. Ὅθεν ἡ καθομιλουμένη δέχεται εὐχερῶς καὶ μεθ' ἁρμονίας πάντας τοὺς ἰδιωτισμοὺς καὶ πάσας τὰς λέξεις πασῶν τῶν διαλέκτων τῆς πάλαι γλώσσης· ἡ νῦν συζυμωμένη γλῶσσα εἶναι ἄνωθεν προωρισμένη νὰ καταστῇ ἡ καθόλου ἑλληνική. Φύσει καὶ ἄνευ συνεπιγνώσεως μεταχειριζόμεθα νῦν ἔν τε τῷ διαλέγεσθαι καὶ γράφειν πλείστας λέξεις καὶ σχηματισμοὺς ποιητικωτέρους καὶ πάντη ἀλλοτρίους τῆς καταλογάδην συγγραφῆς· καὶ ἵνα ὀλίγιστα παραδείγματα φέρω, λέγομεν φέρ' εἰπεῖν χολᾶν καὶ κοτᾶν (ἀντὶ τοῦ κοτεῖν)· ὡς τὸ προκλητικόν, ἂν κοτᾷς ἔλα, τούτέστιν ἂν τολμᾷς νὰ ἦσαι ὀργισμένος ἔλα· καὶ τὸ ἀποκοτᾶν, ὡς, φέρ' εἰπεῖν, δὲν ἀποκόταε νὰ ἔλθῃ, ὅπερ εἶναι φράσις χαριεστάτη. Λέγομεν ἀρχινέω κατὰ τὸ Ἰωνικὸν ἀγινέω (οἱ δὲ ἠπειρῶται καὶ κτυπανάω κτλ.)· λέγομεν ῥέει καὶ ἐπιῤῥέει οὐδέποτε συνῃρημένως· λέγομεν μᾶλλον ἄεργος καὶ ἀεργία ἢ ἀργὸς καὶ ἀργία· οὐδέποτε φρητὸς καὶ στητὸς ἀνέγνων, ἀλλὰ πάντοτε φρέατος καὶ στέατος· τὴν γενικὴν τοῦ δέλεαρ οὔπω ἀπήντησα, ἀλλ' ἄν ποτε γράψωμεν αὐτήν, οὐ γράψομεν δέλητος, ἀλλὰ δελέατος· ἦρος ἄν τις εἴπῃ ἢ γράψῃ, ὀρλήσει ἴσως καὶ γέλωτα, πάντοτε ἔαρος λέγομεν· γλῶσσα καὶ θάλασσα, ἧττα καὶ ἡττῶμαι καὶ τὰ τοιαῦτα ἀδιαφόρως ἐναλλάσσονται. Τὸν παρατατικὸν τῶν ὀλίγων εἰς *εω* καὶ πλείστων εἰς *αω* ληγόντων ῥημάτων σχηματίζομεν καὶ εἰς *οῦσα*, ἀλλ' ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα, ἥτις προσαναβαίνει εἰς πολλῷ προγενεστέρους χρόνους σχηματίζει ἀσυναιρέτως, καὶ τῶν μὲν εἰς *εω* ληγόντων, ὀλιγίστων ὄντων, σχηματίζει εἰς *ηα* κατὰ συνεκφώνησιν προφερόμενον· π. χ. ὅταν ὀρεινὸς ἀκούσῃ ὠμιλοῦσα, ὠμιλοῦσες, ὠμιλοῦσε, νοεῖ αὐτὰ ἐξάπαντος, αὐτὸς ὅμως οὐδέποτε ἀκούεται λέγων αὐτὰ ἀλλὰ πάντοτε τοῦ 'μίλησε, τὴν 'φίλησε καὶ τινα ἄλλα. Τῶν δὲ εἰς *αω* ληγόντων ῥημάτων τὸν παρατατικὸν ὁ ὀρεινὸς σχηματίζει εἰς *αFα*· π. χ. σὰν ἐπείναFα, ἐτρωγα· ἂς εἶχα βόλι καὶ νἄβλεπες ἂν τὸ κτύπαFα. Τὸ νὰ ἐν τῷ νἄβλεπες εἶναι κατὰ μετάθεσιν γραμμάτων ἀντὶ τοῦ ἂν, ὅπερ εἶναι ἑλληνικώτατον καὶ ἀντικαθίστησι τὸ ἄχαρι, ἡμαρτημένον καὶ τὴν γλῶσσαν καταφθεῖραν ἤθελον εἶναι καὶ εἶσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα ὅλως κακόζηλα, καὶ κακῶς εἰς τὴν γλῶσσαν παρεισφρήσαντα, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ νομίζω ὅτι ὀρθὰ τινὰ ποτ' εἶπον. Ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα εἶναι γνήσιος ἀδάμας τοῦ εἰς ἡμᾶς διασωθέντος ἑλληνισμοῦ. Ταύτην τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὴν γνησίαν λέγω καὶ ὄχι τὴν κατὰ φαντασίαν, δὲν πρέπει μὲν νὰ ἐκλαμβάνωμεν ὡς αὐτάρκη πρὸς τὰς ἐπιστήμας· διότι τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὀλίγον γελοῖον, ἀλλὰ πρέπει νὰ σπουδάζωμεν μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας, ὡς καὶ τὰ ἔθιμα καὶ παραμύθια καὶ τὰς παροιμίας καὶ πάσας τὰς ἄλλας παραδόσεις τῶν χωρικῶν, ἵνα παρέχωμεν χρῶμα εἰς τὴν γραπτὴν γλῶσσαν, ἥτις πολλοὺς τύπους τοῦ ἐκφράζεσθαι εἰς ἕνα ξηρὸν πολλάκις συγχωνεύει· οἱ ἀπολελιθωμένοι τῆς συντάξεως κανόνες ἀπεργάζονται τὸ ὕφος λογίων τινῶν, ὡς αἰγυπτιακὸν ξόανον· δι' ἐμένα τοὐλάχιστον καλλιώτερον ἱδρωτικὸν δὲν δύναται νὰ εὑρεθῇ παρὰ τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς λογικωτάτης γλώσσης· ἠδυνάμην πλεῖστα παραδείγματα νὰ φέρω πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ὀρεινὴ γλῶσσα ἔχει περισσότερον χρῶμα παρὰ τὴν τῶν λογίων. Εἰ ὁ μακαρίτης Κοραῆς ἀκριβῶς ἀνηρεύνα τοῦτον τὸν ἀρχαιολογικὸν τῆς γλώσσης θησαυρόν, ἐσκίρτα ἴσως ὑπὸ χαρᾶς· διότι ἠδύνατο νὰ ὁδηγηθῇ ὑπ' αὐτῆς εἰς καλὴν τῆς γλώσσης μόρφωσιν. Ἐκ πείρας λέγω ὅτι ὁ σεβαστὸς Κοραῆς δὲν μετεχειρίσθη τὸ πάγκαλον εἶδος αὐτῆς ἐν πολλοῖς· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ φαίνεται πολλάκις λιτώτερον τοῦ δέοντος ἐπιτετηδευμένον καὶ ὅλως ἄχρουν. Πρίν τις τῶν ζηλωτῶν ἐξαφθῇ καθ' ἡμῶν, παρακαλοῦμεν αὐτὸν θερμῶς νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβῶς ὅ,τι συσταίνομεν.

Ἐπικρίνων ἐνταῦθα ὡς ἐν παρόδῳ τὴν γλῶσσαν τοῦ Κοραῆ δὲν λέγω ὅτι εἶναι ἄμοιρός τινος ἁρμονίας, ἀλλὰ χρῶμα καὶ ἑλληνισμὸν *κατὰ παράδοσιν*, οἷον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἡ γλῶσσα τοῦ ὑπὲρ τῆς κοινῆς καὶ καθομιλουμένης ὑπερμαχοῦντος δὲν ἔχει παντάπασιν· ἔτι δὲ καὶ ἡ καθόλου θεωρία τοῦ μακαρίτου Κοραῆ περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὅλως ἀντιβαίνει πρὸς τὰς καλλίστας θεωρίας τῶν νῦν σοφῶν ἀνδρῶν, ἂν καί τινα μέρη αὐτῆς ἦναι ὀρθά.

Διακριτέον λέγω καὶ πάλιν τὴν τῶν ὀρεινῶν γλῶσσαν ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὐχ ὡς διάλεκτον ἰωνικὴν ἢ δωρικὴν ἢ αἰολικὴν κ.τ.ἑ. ἀλλ' ὡς ἐκ τούτων ἤδη συγκεχωνευμένην· ἡ ὀρεινὴ διέφυγε τὴν φθορὰν τὴν προελθοῦσαν ἔκ τε τῆς συμμίξεως ἑτερογενῶν στοιχείων καὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν λογίων παρακμῆς· ἡ ὀρεινὴ διάλεκτος κατ' εἶδος δὲν πρέπει νὰ λογίζηται διειφθαρμένη καὶ ἄῤῥωστος ὥσπερ ἡ ἄλλη γλῶσσα, ἥττις ὠμοίαζε τὰ φύλλα τοῦ φθινοπώρου, ἀλλ' ἀκατέργαστος μᾶλλον καὶ φυσικῶς πως ἠλλοιωμένη. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν ἴσως εἰσαῦθις· νῦν δὲ λέγω ὅτι οἱ νοήσαντες οἷον χαρακτῆρα σήμερον πρέπει νὰ λάβῃ ἡ νῦν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐπαινοῦσι πάσας τὰς γιγνομένας ἀποπείρας· τὸ κατ' ἐμὲ τοὐλάχιστον λυσιτελέστατον νομίζω καὶ ποιήματα νὰ γράφωνται κατὰ τὰ γνήσια δημοτικὰ τραγούδια, καὶ μεταφράσεις νὰ γίνωνται π. χ. τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡροδότου, εἰ δυνατόν, εἰς τὴν ὀρεινὴν γλῶσσαν τοσοῦτον αὐτοῖς κατὰ τὸ ὕφος πλησιάζουσαν. Ἀλλ' ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς δοκιμίοις, ἵνα παραχθῇ τι καλὸν καὶ δόκιμον δὲν πρέπει νὰ παρακολουθῇ κάνεις καὶ τὰς ξενικὰς καὶ βαρβαροφώνους λεξεις, ἃς ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα ὕστερον παρέλαβεν ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ τὴν καλὴν μόνον ὕλην, τὴν δ' ἄλλην εὐφυῶς καὶ μετὰ χάριτος ἐκ τοῦ ἄλλου πλούτου τῆς γλώσσης νὰ παραλαμβάνῃ· καὶ ἐν συνόλῳ εἰπεῖν· ὅστις νομίζει ὅτι, ἐπειδὴ οἱ ὀρεινοὶ δὲν λέγουσι, φέρ' εἰπεῖν, δόρατα, δὲν πρέπει καὶ αὐτὸς τὸν Ὅμηρον μεταφράζων νὰ εἴπῃ δόρατα, ἐκεῖνος ἀγνοεῖ δύο τινὰ τὰ κυριώτατα· πρῶτον ὅτι τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς γλώσσης ἀποτελεῖ μᾶλλον τὸ εἶδος ἢ αἱ λέξεις· δεύκερον ἀγνοεῖ καθ' ὃν τρόπον πᾶσα γλῶσσα ἀναπτύσσεταί τε καὶ καλλωπίζεται.

Λυσιτελέστατον δ' ὡσαύτως ἡγοῦμαι νὰ συγγράφωνται καί τινα ἰδίως ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, ὡς δυνατὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ· διότι ἄφες ὅτι εἶναι ἐντροπὴ τῷ ὄντι νὰ μὴ φαίνωνται παρ' ἡμῖν τοιαῦτα δοκίμια, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄσκησις ἐν ὁποτέρᾳ τῶν παλαιῶν γλωσσῶν πλείστην ἄλλην ὠφέλειαν παρέχει. Οἱ Γερμανοὶ φέρ' εἰπεῖν διαλέγονται καὶ γράφουσι λατινιστὶ οὔτε ψιλῆς ἐπιδείξεως χάριν οὔτε χρονοτριβῆς ματαίας· ἀλλ' ἐνόησαν ἀκριβῶς πόσον ἀναγκαῖον εἶναι σήμερον μάλιστα νὰ ἀρυώμεθα ἐκ τῶν ζωογόνων καὶ διαυγῶν πηγῶν τῶν παλαιῶν μετριότητα, ἀκρίβειαν καὶ δύναμιν λόγου μετὰ χάριτος.

Καὶ τελευταῖον ἵνα ἀπαλλάξω τὸν ἐπιεικῆ ἀναγνώστην τῆς μακρολογίας ταύτης, ἥτις νύξις καὶ ὑπαινιγμὸς μόνον εἶναι, οὗτινος ἤθελον νὰ ἐκφράσω, λέγω ὅτι ἐπείγει ἤδη ὁ χρόνος εἰς τὸ εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν γραφομένην γλῶσσαν τινὰ τοῦ εἴδους τῆς παλαιᾶς, ἀναπόφευκτα ὄντα πρὸς ἐπιστημονικὴν κατεργασίαν τῆς γλώσσης· οἷον τὴν χρῆσιν τῆς ἀπαρεμφάτου, τοῦ μονολεκτικοῦ μέλλοντος, ἔστιν ὅτε τῆς εὐκτικῆς ἐγκλήσεως, τῶν εἰς *τος* καὶ *τεος* ῥηματικῶν, τοῦ παρατατικοῦ καὶ ἀορίστου μετὰ μὲν τοῦ *εἰ* ἐν τῷ ἡγουμένῳ τῶν ὑποθετικῶν λόγων, μετὰ δὲ τοῦ *ἂν* ἐν τῷ ἑπομένῳ ἀντὶ τῶν τραγελαφικῶν καὶ ἀβελτέρων ἤθελον εἶναι καὶ εἶσθαι καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Οἱ δ' ἐπικριταὶ τοῦ τοιούτου ὕφους τῆς ἐν τῷ γίγνεσθαι γλώσσης ὀφείλουσι νὰ ἦναι ἐπιεικεῖς· ὅστις οἱονδήποτε τῶν καθόλου πραγμάτων ἐκ τινων μόνον μερῶν αὐτοῦ κρίνει πάντοτε ἀπατᾶται. Ἐὰν φέρ' εἰπεῖν ἐξετάσας τις μονομερῶς ἔργα τινὰ τῶν ἀγγλικῶν βουλῶν ἢ τῆς ἑκάστοτε ἀλλασσομένης ἐν Γαλλίᾳ κυβερνήσεως, ἀποφήνηται ὅτι ὀλίγον ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἔθνη εἰς πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συντελοῦσιν, ἁμαρτάνει δεινῶς. Ἵνα ὁμιλήσῃ τις περὶ τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ τούτων τῶν ἐθνῶν πρέπει νὰ συλλάβῃ ἐν νῷ τὸ σύνολον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Πολλοὶ καὶ οὐ σμικροὶ τὸν νοῦν ὄντες ἀπηλπίσθησαν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν τείνει πρός τι φαεινὸν τέλος κατ' εὐθυωρίαν βηματίζουσα, ἀλλὰ κύκλους πεπερασμένους τὰ ἑκάστοτε ἔθνη περιγράφουσιν, ἀκμάζοντα καὶ θνήσκοντα· ἡ δ' ἀνθρωπότης ἄλκτα πάθη καὶ περιπετείας πάσχουσα, οὐδένα ἐνιαῖον προορισμὸν ἔχει· καὶ οὕτως ἔκριναν, ὡς ἐπηρεασθέντες ἐκ τῶν κατὰ μέρος· ἄλλοι πάλιν ἀγανακτήσαντες κατὰ τῶν καταχρήσεων καλογήρων τινῶν, ἐτόλμησαν νὰ ἐπικρίνωσι καὶ αὐτὸ τὸ τηλαυγὲς καὶ ζείδωρον τοῦ χριστιανισμοῦ σέλας. Καὶ ὑπὲρ τῆς φιλοσοφίας ἠναγκάσθησαν πολλοὶ ἔξοχοι ἄνδρες νὰ ἀπολογηθῶσιν ὡς μὴ βλαβερᾶς, ὡσαύτως καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν καθόλου, μονομερῶς καὶ μετὰ προλήψεων ἐξετασθέντα, παρεγνωρίσθησαν ἐντελῶς. Καὶ τὸ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ζήτημα, φίλε ἀνώνυμε, οὐχ ἧσσον τῶν καθ' ὅλου τι εἶναι. Ἵνα τις ἐπιεικῶς περὶ αὐτῆς κρίνῃ δὲν πρέπει νὰ κακίζῃ τὸ ὕφος τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος, δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῇ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν ἐντὸς τῶν στενῶν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ὁρίων πεπεδημένην· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀνέλθῃ εἰς ὑψηλοτέραν περιωπήν, ὅθεν παραλληλίζων τὸν σημερινὸν χαρακτῆρα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν φύσιν καὶ ἕξιν τῶν νῦν ἀνθρώπων, τὸ εἶδος τῶν ἄλλων γλωσσῶν, καὶ κατοπτεύσας καὶ τὸ πολλῷ εὐρύτερον σχέδιον τῆς σήμερον ἐν τῷ γίγνεσθαι γλώσσης ἡμῶν νὰ ἀνέχηται καὶ τὰς ἀναπορεύκτους ἀνωμαλίας, ἃς σὺ τὸν σεβάσμιον Κοραῆν δῆθεν ἀκολουθῶν, μακαρονισμοὺς ἀπεκάλεσας. Ἡ λέξις μακαρονισμὸς ἐκφράζει γνωμάτευμα ὅλως ἀόριστον τοῦ μακαρίτου Κοραῆ· ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἐκάκιζε διὰ ταύτης τῆς λέξεως πάντας τοὺς συνδυάζοντας ἀσυνδυάστους κατ' αὐτὸν μόνον φράσεις καὶ λέξεις. Ὁ Κοραῆς ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν ἐκχύνει ποταμὸν εἰρωνείας καὶ κατακρίσεως κατά τινος εἰπόντος, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, « δὲν μοὶ τὸ ἐπιτρέπουσιν αἱ περιστάσεις », ἀντὶ νὰ εἴπῃ τὸ κατ' αὐτὸν μόνον ὀρθὸν καὶ κομψὸν « μοῦ τὸ συγχωροῦν ». ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἶναι καὶ ὀλίγον δυσνόητον πῶς ἠδυνήθησαν μέχρι καὶ τῆς σήμερον νὰ λογίζωνται παρ' ἡμῖν θεωρίαι καὶ συστήματα γλώσσης καὶ μάλιστα ἑνὸς μόνου ἀνδρός, ἅπερ ἀλλαχοῦ λέγονται ἰδιοτροπίαι σχολαστικώτεραι τοῦ προσήκοντος. Ὅτι ἡ λέξις μακαρονισμὸς εἶναι κενὸς ἦχος ἄνευ ἐννοίας οὐδεμιᾶς, τοῦτο νομίζω ὅτι

καὶ σπαργανιώτῃ δῆλον· ὅστις οἱανδήποτε σελίδα τῶν συγγραμμάτων τοῦ μακαρίτου Κοραῆ ἀναγνώσῃ, πεισθήσεται ἄνευ ἄλλου λόγου ὅτι αὐτὸς ὁ Κοραῆς κατὰ πέντε δέκα στίχους περιπίπτει εἰς μακαρονισμούς. Καὶ ἵνα καταστήσω καὶ σοί, φίλε ἀνώνυμε, τὸ τοιοῦτον ψηλαφητότερον, ἄκουσον ἐκ τῆς ὀλιγοστίχου σου διατριβῆς φράσεις τινας κατὰ τὸν Κοραῆν μακαρονικωτάτας· λέγεις που ὁ Χαντσερῆς « ἔλαθεν ἑαυτὸν εἰς ἀντίφασιν περιπιπτων, καὶ παραβαίνων τοὺς κανόνας οὐ μόνον τῆς γραμματικῆς (καὶ πάλιν!) ἀλλὰ καὶ τῆς λογικῆς ». Ἐὰν ἡ φράσις σου, σοφὲ ἀνώνυμε, ἦναι ὀρθὴ κρινέτωσαν οἱ γραμματικοί· ἀλλ' εὐθὺς κατωτέρω ἐπάγεις « δύναμαι νὰ στοιχηματίσω μὲ τὸν κύριον λοχαγόν. » Μὴ νομίσῃς ὅτι ἐπέκρινα ἐγὼ τὸ ἀσυνδύαστον τῶν φράσεών σου, ἀλλ' ὁ μακαρίτης Κοραῆς, οὗτινος ἐβρόντησας τὴν κατ' ἐμὲ ἄσημον λέξιν μακαρονισμόν· ἐγὼ εἶχον μυρία νὰ ὑποδείξω σοι, ἐξ ὧν ὀλίγιστα ἐκλέξω· διότι νὴ τὴν ἀλήθειαν γονιμωτάτη ἡ σμικρά σου διατριβή.

Συγκεφαλαιῶν δὲ τὰ πρόσθεν ῥηθέντα λέγω ὅτι ἡ γλῶσσα, ἣν μετεχειρίσθη ὁ ἀδελφός μου δὲν εἶναι Χαντσερική, ἀλλ' εἶναι γλῶσσα ἐν τῷ γίγνεσθαι, ἀφ' ἧς ἀναπόσπαστος ἡ φαινομένη ἀνωμαλία. Σὺ δὲ οὐδόλως τὰ πρώην ἔργα αὐτοῦ γιγνώσκων, λέγεις κακίζων καὶ εἰρωνευόμενος ὅτι « οὔτε ὁ ὁδηγὸς οὔτε τὸ ξίφος οὔτε ἡ θήκη ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσι χάριν ἐνώπιον τοῦ κυρίου Χαντσερῆ ('νὰ καὶ φράσεις τῆς παλαιᾶς Γραφῆς!) ἀλλ' ἐξάπαντος ἔπρεπε νὰ καταργηθῶσιν αἱ πεζαὶ αὗται λέξεις καὶ νὰ ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ τῶν ποιητικῶν ἰθύντωρ ἄορ, κουλεός, λέξεων αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπὶ τοῦ Περικλεοῦς (;;) ἤδη ἦσαν ἀπηρχαιωμέναι καὶ ἄχρηστοι. » (τοὺς ἄλλους χλευασμούς σου κρίνω περιττὸν καὶ ἀνοίκειον νὰ ἐπαναλάβω.) Εἶναι καλὸν καὶ δημωφελές, φίλε μου, νὰ κρίνῃς οὕτω περὶ πραγμάτων, ἄπαρ ἐντελῶς ἀγνοεῖς; Τίς σοι εἶπεν ὅτι ὁ Χαντσερῆς ἀπέβαλε τὰς πεζὰς ἐκείνας λέξεις; μάθε λοιπὸν ὅτι πάσας ἐκείνας τὰς λέξεις ἐπιστημονικῶς ὥρισεν ἵνα σημαίνωσιν ἕκασται τὰ οἰκεῖα πράγματα· ἄλλο τὸ ξίφος, φίλε, καὶ ἄλλο ἡ σπάθη, ἄλλο ῥομφαία, ἄλλο ἄορ καὶ πολλὰ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ εἴδους· ἄλλο ὁ ὁδηγὸς καὶ ἄλλο ὁ ἰθύντωρ· μάθε ὅτι τὸ ἰθύντωρ ἀντικατέστησε θαυμασίως τὸ κακῶς ἕως τοῦ νῦν λεγόμενον ὁδηγός, ὅπερ πρέπει νὰ σημαίνῃ πᾶν ἄλλο πρᾶγμα. Θήκη πρέπει νὰ σημαίνῃ ἄλλο καὶ κολεὸς ἄλλο· εἰ ἐγίνωσκες τὰ πρότερον ἔργα τοῦ Χαντσερῆ, δὲν ἔψεγες τόσον πικρῶς.

ΔΗΜ. ΧΑΝΤΣΕΡΗΣ.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΤΟ ΠΑΛΑΤΙΟΝ ΤΩΝ ΔΟΓΩΝ

ἐν Βενετίᾳ.

—ooo—

Ὁ θέλων ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ τοῦ ἐν Βενετίᾳ *Παλατίου τῶν Δογῶν*, μὴ περιμένῃ νὰ φωτισθῇ ἐκ περιγραφῶν· πρέπει ν' ἀπέλθῃ ἐπιτοπίως, διότι πᾶν τὸ λεγόμενον εἶνε ἀμυδρὸν ἰχνογράφημα τοῦ θαυμασίου ἐκείνου οἰκοδομήματος· ὑπάρχουσι λεπτομέρειαί τινες ἀνεπίδεκτοι περιγραφῆς· τὰ ἴχνη ὅσα ὁ χρόνος ῥαγδαῖος διερχόμενος ἀφῆκεν ἐπ' αὐτοῦ, δὲν ἐπιδέχονται ἐκτυπώσεως.

Ἄδηλον πότε ἐκτίσθη τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν· ἐν ἔτει 809, ἐπὶ Δόγου Ἀγγέλου Παρτικιπατίου, ᾠκοδομήθη παλάτιόν τι, καὶ ἐκ παραδόσεως φέρεται ὅτι τὰ τούτου θεμέλια ἐτέθησαν ἐκεῖ ὅπου σήμερον βλέπομεν τὸ τῶν Δογῶν. Εἴτε ἀληθεύει ἡ παράδοσις, εἴτε οὔ, βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ ἰδιότροπος καὶ ἀλλόκοτος ἀρχιτεκτονικὸς ῥυθμὸς τοῦ παλατίου τούτου, πλήρης ἀντιθέσεων καὶ ποικιλιῶν, δίδει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ οἰκοδομὴ δὲν ἔγεινεν ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδίου, οὔτε διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων χειρῶν.

Ἀκριβῶς ἐξεταζόμενον τὸ τῶν Δογῶν παλάτιον εἶνε ἡ ἱστορία τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Βενετίας· ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν ἀνακαλεῖ εἰς μνήμην τὰ ἐν Βενετίᾳ διαδραματισθέντα κακουργήματα, καὶ μαρτυρεῖ ἑνταυτῷ τὸν πλοῦτον, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τῆς δημοκρατίας ταύτης.

Εἴκοσι πόδας κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας κεῖνται αἱ φυλακαί, λιθόκτιστος λαβύρινθος ἄγριος καὶ τρομερός, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀὴρ εἰσδύει διὰ μιᾶς καὶ μόνης ὀπῆς ὕψους μὲν ἑνὸς ποδός, πλάτους δὲ τεσσάρων δακτύλων, περιπεφραγμένης δὲ διὰ κιγκλίδων σιδηρῶν. Αἱ φυλακαὶ αὗται κοινωνοῦσι μετὰ τῆς πλατείας τοῦ Ἁγίου Μάρκου διὰ στενῆς καὶ ἀποκρύφου ὁδοῦ, καὶ οἱ ἐξηγηταὶ (α) διηγοῦνται ὅτι οἱ Δόγαι, ὁσάκις ἐπεθύμουν νὰ ἀπαλλαχθῶσί τινος εὐγενοῦς Βενετοῦ, περιέμενον ἑορτάσιμόν τινα ἡμέραν· μεταξὺ δὲ τῆς χαρᾶς ἥτις ἐφαίδρυνε τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, δήμιοι παραφυλάττοντες ἥρπαζον αἴφνης τὸν ὡρισμένον εὐγενῆ, καὶ ἀπήγαγον εἰς μίαν τῶν ὑπογείων φυλακῶν τὴν ὁποίαν εἶδον, ὅπου σώζονται καὶ νῦν ἴχνη αἵματος ἐπὶ τῶν κιγκλίδων τοῦ φεγγίτου, ἀφ' οὗ ἔδεον τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀτυχοῦς θύματος, πρὶν ἢ ὁ πέλεκυς τοῦ δημίου ἀποτέμῃ αὐτήν· μετέπειτα πτῶμά τε καὶ κεφαλὴ ἐρρίπτοντο ἐντὸς μαύρης *γονδόλης*, ἐπὶ τούτῳ ὡρισμένης, ἥτις περιέμενε δεδεμένη ὑπὸ τὴν *γέφυραν τῶν στεναγμῶν*· ὁ *γονδολιέρης* ἀνέπλεε τὸ *Λίδο*, καὶ τὸ φορτίον ἐξηφανίζετο ὑπὸ τὰ ἁλμυρὰ ὕδατα. Οὕτω πως ἄγνοια παντελὴς ἐβασίλευε περὶ τοῦ θύματος!

(α) Ἐξηγηταὶ ὀνομάζονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ ciceroni τῶν Εὐρωπαίων. Ὅρα Παυσ. Ἀττικὰ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐκ τῶν φυλακῶν ἡ ἀνάβασις εἰς τὸ παλάτιον γίνεται διὰ τῆς κλίμακος, τῆς φημιζομένης διὰ τὴν καρατομίαν τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου. Ὁ ἐξηγητής μου, δεικνύων μοι τὴν τελευταίαν βαθμίδα, ἐφθαρμένην ἐκ τῆς πολυκαιρίας, διϊσχυρίζετο ὅτι ἔβλεπε τὰ ἴχνη τοῦ πελέκεως, ὑπὸ τὸ κτύπημα τοῦ ὁποίου ἔπεσεν ἡ κεφαλὴ τοῦ Δόγου.

Εἰς τὴν πρώτην ὀροφὴν ὑπάρχει τὸ *κιβώτιον τῶν καταμηνύσεων*· ὁποία φρίκη! τὸ κιβώτιον ἐκεῖνο ἐχρησίμευε πολλάκις εἰς θεραπείαν ἀτομικῶν παθῶν, ἰδιαιτέρων ἐκδικήσεων! ἤρκει νὰ ῥίψῃς ἐντὸς αὐτοῦ ὀλίγας γραμμάς, καταγγελλούσας εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα ἐπὶ προδοσίᾳ ἢ συνωμοσίᾳ κατὰ τῶν καθεστώτων, καὶ ὁ καταγγελλόμενος ἐγίνετο ἄφαντος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς!

Εἰς τὴν δευτέραν ὀροφὴν κεῖται ἡ βιβλιοθήκη τοῦ παλατίου, κεκοσμημένη μὲ τὰς εἰκόνας πάντων τῶν Δογῶν τῆς Βενετίας, ἐξαιρέσει τῆς τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου· τὸν τόπον ταύτης κατέχει παραπέτασμα μαῦρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ὑπάρχει λατινιστὶ γεγραμμένη

Marini Falieri, pro criminibus detruncati.

« Μαρίνῳ Φαλιέρῳ, ἐγκλημάτων ἕνεκα καρατομηθέντι. »

Τὰ φατνώματα τῶν αἰθουσῶν εἶνε ἐπίχρυσα καὶ οὕτω πλουσίως τετορευμένα, ὥστε ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθῶσι τὰ ἐπ' αὐτοῖς δαπανηθέντα ἑκατομμύρια. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν εἰς τοὺς τοίχους βλέπεις τὰ ἀριστουργήματα τῆς γραφίδος τοῦ Τιντορέτου, Παύλου τοῦ Βερονέζου καὶ τοῦ Τιτιανοῦ, ἀριστουργήματα διεγείροντα μὲν ἰδέας ἀπείρους καὶ ἀλλεπαλλήλους περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δυνάμεως τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ φρικίασιν ἐμποιοῦντα εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν Δογῶν καὶ τῆς Ἱεροκρισίας (Inquisizione)· διότι αἱ αἴθουσαι ἐκεῖναι, ἐν συνόλῳ λαμβανόμεναι, δὲν εἶνε εἰμὴ ἡ αἴθουσα *τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκα*, κειμένη πλησίον τῆς *μυστικῆς*, ὄπισθεν τῆς *γεφύρας τῶν στεναγμῶν* καὶ ὑπὸ τὰς *μολυβδίνους φυλακὰς* (Piombi), ὅπου ἐκλείοντο οἱ κατηγορούμενοι ἐν καιρῷ θέρους, καὶ ὅπου ὁ ὡραῖος ἥλιος τῆς Ἰταλίας, προσβάλλων τὰς μολυβδίνας στέγας, ἀντὶ ζωῆς ἔφερε τὴν κόλασιν καὶ ἐγίνετο ὁ δήμιος τῶν θυμάτων τῆς τυραννίας.

Δὶς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς γεφύρας τῶν στεναγμῶν· ἀνάγκη δὲ νὰ ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν ἐπὶ ταύτης διὰ τὴν ἐπισημότητα.

Ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἔποψιν ἐξεταζομένη ἡ γέφυρα τῶν στεναγμῶν δὲν παρέχει ὕλην εἰς λόγους· ὕψος μὲν ἔχουσα 18 ποδῶν, πλάτος δὲ 2 μέτρων γαλλικῶν, συζεύγει τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν μετὰ τῶν φυλακῶν τοῦ κράτους· εἶνε ἐστεγασμένη καὶ κατασκότεινος, ἄνευ παραθύρου ἢ φεγγίτου, καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ἄριστα δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς φορταγωγοὺς ἁμάξας. Ἰδοὺ ὡς ἔγγιστα ὅ,τι δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς οἰκοδομῆς· ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν ὅμως ἔχει ἄπειρα· μικρὰ διώρυξ χωρίζει τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ κράτους, καὶ ἐπὶ τὸν αὐχένα αὐτῆς εἶνε ἐζευγμένη ἡ γέφυρα τῶν στεναγμῶν· ἐκεῖ ἐν ταῖς εἰρημέναις φυλακαῖς, ἐκρατοῦντο οἱ μέλλοντες ν' ἀκούσωσι τὴν καταδίκην των· ὅτε δὲ ἔμελλον νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὸ συμβούλιον, ὁ παρὰ τῷ κακουργιοδικείῳ εἰσαγγελεὺς διήρχετο τὴν γέφυραν τῶν στεναγμῶν, ἐπορεύετο εἰς ἀναζήτησιν τοῦ καταδίκου, ἐλάμβανεν αὐτὸν καὶ ἔφερε διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐνώπιον τῶν Δέκα· πολλάκις, ἵνα μὴ εἴπωμεν πάντοτε, ὁ κατηγορούμενος δὲν διήρχετο ἐκ δευτέρου τὴν γέφυραν. Οὕτως ἡ φρικτὴ αὕτη δίοδος κατέστη περίφημος παρὰ Βενετοῖς διὰ τὰ δάκρυα, τοὺς θρήνους καὶ τοὺς στεναγμοὺς τῶν μυρίων καὶ μυρίων οἰκογενειῶν, τὰς ὁποίας ἀπηνῶς ἐδεκάτιζε τὸ τρομερὸν συμβούλιον.

Πᾶς τις συμπεραίνει οἴκοθεν ὅτι τὸ παλάτιον τῶν Δογῶν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀπαρτίζει τὴν *ἐν λίθῳ ἱστορίαν τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας*, ἡ δὲ γέφυρα τῶν στεναγμῶν τὸ λυπηρότερον μέρος τῆς αἱμοσταγοῦς ἱστορίας ταύτης.

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ.

Διήγησις ἱστορική.

(Τέλος. Ἴδε φυλλ. 252 καὶ 254.)

—ooo—

Μόλις πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν ἀφῆκε τὴν κλίνην, καὶ ἀνήγειρεν εἰς τὴν βουλὴν τῶν Κοινοτήτων ἐνδοξότατον τρόπαιον. Ὡπλισμένος μετ' εὐγλωττίας καὶ σαρκασμοῦ καὶ εἰρωνείας ἐπέπεσε λάβρος κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ καταλαβόντος τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ἀετὸς ἐπὶ δειλοῦ ἀρνίου. Καὶ κατέστρεψε καὶ ὡς χοῦν ἐλέπτυνεν αὐτόν.

Καὶ ἐδοκίμασε μὲν ν' ἀποκριθῇ ὁ ταλαίπωρος ὑπουργός, ἀλλ' ἐβυθίζετο ἔτι μᾶλλον καθόσον ἠγωνίζετο ν' ἀνεγερθῇ· ἡ πολυσαρκία καὶ ἡ παχύτης αὐτοῦ, ὁ ἄφθονος ἱδρὼς ὅστις τὸν κατέβρεχεν ἐνόσῳ ἐβασάνιζεν αὐτὸν ἡ πικρὰ εὐγλωττία τοῦ Σταφὸρ, ἀνεδείκνυον τὸν ἐφήμερον τοῦτον μέγαν ἄνδρα ὡς ἄλλην μιμώ. Τὸ θρανίον ἐφ' οὗ ἐκάθητο ἦτο ὡς ἄλλο θρανίον κακούργου· ἡ γλῶσσά του δὲν ὑπήκουεν· ὑπεντοθόρισεν ὀλίγα τινά, ἔλαβε τὸν πῖλόν του καὶ ἀνεχώρησε πάντων γελώντων. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ἀγανακτήσαντες τὸν ἠκολούθησαν, καὶ μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ὁ Σταφὸρ, στηριχθεὶς καὶ ὑπὸ τῆς εἰρωνείας καὶ ἐμπειρίας του καὶ ὑπο τῆς ἀνικανότητος τῶν ἀντιπάλων του, διεκηρύχθη ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν . . .

Ἡ μετ' αὐτοῦ φιλία μου ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον καθόσον μάλιστα ἡ καταῤῥέουσα ὑγεία του ἀπῄτει

πλειοτέρας φροντίδας καὶ ἐπισκέψεις. Μεταξὺ δὲ τοῦ τεταραγμένου ἐκείνου πολιτικοῦ ὠκεανοῦ, ἐπάλαιεν ἀτρόμητος ὡς ναύτης δεξιὸς κατὰ τῶν τρικυμιῶν. Αἱ ὧραι τοῦ χρόνου παρήρχοντο οὕτω πως, ἠγωνίζετο ἡμέραν καὶ νύκτα, καὶ ἡ πάλη κατήντησεν ἀναγκαία εἰς τὴν ὕπαρξίν του.

Καὶ αὐτὸς μὲν ηὔξανε τὴν φήμην του· ἡ κυβέρνησις ὅμως ἧς ἦτο μέλος, ὡς ἄλλο πλοῖον κυματόπληκτον καὶ ἄνευ ἱστῶν, διερρήγνυτο καθ' ἑκάστην καὶ ἐφέρετο κατὰ πετρῶν. Διχόνοια καὶ παραλυσία ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ· αἱ ὑποθέσεις τῆς ἠπείρου ἦσαν ἀβέβαιαι καὶ ἐπίφοβοι, ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλίας ἐγίνετο πλέον ἐπικίνδυνος καὶ πλέον σκοτεινὴ καθόσον τὰ τῆς ἠπείρου ἐσφοδρύνοντο· αἰωνίως νέαι παρεμπτώσεις, νέα ἐμπόδια, νέαι συκοφαντίαι· ἦτο ἀδύνατον νὰ κυβερνήσῃ πλέον τὸ ὑπουργεῖον· ἡ δημοσία πίστις κατέλιπεν αὐτό, ἡ βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, τῆς ὁποίας ὁ Σταφὸρ ἦτο ἡ ζωογόνος ψυχή, παρεφέρετο ἀπὸ ἄτακτον καὶ πυρετώδη κίνησιν μαρτυροῦσαν τὴν ὑποφλεγμαίνουσαν νόσον τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ὡς ὁ σφυγμὸς τοῦ ἀσθενοῦς ἀναρλέγει διὰ τῶν συνεχῶν καὶ ἀνωμάλων παλμῶν του τὴν κατατήκουσαν τοῦτον θέρμην. Ἡ θύελλα ηὔξανε βαθμηδόν· αἱ προσβολαὶ τῶν ἐφημερίδων ἀπὸ βιαίων ἐγένοντο μανιώδεις, καὶ ἡ μειοψηφία τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ ὑπουργεῖον ἠλαττώθη. Ὁ Σταφὸρ καταγινόμενος νὰ ζωογονήσῃ ὑπουργεῖον μαραν-θὲν, ἵστατο ἀτρόμητος ἐπὶ τοῦ διερρηγμένου τείχους καὶ ἠγωνίζετο μεθ' ὅλης του τῆς εὐγλωττίας· ῥήτωρ ὢν ἀκαταγώνιστος ἐπέπιπτεν ἀκάθεκτος κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς, ὥστε ἐξέλιπε σχεδὸν ἡ φωνή του. Καὶ ὅμως, ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ· ἡ ἀντιπολίτευσις ἦτο πεπυκνωμένη, ἐνῷ ὁ ὑπουργικὸς στρατὸς συνέκειτο ἐκ τινων στρατιωτῶν καὶ αὐτῶν ἐσκορπισμένων. Ὁ Σταφὸρ κατεβλήθη, ὡς τόσοι ἄλλοι ὑπουργοί, ὑπὸ τὸ τρομερὸν βάρος τοῦ προϋπολογισμοῦ.

Καὶ ὅμως χάρις εἰς τὴν ἀγχίνοιαν, εἰς τὴν ἐμβρίθειαν, εἰς τὴν εὐθύτητα καὶ τὴν ἀφέλειαν τῶν ἰδεῶν του, εἶχε καθαρίσει οὐκ ὀλίγον τὸ διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἐκεῖνο χάος· ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως παρέστησεν ὅσα μὲν εἶπεν ὁ Σταφὸρ ὡς πολιτικὴν ἀγυρτείαν, αὐτὸν δὲ ὡς ἐπιτήδειον σοφιστὴν, ἑνὶ λόγῳ τοσούτῳ ἐπιδεξίως διέθρυψε τὸν θρόνον καὶ τὸ κομματικὸν πνεῦμα, ὥστε τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ προϋπολογισμοῦ ἀποκρουσθὲν μετὰ σφοδρότητος καὶ πικρίας ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς, προεκάλεσε τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ καὶ διέλυσε τὸ ὑπουργεῖον.

Τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ διαζυγίου τούτου τοῦ ἀφαιρέσαντος παρ' αὐτοῦ ὅ,τι ἠγάπα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὸν κόσμον, ἀπῆλθον εἰς ἐπίσκεψίν του· ἀλλὰ ποίαν εἶδον μεταβολήν! Ὁ φαεινὸς ἐκεῖνος ὀφθαλμὸς ἦτο ἀμαυρὸς, καὶ ἡ βροντώδης φωνὴ εἶχε τὸν εἶχον ἀσθενῆ καὶ ἄτονον. Τὸν ἤδρα ἐξηπλωμένον εἰς τὸ ἀνάκλιντρον τῆς βιβλιοθήκης του.

— Ἡ κατηραμένη αὐτὴ σύνοδος μ' ἐφόνευσε, μοὶ εἶπεν ἅμα ἰδών με.

— Εἰπὲ μᾶλλον ὅτι σ' ἐπροξένησε μεγάλην τιμήν· εἶναι ἀδύνατον νὰ δείξῃ τις περισσοτέραν ἐπιμονὴν καὶ ἀξίαν.

— Μὴ μὲ κολακεύεις σὲ παρακαλῶ· μισῶ τὴν ζωήν· δὲν ἠμπορῶ νὰ νικήσω τὴν ἀηδίαν τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι.

— Τῳόντι σὲ μετεχείσθησαν ἀτόπως. . .

— Μὲ ἐβασάνισαν μᾶλλον.

— Ἔδεσαν τὰ χέρια καὶ τὰ ποδάριά σου, καὶ ἔπειτα σὲ εἶπαν· *Περιπάτει.*

— Μὲ κατεδίκασαν εἰς τὴν κόλασιν.

— Οἱ συνάδελφοί σου. . . .

— Οἱ συνάδελφοί μου μὲ ἐθυσίασαν. Ἡ στενή των κεφαλὴ, ἡ μωρία, ὁ ἐγωισμός των ἐσυγκέντρωσαν κατὰ τοῦ ὑπουργείου τὸν κοινὸν φθόνον. Δὲν θὰ ζήσω· δὲν μὲ μέλει διὰ τίποτε πλέον. Ἡ ῥίζα, τὰ κλαδία μου, ὅ,τι προσκολλᾷ τὸ δένδρον εἰς τὴν γῆν καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ζωὴν, ὅλα κατεστράφησαν, ἠφανίσθησαν. . .

— Πίστευσε, φίλε μου, ὅτι ὅταν περάσῃς ὀλίγον καιρὸν ἐν ἀνέσει καὶ μακρὰν τῆς τύρβης θὰ τὰ λησμονήσῃς ὅλα.

— Ἔχεις δίκαιον· ἔχω σκοπὸν ν' ἀφήσω καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Βουλήν.

— Καὶ νὰ ὑπάγῃς εἰς τὴν ἐξοχήν.

— Τὸ ταχύτερον· προτιμῶ καὶ ἐξορίαν, καὶ καλύβην, καὶ σπήλαιον ἀπὸ τὴν βδελυρὰν αὐτὴν πόλιν, ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ ψεύδους, ἀπὸ τὴν μιαρὰν αὐτὴν Βουλήν, ἀπὸ ὅλα ὅσα καταφρονῶ. . .

— Μὴν θυμώνῃς. . .

— Βέβαια δὲν σὲ μέλει τίποτε, διότι ποτὲ δὲν ὑπέφερες ὅ,τι ὑποφέρω. . . Βεβαιώσου ὅτι δὲν ὑπάρχει συμφορὰ ἀξία νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν συμφορὰν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν καιρὸν καθ' ὃν ζῶμεν ἀναμιγνύονται εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως. Τί κόποι! τί μέριμναι! καὶ τὸν καρπὸν αὐτῶν τὸν ἀπολαμβάνουν οἱ ἐχθροί μου. Μὲ γελοῦν καὶ οἱ μωροὶ αὐτοί· ἡ ἀπελπισία μου εἶναι χαρὰ τῶν ἐχθρῶν μου. . . εἶναι παραπολὺ, ἰατρέ.

Ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν ἐκ νέου μετὰ τρεῖς ἡμέρας·

— Ἀνέγνωσες, τὸν ἠρώτησα γελῶν, τὰς ἐφημερίδας;

— Τὰς ἐφημερίδας! τὰ ὄργανα αὐτὰ τοῦ ψεύδους, τοῦ συμφέροντος, τῆς κολακείας, τῶν ὕβρεων εἰς τὰ ὁποῖα ἠμπορεῖ τις νὰ ἐπιβάλῃ σιωπὴν μὲ ὀλίγα χρήματα! Ὄχι! τὰς ἀποστρέφομαι· αἱ αἰώνιαι ἀντιφάσεις, ἡ ἐπιβουλὴ, οἱ δισταγμοὶ, ἡ δολιότης, ὅλα των, εἶναι ἄξια καταφρονήσεως.

— Σήμερον ὅμως θὰ σ' ἐπαρηγόρουν.

— Πῶς;

— Ὁμολογοῦν τὰς ὑπηρεσίας, καὶ βεβαιόνουν ὅτι ὁ λαὸς ἔχει τὴν ἀνάγκην σου, ὅτι τὸ κράτος κινδυνεύει ἀφοῦ τὸ ἀφῆκες, καὶ ὅτι θὰ ὑπάγουν κάκιστα τὰ πράγματα ἂν δὲν ἐπανέλθῃς εἰς τὴν ἐξουσίαν.

— Ἂς λέγουν ὅ,τι θέλουν· δὲν θέλω πλέον νὰ τὰς ἀκούσω.

— Ἀλλ' ἂν σὲ προτείνουν πάλιν. . .

— Δὲν θὰ δεχθῶ. . . ἂς περιμείνουν! ἂς μετανοήσουν! ἂς μάθουν πρῶτον νὰ μ' ἐκτιμοῦν.

Ἀλλ' ὑπὸ τοὺς λόγους τούτους, ὡς παρετήρησα, ἐκρύπτετο ἰδέα ἐπανόδου εἰς τὰ πράγματα· ἡ φιλοδοξία, πηγὴ ὅλων του τῶν συμφορῶν, ἤκμαζεν ἀκόμη· τὴν ὥραν ἐκείνην εἰσελθὼν ὑπηρέτης, παρουσίασεν ἐπισκεπτήρια πολλῶν μελῶν τῆς Βουλῆς.

— Δὲν εἶμαι ἐδῶ, ἀνέκραξε· δὲν θέλω νὰ ἰδῶ κανένα. . . κανένα! Εἶμαι ἄῤῥωστος· ἀκούεις; ἄῤῥωστος. Ἀφοῦ μὲ ἠπάτησαν, μὲ ἐπεβουλεύθησαν, μὲ ἐπρόδωκαν, ἔρχονται τώρα νὰ γελάσουν.

— Ἠξεύρεις ὅτι ἡ ἀδιάκοπος αὐτὴ ὀργὴ σὲ βλάπτει;

— Ἔχω ἀνάγκην νὰ ξεθυμάνω. Καταῤῥόνησις καὶ ἀηδία! ἰδοὺ τί ἐκέρδησα γενόμενος ὑπουργὸς καὶ γνωρίσας τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν ἤξευρες πόσον φαίνονται ποταποὶ ἐνώπιον τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν. Ποία χαμέρπεια! ποία ἀχαριστία! ποῖος δόλος! Βεβαίως, ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ ἐμπόρια ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δεικνύει τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν αἰσχροτέραν ὄψιν εἶναι τὸ πολιτικόν· εἶναι τὸ ἀτιμώτερον ὅλων τῶν ἄλλων. Ναὶ μὲν ἡ ἑταῖρα πωλεῖ τὸ σῶμά της· ἀλλ' εἰς τὸ καταγώγιον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐγὼ ἐξῆλθα δὲν εὑρίσκεις εἰμὴ ἀνθρώπους ἐλεεινοὺς πωλοῦντας τὴν ψυχήν των· ὅποιος πληρώσει περισσότερα τὴν ἀγοράζει, καὶ ἀφοῦ τὴν πληρώσει τὴν κλέπτει ὀπίσω ὁ πωλητής· λῃστεία βδελυρά! Πιστεύεις ποτὲ ὅτι ὁ λόρδος Β. . . ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ ἐπέκεινα ἤρχετο νὰ μὲ πωλήσῃ τὴν ψῆφόν του, τὴν ὁποίαν *ἐπαζάρευεν ὡς παζαρεύουν* ἕνα ἄλογον; Ἀφοῦ τέλος πάντων ἐσυμφωνήσαμεν τὸν ὑπεσχέθην μίαν θέσιν χωρὶς ἐργασίαν μὲ μισθὸν 24 χιλ. δραχμῶν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὴν ἔδωκα· ὅταν δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ψηφοφορίας ἐψηφοφόρησεν ἐναντίον μου. Μ' ἔγραψε δὲ δικαιολογούμενος ὅτι ὁ μισθός του ἀντὶ 24 χιλ. δραχμῶν κατὰ τὴν συμφωνίαν μας, ἦτον 23 χιλ. μόνον καὶ 700.

— Καὶ ἐπερίμενες καλήτερα ἀπὸ τοιοῦτον ἄνθρωπον;

Μετ' ὀλίγον συνεκροτήθη τὸ νέον ὑπουργεῖον καὶ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Σταφὸρ, οἱ καταδιώξαντες αὐτὸν γενόμενοι ὑπουργοὶ ἐκήρυξαν ὅτι θ' ἀκολουθήσωσιν ὁδὸν πάντη ἐναντίαν. Ὁ δὲ Σταφὸρ μὴ ἀντέχων εἰς τὴν πληγὴν ταύτην, ἀνεχώρησε μετὰ τῆς γυναικός του, πάντοτε ἀφωσιωμένης αὐτῷ, πάντοτε μελαγχολικῆς καὶ πάντοτε δυστυχοῦς. Ἐγίνωσκεν ὅτι τρομερὰ ἀντεράστρια, ἡ Πολιτικὴ, ἐπεκράτει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ συζύγου της· ταυτιζομένη ὅμως μετὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸν ὁποῖον αὐτὴ εἶχεν ἐκλέξει, συμμεριζομένη τὰς ἰδέας του, θυσιαζομένη δι' αὐτὸν, κατήντησε νὰ μετέχῃ καὶ τῶν θλίψεών του, καὶ νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀηδίαν τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο πάντοτε διὰ τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὰς ῥαδιουργίας.

Ἡ ὑγεία τοῦ Σταφὸρ ἐβελτιώθη, καὶ μετὰ δέκα ἔτη (δὲν ἐξιστορῶ ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸν βίον τοῦ πολιτικοῦ μου ἀνδρὸς) ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βουλευτικὴν θέσιν του καὶ κατεσπάραξεν ἐκ νέου τοὺς ἀντιπάλους του. Ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς θὰ ἐμάντευεν εὐκόλως ποῦ ἔτεινεν· ἐγὼ δὲ δὲν ἔκρυψα πρὸς αὐτὸν τὰς ἰδίας μου παρατηρήσεις.

— Φίλτατέ μου Σταφὸρ, εἶπον αὐτῷ, οἱ λόγοι σου προξενοῦν πολὺ ἀποτέλεσμα.

— Ὁποῖον;

— Παρεστάνουν τοὺς ἀντιπάλους καὶ διαδόχους σου ὑπὸ ἔποψιν γελοίαν καὶ ἀξίαν οἴκτου.

— Δὲν ἠμπορῶ νὰ μὴν εἰπῶ ὅτι ἔχουν ἰδέας ψευδεῖς καὶ περιωρισμένας.

— Ναί· καὶ ἐπιτηδείως παρενείρεις τὸ καλὸν τὸ ὁποῖον ἔκαμες καὶ τὸ ὁποῖον ἐσκόπευες νὰ κάμῃς.

— Τοὐλάχιστον ἐδικοῦμαι.

— Δὲν φαίνεται ὅτι ἐδικεῖσαι διὰ τὸ παρελθὸν, ἀλλ' ὅτι προετοιμάζεις καὶ τὸ μέλλον.

— Νομίζεις;

— Δὲν ἀμφιβάλλω· οἱ ὀπαδοί σου γίνονται καθ' ἑκάστην πολυαριθμότεροι, καὶ καθ' ἑκάστην αὐξάνουν αἱ πρὸς σὲ προσπάθειαι τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ λαοῦ. Βαθμηδὸν ἐνσπείρεις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ συστήματά σου εἰς τὸν ἀχάριστον ἐκεῖνον σωρὸν ὁ ὁποῖος σ' ἐπρόδωκε.

— Ναί, ἐλπίζω ὅτι θὰ *ἐμβολιάσω* τὸν τόπον μου.

Καὶ ἀληθῶς ἡ ἐμβολίασις ἐπέτυχε, καὶ μετὰ μικρὸν ὁ ἀστὴρ τοῦ Σταφὸρ ἔλαμψε λάμψιν νέαν. Ἰδοὺ αὐτὸς καὶ πάλιν ἀρχηγὸς τῆς κυβερνήσεως, γελῶν διὰ τὴν ἧτταν τῶν ἀντιπάλων του, καὶ ἐκδικούμενος διὰ τὴν παλαιὰν πρὸς αὐτὸν καταῤῥόνησιν. Ὅτε εἶδον αὐτόν·

— Ἐθριάμβευσα, μοὶ εἶπε· ἰδοὺ ἐγὼ καὶ πάλιν εἰς τὸ πέλαγος.

— Ἀλλ' εἰς πέλαγος τρικυμιῶν.

— Ναί· δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, ἡ κατ' ἐμοῦ ἑτοιμαζομένη ἀντιπολίτευσις εἶναι γιγαντιαία. Ἔχει τὴν πηγήν της εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τάξεις, καὶ θὰ εὕῃ ὑποστήριγμα εἰς τὸν λαόν· δὲν τὸ ἀγνοῶ. Καὶ ὁ γενναιότερος θὰ ἐροβεῖτο. Σκόπελοι μὲ περιτριγυρίζουν καὶ τοῦ τόπου ἡ θέσις εἶναι τρομερά.

— Πλὴν ἄγεις καὶ φέρεις τὸ ὑπουργεῖον κατὰ θέλησιν· ἡ βουλὴ τῶν Κοινοτήτων σὲ προσηγόρευσεν ἐνθουσιωδῶς· ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπεροχήν σου.

— Καὶ τὴν μισοῦν συγχρόνως.

— Καὶ ἅμα ὡς ῥανῆς, σὲ ὑποδέχονται μὲ ψιθυρισμοὺς εὐμενείας· σ' ἐπαινοῦν καὶ σ' ἐγκρίνουν.

— Ὁ θρόνος ὅμως κρύπτεται, καὶ τὸ μῖσος συρίζει σιγαλὰ ἕως οὗ θράσῃ ἡ ὥρα. Μὴ νομίζεις, φίλε μου, ὅτι ἀπατῶμαι.

— Ἔχε ἀταραξίαν, πραότητα καὶ θὰ καταβάλῃς τὴν τρικυμίαν.

— Ναί, ἀλλ' ἡ ὑγεία μου· αἰσθάνομαι τὰς δυνάμεις μου ἐκλειπούσας, καὶ ἡ εὐαισθησία μου, ἐρεθιζομένη καθ' ἑκάστην, μὲ καθιστᾷ μᾶλλον εὐπρόσιτον εἰς τὰς θλίψεις τῆς στενοχωρίας.

— Τί νὰ σὲ εἰπῶ, φίλε μου; καὶ ὁ πλέον εὐερέθιστος θὰ ἤκουε χαίρων τοὺς ἐπαίνους ἐκείνους, τὰ τόσα δείγματα τοῦ σεβασμοῦ, τῆς τιμῆς, τοῦ θαυμασμοῦ, τῆς λατρείας. Δὲν βλέπεις τὴν εἰκόνα σου εἰς ὅλα τὰ ἐργαστήρια, περικυκλωμένην μὲ τὰ ὡ-

ραιότερα ἐπίθετα; Ὅλος ὁ κόσμος ἔχει τὸ ὄνομά σου εἰς τὸ στόμα του.

— Ναί· σήμερον τὸ Καπιτώλιον καὶ αὔριον οἱ Ἀναβασμοί (les Gémonies).

Καὶ ὅμως ἐξηκολούθησε καρτερικῶς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἡ ἀντιπολίτευσις τὴν ὁποίαν προέβλεπε συνεκροτήθη· ἔρριψε πολλὰ βέλη κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς τὰ ἀντέκρουσε μετὰ θριάμβου. Ὅλοι ἠπόρουν ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ. Ἐν τοσούτῳ ἡ ὑγεία του ἐχειροτέρευεν· ἔγειρεν ὑπνοβάτης, ὡμίλει μεγαλοφώνως ὀνειρευόμενος, οἱ ὑπηρέται του ἔμενον ἔκθαμβοι ἕνεκα τῶν παραδοξολογιῶν του, οἱ δὲ ἀκραταί του ἕνεκα τῆς εὐγλωττίας του ἥτις πολλάκις ἐφαίνετο ἀλλόκοτος. Ἀναγνοὺς τοῦτο μίαν τῶν ἡμερῶν εἴς τινα ἐφημερίδα, συνέλαβον φρικτὴν ὑποψίαν· μὴ ἤρχισαν νὰ πάσχωσιν αἱ φρένες του; Ἰδὼν τὴν Κ. Σταφὸρ ἤκουσα παρ' αὐτῆς πολλὰς λεπτομερείας περὶ τῶν παραδοξολογιῶν τοῦ συζύγου της.

— Ἠξεύρεις, μὲ ἠρώτησε, τί συνέβη εἰς τὴν Κ. Ἀμελίαν Οὐΐλφόρ; Εἰς τὸν τελευταῖον χρόνον τοῦ πρέσβεως τῆς... ἐλειποθύμησε· καὶ ἐπειδὴ εἴμεθα οἰκειότεραι φίλαι ἔσπευσα νὰ τὴν βοηθήσω καὶ νὰ τὴν συντροφεύσω εἰς τὴν οἰκίαν της. Αὐτὴ μὲ εἶπεν ὅτι ἓν βλέμμα τοῦ ἀνδρός μου τόσον τὴν ἐφόβισεν, ὥστε ἀγνοοῦσα ποῦ ν' ἀποδώσῃ τὴν δυσαρέσκειαν τὴν ὁποίαν ἠρμήνευε τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο βλέμμα, καὶ οὖσα συγχρόνως κατακουρασμένη, ἐλειποθύμησε.

— Ὁ σύζυγός της δὲν εἶναι ἐκ τῶν πολιτικῶν φίλων τοῦ Σταφόρ;

— Μάλιστα. Ἄ, ἰατρέ μου! τὸ βλέμμα αὐτὸ τὸ παρετήρησα καὶ ἐγώ· καὶ μὲ ἐπροξένησε φόβους διὰ τὸ λογικὸν τοῦ ἀνδρός μου.

— Τί ἰδέα!

— Ἀλοίμονον! ἐγὼ ὅμως φοβοῦμαι, καὶ πολύ, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θεωρεῖτε χείμαιραν.

— Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀνδρός σας εἶναι δυνατή.

— Εἰπέτε δραστηρία. Ὁ νοῦς του εἶναι ἔξοχος· εἶναι ἄξιος νὰ ἐπιχειρισθῇ μεγάλα καὶ ἐπίπονα πράγματα· δὲν ἔχει ὅμως ἡσυχίαν. Ἄμποτε, Θεέ μου, νὰ ἀπατῶμαι! ἄμποτε!

Ἐγὼ δὲ ᾐσθάνθην βαθυτάτην λύπην ἀναλογισθεὶς ὅτι ὁ ἰσχυρὸς καὶ εὐγενὴς ἐκεῖνος νοῦς, ἐνδέχετο, καταρλεγόμενος ἀπὸ φιλοδοξίαν, νὰ καταστραφῇ. Μεταβὰς εἰς τὰ δωμάτια τοῦ Σταφὸρ τὸν ἤυρα μόνον εἰς τὴν βιβλιοθήκην του. Οἴμοι! τὸ τρομερὸν ἔργον εἶχεν ἤδη ἀρχίσει! Εἰς τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ εὐρὺ μέτωπόν του, ἔβλεπες σφοδρότατόν τινα καὶ ὑπερβολικὸν ἐρεθισμόν, ἱκανὸν νὰ καταστρέψῃ ὁλόκληρον τὸν ὀργανισμόν του.

— Ἀγαπητέ ἰατρέ μου, εἶπεν εὐθύς, ἐνῷ μοὶ ἔδιδε θρανίον, μ' εὑρίσκεις καταβεβλημένον, κατεστραμμένον.

— Ἐννοεῖται ὅτι μὴ ἀναπαυόμενος διόλου καταστρέφεσαι. Ὑποπτεύομαι δὲ ὅτι ἀποτέλεσμα τῶν συμπτωμάτων τὰ ὁποῖα μὲ φοβίζουν θὰ εἶναι ἐγκεφαλίτης. Σὲ παρακαλῶ, ἀναπαύσου ὀλίγον.

— Καὶ τῳόντι, εἶμαι ἀφανισμένος.

— Τί περιέχει αὐτὴ ἡ φιάλη;

— Ὄπιον. Τὸ βράδυ πίνω ἀρκετὸν διὰ νὰ κοιμηθῶ.

— Ἀλλ' αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ σὲ ἐξοντώσῃ... Τί κάμνεις, Σταφόρ;

— Δὲν ἔχω πλέον δύναμιν οὔτε νὰ ἐνδυθῶ οὔτε νὰ ἐκδυθῶ. Ὅλα μὲ στενοχωροῦν. Δὲν ἠξεύρω, ἰατρέ μου, ἂν κατορθώσω νὰ σ' ἐξηγήσω τί αἰσθάνομαι. Μὲ φαίνεται ὅτι ὅλα τὰ πράγματα προσηλώνουν κεραυνοβόλα βλέμματα ἐπάνω μου. Ὅλα λαμβάνουν ζωὴν ὡς διὰ θαύματος... Ἡ ἀτμοσφαῖρα ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῶ εἶναι ἄλλη.

— Τὸ νευρικόν σου σύστημα πάσχει.

— Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ ζωή μου εἶναι ὡς ὄνειρον· σπανίως ἔχω τὴν συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ὅλα μὲ φαίνονται ψευδῆ καὶ ὑπερβολικά. Τὰ ἀντικείμενα καὶ αἱ ἰδέαι μεγαλύνονται καὶ ἀπατοῦν τὴν φαντασίαν μου. Ἡ κατάστασίς μου εἶναι ἀλλόκοτος, ἀνεξήγητος.

— Ὄχι δά ἀνεξήγητος! Διὰ τί ἀπορεῖς; Καὶ χειροτέρα ἂν ἦτον, ἔπρεπε νὰ τὴν θεωρήσῃς ὡς ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς τρέλας σου.

— Τῆς τρέλας μου!...

— Βέβαια· ἄφες τοὺς τόσους κόπους διὰ τὰ πολιτικά· διαφορετικὰ ἡ φύσις ἐκδικεῖται.

— Ἐγὼ νὰ ἀπομακρυνθῶ εἰς τὸ μέσον τῆς βουλευτικῆς συνόδου! ν' ἀφήσω ὅ,τι ἄρχισα!... ἀδύνατον! ὅπως ἔστρωσα θὰ κοιμηθῶ.

— Ἀλλὰ δὲν ζῇς.

— Ναί! αἰσθάνομαι μάλιστα ὅτι οὔτ' ἐννοῶ τί γίνεται εἰς τὴν κεφαλήν μου. Θεέ μου! Θεέ μου! σῶσέ με ἀπὸ τὴν μανίαν!

— Ἡ θεραπεία εἶναι εἰς τὰς χεῖράς σου.

— Καὶ δὲν ἔχω ἀρκετὰς λύπας ὥστε νὰ κλονηθῇ καὶ τὸ στερεώτερον λογικόν; Ἐκολάκευσα ὁλόκληρον ἀγέλην ἀνοήτων· ἔγεινα χαμερπὴς διὰ νὰ κερδήσω τὰς ψήφους των. Τοὺς περιποιοῦμαι διὰ νὰ παραδεχθοῦν τὸ περὶ τῶν σιτηρῶν νομοσχέδιόν μου. Τοὺς προσκαλῶ εἰς τὸ γεῦμα· γεύομαι εἰς τὰς οἰκίας των. Τοὺς ἀκούω· φαίνομαι φαιδρός, ἐράσμιος, τοὺς ὑπομένω ὅλους αὐτοὺς τοὺς μωροὺς τοὺς ὁποίους καταφρονῶ ἐκ μέσης καρδίας. Καὶ ὅταν λάβω ἀνάγκην τῆς βουλευτικῆς μου αὐτῆς ἀγέλης, φεύγει ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον, καὶ μὲ ἀφίνουν εἰς τὰ κρῦα τοῦ λουτροῦ μὲ σαραντατρεῖς ψήφους μόνον.

— Ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ τὰ ἴδια ἔπαθαν· αὐτὰ ἔχει ἡ ὑπουργικὴ ζωή· μὴν ἐλπίζῃς νὰ τὰ ὑποφέρῃς.

— Τὸ ἠξεύρω, καὶ τὸ αἰσθάνομαι, ἀπεκρίθη περιπατῶν μὲ ὁρμήν... Ἀλλὰ διὰ τί, διὰ τί οἱ πολιτικοὶ δὲν ἔχουν οὔτε εὐγνωμοσύνην, οὔτε εὐαισθησίαν, οὔτε ἀρχάς, οὔτε συνείδησιν; διὰ τί;

— Ἡ σύνοδος τῆς Βουλῆς θὰ τελειώσῃ ἐντὸς ὀλίγου· ἐπέρασες τοὺς τραχυτέρους σκοπέλους· μὴν ἀπαυδεῖς· καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι δεκαπέντε ἡμερῶν ἀνάπαυσις εἰς τὴν ἔξοχὴν θὰ σὲ ἀποδώσῃ τὴν ὑγείαν σου.

— Ἄ, ὄχι! ὅλα ἐτελείωσαν δι' ἐμέ· αἱ στενοχωρίαι μου αὐξάνουν· παντοῦ βλέπω δυσκολίας. Θεέ μου, πῶς νὰ τοὺς νικήσω; Εἰς κάθε βῆμά μου ἀπαντῶ προσκόμματα. Εἶμαι περιωρισμένος πανταχόθεν. Φαντάσου πλοῖον περικυκλωμένον ἀπὸ πάγους μεγάλους συμπυκνουμένους καὶ ἑτοιμαζομένους νὰ ἑνωθοῦν.... Ναί, πρέπει ν' ἀφήσω τὸ πηδάλιον τῆς ἐξουσίας· ἔχεις δίκαιον, φίλε μου. Εἶχα καταβάλει ὅλην μου τὴν ἐμπειρίαν εἰς τὸ νὰ πραγματευθῶ συνθήκην συμβιβάζουσαν τὰ συμφέροντα τῆς Ἱσπανίας μὲ τὴν Γαλλίαν. Αἱ πλεῖσται τῶν ἠπειρωτικῶν δυνάμεων εἶχαν συγκατανεύσει. Ἔξαφνα μ' ἔρχεται ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αὐστρίας ἐπιστολή, ἡ ὁποία μὲ λέγει μὲ ὅλους τοὺς μειλιχίους τύπους τῆς βιενναίας διπλωματίας, ὅτι τὸ σχέδιόν μου ἂν ἐνεργηθῇ θὰ θεωρηθῇ ἀφορμὴ πολέμου.

— Κακὸν τοῦτο, τ' ὁμολογῶ.

— Ὁ Μετερνὶχ μὲ παραλύει· ἡ σοφιστία του εἶναι καταχθονία. Ὅταν βλέπῃς καὶ τὴν παραμικροτέραν ταραχὴν εἰς τὴν Εὐρώπην μὴν ἀμφιβάλλεις ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέσα... Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, τί νὰ κάμω; Περιέμενα μὲ τόσους κόπους τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ περὶ σιτηρῶν νόμου, καὶ ὑπεσχέθην νὰ τὸν ὑποστηρίξω. Χθὲς τρία μέλη τῆς Γερουσίας μὲ εἶπαν ὅτι δὲν θὰ μὲ ἀκολουθήσουν· ἡ Βουλὴ εἶναι ὡπλισμένη ἐναντίον μου καὶ εἰς τὸ ὑπουργεῖον εἴμεθα εἰς τὰ μαχαίρια. Ἡ Μεγαλειότης του μ' ἔδειξε ψυχρότητα, καὶ ἐνῷ ἐρρόφα ἡσύχως τὸ κρασάκι του μ' ἔρριπτε ἀπὸ κάνενα λογάκι ἀρκετὰ δηκτικόν.

— Τί σημαίνει; αὔριον θὰ ἐπανέλθῃ ἡ εὔνοια.

— Ἰδού, φίλε μου, σὲ εἶπα μέρος τῶν δυστυχιῶν μου· ἀλλὰ μάθε ὅτι καὶ ἡ ζωή μου κινδυνεύει. Ἔχω δύο ἢ τρεῖς μονομαχίας ἀναποφεύκτους. Προχθὲς διαβαίνων ἀπὸ τὸ Hyde - Park, μία σφαῖρα ἐσύριζεν εἰς τὸ αὐτί μου. Καθ' ἡμέραν λαμβάνω γράμματα φοβερίζοντά με ὅτι θὰ μὲ δολοφονήσουν.... τί νὰ γείνω;

— Νὰ ἡσυχάσῃς.

— Καὶ πῶς; Διὰ τί νὰ δεχθῶ τὸ ἐπικατάρατον αὐτὸ ὑπουργεῖον; Εἰπέ με, ἰατρέ, τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἔχε τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν εἶμαι τόσον ἀνόητος ὥστε νὰ πιστεύσω τὰ παραμύθια μὲ τὰ ὁποῖα ζητεῖτε ν' ἀποκοιμίζετε τοὺς ἀρρώστους σας, ἠμπορεῖς νὰ μὲ βοηθήσῃς; Ἠμπορεῖς νὰ καταπαύσῃς τὸν πυρετόν μου; ἠμπορεῖς ν' ἀποδώσῃς εἰς τὴν κεφαλήν μου τὴν ἥσυχόν της ἐνέργειαν; τί μὲ συμβουλεύεις; αἷμα, λουτρά;

— Καὶ τὰ δύο.

— Ἀλλὰ δὲν ἔχω παρὰ ὀλίγον καιρὸν δι' αὐτά. Χρεωστῶ νὰ ὑπαγορεύω εἴκοσιν ἐπιστολὰς τὴν ὥραν· αὔριον εἶναι συνεδρίασις· ἡ συζήτησις θὰ εἶναι σφοδροτάτη....

Τῶν ὑπηρετῶν τις εἰσελθὼν ἀνήγγειλε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ συνταγματάρχου Ὁμόρδ.

— Ἄ τὸν ἐλεεινόν! ἠξεύρω διὰ τί ἔρχεται. Πρὸ τριῶν ἑβδομάδων δημοπρατεῖται καὶ μὲ βιάζει νὰ τὸν ἀγοράσω. Δὲν θέλω νὰ τὸν ἰδῶ. Εἰπὲ ὅτι λείπω.

Ἐνῷ δὲ ἀπήρχετο ὁ Σταφὸρ τὸν ἀνεκάλεσε.

— Στάσου, Γεώργιε, στάσου! ἂς ἔλθῃ. Ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του πέντε ψήφους καὶ αὔριον θὰ λάβω τὴν ἀνάγκην του.

— Σὲ οἰκτείρω.

— Ὑγίαινε, ἰατρέ μου. Σὲ ἐξεμυστηρεύθην μὲ πολλὴν ἐλευθερίαν· ἀλλὰ μεταξύ μας παρακαλῶ· ὑγίαινε. — Λοιπόν, συνταγματάρχα, εἶπε μὲ φαιδρότητα ὡς ὑποκριτὴς θεάτρου, εἶσθε καλὰ εἰς τὴν ὑγείαν σας;

Καὶ εἶδον τὸν πολιτικὸν ἄνθρωπον σφίγγοντα μὲ ἱλαρότητα τὴν χεῖρα ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐμίσει. Τί ζωή! ἔλεγα κατ' ἐμαυτὸν ἐνῷ κατέβαινα τὴν κλίμακα· ἐξ ὅλων τῶν ἀσθενῶν μου ὁ πλέον ἄξιος οἴκτου εἶναι ὁ εὐτυχής, ὁ μεγάλος, ὁ ἰσχυρὸς Σταφόρ.

Μετ' ὀλίγον ἔλαμψαν οἱ τελευταῖοι σπινθῆρες τοῦ ἐκλείποντος φωτός. Λόγος θαυμάσιος ἀναγγελθεὶς παρ' αὐτοῦ καθησύχασε τὴν σύζυγόν του περὶ τῆς ὑγείας τοῦ ἀνδρός της· αἱ ἐφημερίδες διεκοίνωσαν ὅτι ὁ ῥήτωρ ἀπαγγέλλων αὐτὸν εἶχε τὸ ἦθος ὑγιέστατον εἴπερ ποτέ. Οὐδεὶς ὅμως ἐγίνωσκεν ὅπως ἐγώ, ὅτι ὁ ταλαίπωρος Σταφὸρ ἐγίνετο θῦμα φιλοδοξίας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πολιτικῆς. Πρὶν μεταβῇ εἰς τὴν βουλὴν εἶχε πίει ἀξιόλογον δόσιν οἰνοπνεύματος· ἄνευ τοῦ ποτοῦ τούτου, ἦτο ἀδύνατον νὰ παρατείνῃ τὸν λόγον του. Μόλις ὅμως ἐτελείωσε, καὶ ἡ ἐπίπλαστος δύναμις κατέλιπεν αὐτόν, ὥστε ἀναίσθητον σχεδὸν τὸν μετέφεραν εἰς τὴν οἰκίαν του. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ καθαρὸς ἐκεῖνος νοῦς ἐσκοτίσθη καὶ διεταράχθη. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βουλὴν φορῶν τὸ κατ' οἶκον ἔνδυμά του· ἡ φαιδρότης του ἦτο τοσοῦτον ὑπερβολικὴ ὥστε κατεθορύβει τοὺς περὶ αὐτόν. Πρωΐαν τινὰ ἐλθὼν ὁ ἡνίοχός του μοὶ εἶπε μετὰ πολλῆς μυστικότητος ὅτι ὁ κύριός του ἐπεδίδετο εἰς μυρίας παραφροσύνας.

— Προχθὲς, μοὶ εἶπεν, ἐζήτησε νὰ τὸν μεταφέρω εἰς τὸν ποταμόν· χθὲς εἰς ἓν καπηλεῖον. Δὲν ἠξεύρω τί νὰ κάμω, κύριε, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθα νὰ σᾶς συμβουλευθῶ.

— Μὴ λέγεις εἰς κάνενα τίποτε· λάβε μίαν λίραν καὶ ὑποσχέθητι ὅτι θὰ ὑπακούσῃς.

Συννενοηθεὶς μετὰ τῆς δυστυχοῦς καὶ ἀξιεράστου συζύγου τοῦ Σταφὸρ, κατώρθωσα νὰ τὸν στείλω εἰς τὴν ἐξοχήν του. Ἐπειδὴ δὲ δύω ἢ τρεῖς σημαντικαὶ προτάσεις του εἶχον ἐγκριθῆ, ἦτον ἡσυχότερος, καὶ μεταξὺ τῆς ὡραίας φύσεως ἐφάνη ἀναγεννώμενος. Τὸ ἀσυνάρτητον τῶν ἰδεῶν του, ἡ πλάνη τοῦ νοός του ἕνεκα τῶν ὁποίων εἴχομεν καταπτοηθεῖ ἐξέλιπον μικρὸν κατὰ μικρόν, ὥστε ἐζωπυρήθησαν αἱ ἐλπίδες μας. Τὸν παρακολούθησα εἰς τὴν ἐξοχήν, καὶ ἤλπισα ὅτι ἤθελεν ἀναλάβῃ εὐτυχῶς τὴν ὑγείαν του, ὥστε νὰ μὴ πάθῃ ἐκ τῶν ἐργασιῶν. Ἡμέραν τινὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Λονδῖνον, ἀπήγγειλε δύω ἢ τρεῖς λόγους πλήρεις πραγμάτων καὶ ἐπιχειρημάτων ἰσχυρῶν, ἐπάλαιε βῆμα πρὸς βῆμα, καὶ μὲ ὅλην τὴν καταφορὰν τῶν ἀντιπάλων, ἐναντίον καὶ αὐτῆς τῆς προφητείας του, ἐθριάμβευσεν.

Ἀλλ' ἡ δύναμις ἐκείνη τοῦ νοὸς τὴν ὁποίαν ἐθαυμάσαμεν καὶ ἥτις ἐφαίνετο δικαιολογοῦσα τὰς ἡμετέρας ἐλπίδας, ὑπῆρξε τὸ σημεῖον τῆς ὀλεθρίας ὥρας,

ὡς δυστυχῶς πολλάκις συμβαίνει, καθ' ἣν ὁ νοῦς τοῦ Σταφὸρ ἔμελλε νὰ καταστραφῇ διὰ παντός. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του διέταξε νὰ φωταγωγήσωσιν αὐτὴν διανεμὼν αὐτὸς μόνος ἀνημμένα κηρία· ἐγεύθη εἰς τὸ μαγειρεῖον μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ μετέβη μετά τινος ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν κῆπον, ἵνα τὸν διδάξῃ τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἡ σύζυγός του περίτρομος καὶ περίλυπος δὲν ἐτόλμα ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς παραφροσύνας ταύτας. Περὶ δὲ τὰ μεσάνυκτα τὸν ἀπέθεσαν οἰνοβαρῆ εἰς τὴν κλίνην του· τὸ πρωὶ ἐπισκεφθεὶς αὐτόν, τὸν ηὗρα ὑπαγορεύοντα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν νέον γραμματέα του.

— Κάθησε, ἰατρὲ, εἶπεν.—Ἄφες με μόνον μὲ τὸν ἰατρόν. Καὶ πλησιάσας με παρεδόθη εἰς κοπετόν.

— Χθὲς, μοὶ εἶπεν, χθὲς ἐμέθυσα ὡς ἄνθρωπος τοῦ δρόμου· ὅλοι οἱ ὑπηρέται μου μὲ εἶδαν· δὲν τολμῶ πλέον νὰ τοὺς ἰδῶ κατὰ πρόσωπον.

— Ἔ! ἀπεκρίθην ὑπομειδιάσας· μικροδουλειαῖς· Ἐλησμόνησες τοὺς στίχους τοῦ Ὁρατίου.

Semel insanivimus omnes (*).

— Ἰατρὲ, μή με ἀφήσεις . . . Ὅλοι συνώμοσαν ἐναντίον μου ὅλοι μὲ μισοῦν.

Καὶ ἔσφιγγε τὴν χεῖρά μου, καὶ ἔκλαιε, καὶ ἐστέναζε, καὶ μὲ ἠπείλιζε λυπηρότατα.

— Ὁ λαὸς θέλει νὰ μὲ φονεύσῃ· οἱ Βουλευταὶ, οἱ Γερουσιασταὶ! . . οἱ ἀχαριστοι! . . . τί ἔκαμα; Ὁ Θεὸς ἠξεύρει πόσον ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου, καὶ πόσον ἐπροσπάθησα νὰ τὴν ὠφελήσω! . . . Σιωπή! Καὶ σηκωθεὶς ἔκλεισε τὴν θύραν καὶ ἐπανῆλθε.

— Πιστεύεις ὅτι ὁ γραμματεύς τὸν ὁποῖον εἶδες πρὸ ὀλίγου . . . ὁ κακοῦργος, συνεννοεῖται μὲ τὸν Μέτερνιχ· ἐκέρδησε τὸν βασιλέα ἔχει ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν Βουλὴν, καὶ θέλει νὰ μὲ διαδεχθῇ· ἡ σύζυγός μου τὸν ὑποστηρίζει.

— Μὴν ἔπιες καὶ σήμερον τὸ πρωὶ κρασί; τὸν ἠρώτησα μετὰ σοβαρότητος.

— Ὄχι, βεβαίως ὄχι . . . Ἔχω νὰ σὲ εἰπῶ ἕνα μεγάλον πολιτικὸν μυστικόν. Τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη, ὅλα κλίνουν πρὸς τὸ δημοκρατικὸν σύστημα. Θὰ . . . Θὰ (ἐνταῦθα ὡμίλει ταπεινότερον) θὰ τὰ πυκνώσω, θὰ τὰ συμπυκνώσω, καὶ θὰ κάμω τὴν Εὐρώπην μίαν δημοκρατίαν μὲ δώδεκα προέδρους . . . . Ἀκούεις; . . . Ἡ ἀθανασία, τὸ μέλλον . . . ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν λαῶν . . . Ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ μὲ προδώσῃς . . . .

— Ὄχι βέβαια.

— Ἀλλ' ἄς ἔλθω εἰς τὰ ἐδικά μου. Θὰ σὲ εἰπῶ διὰ τί σὲ ἐπροσκάλεσα.

— Ἐλησμόνησες ὅτι ἦλθα μόνος μου.

Ἀλλ' αὐτὸς ἐξηκολούθησε·

— Πάντοτε εἶχα εἰλικρινῆ φιλίαν πρὸς σὲ, ὁ ὁποῖος δὲν μὲ ἐζήτησες ποτὲ τίποτε, καὶ ἔμεινες φίλος μου σταθερός.

Καὶ ἔκλαυσεν ἐκ νέου. Ἐγὼ δὲ πόσον ἐλυπούμην τὸν εὐγενῆ, τὸν εὐφυέστατον ἐκεῖνον Σταφόρ. Ἐπὶ τέλους μ' ἐπρότεινε νὰ ὑπάγω πρέσβυς εἰς Πετρούπολιν, εἶπεν ἄῤῥητα θέματα. εἶδεν ὅτι δὲν ἀπεκρινόμην, ἐστάθη. Ἔπειτα ὠχρίασεν ὡς νεκρὸς, ἐσηκώθη, ἠρυθρίασε, περιῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἀνέκραξεν·

— Ἆ, ἰατρέ! τὸ βλέπω . . . τὸ βλέπω. . . .

Καὶ ἐλειποθύμησε. Τὴν ἐπιοῦσαν ἔμαθον ἐκ τῶν ἐφημερίδων ὅτι ἐγένετο αὐτόχειρ (*), ἐπίστευσα δὲ καὶ πιστεύω πάντοτε ὅτι ἀναλαβὼν ἐπὶ μικρὸν τὰς φρένας ἐνόησε τὴν κατάστασίν του, καὶ ἐπροτίμησε νὰ φονευθῇ μᾶλλον παρὰ νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὸν θάνατον τοῦ λογικοῦ του.

Εἴθε αἱ λεπτομέρειαι αὐταὶ νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς διδασκαλίαν καὶ παράδειγμα! Οὕτω ἔζησε, καὶ οὕτω ἀπέθανεν εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μόνον ἁμάρτημα ἔχων ὅτι κατεφρόνει τὴν ἀγνότητα τῶν ἀπολαύσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ μόνον ἐλάττωμα ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἀναβαίνῃ πάντοτε, νὰ δεσπόζῃ καὶ νὰ θριαμβεύῃ. Ὁ Σταφὸρ, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐτιμᾶτο κα τα πᾶσαν τὴν Εὐρώπην, κατεδίκασε μόνος ἑαυτὸν εἰς βίον ἀληθοῦς δεσμώτου Ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ἄνθρωπον νὰ κατακτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν δάφνην τῆς πολιτικῆς φιλοδοξίας, κατηνάλωσε τὸν βίον καὶ κατεστρεψε τὰς φρένας του· καὶ καταπατῶν τὴν ἀληθῆ εὐτυχίαν χάριν φαντασιώδους ἀγαθοῦ, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς δόξης ὡς ἀσθενὲς πτηνὸν πληγὲν ὑπὸ κεραυνοῦ. Μάθημα τρομερὸν ἐγχαραχθὲν διὰ πυρὸς καὶ αἵματος εἰς τὴν μνήμην μου. Ὦ, σεῖς φιλόδοξοι, εἰς οὓς ἡ φύσις δὲν ἐπεδαψίλευσε τὰ προτερήματα τοῦ Σταφὸρ, ἰδοὺ τί περιέχουσι καὶ τί κρύπτουσιν ἡ γλυκεῖα δημοτικότης, ἡ ἀπατηλὴ φήμη, ἡ δημοσία ἐξουσία, ἢ τόσον γοητεύουσα τοὺς ἀνθρώπους.

(*) Ὅλοι παραφρονήσαμεν ἅπαξ.

ΠΥΡΑΜΙΣ ΟΦΕΩΝ.

—ooo—

Ὁ Κ. Μελουὲ, ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ἐπὶ Λοδοβίκου ΙΗ' τῆς Γαλλίας διηγεῖται ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Γουϊάνῃ ὄφεων τὸ ἑξῆς περίεργον, τὸ ὁποῖον παριστᾷ καὶ ἡ παρατιθεμένη εἰκών.

« Εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἰρακώβου παρέστην εἰς θαυμασιώτατον ἅμα δὲ καὶ τρομερώτατον θέαμα· εἰ δὲ καὶ δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς κατοικοῦντας ἐν Γουϊάνῃ, δὲν μοὶ φαίνεται ὅμως νὰ περιέγραψεν αὐτὸ ἄλλος περιηγητής. Ἤμεθα δέκα ἔφιπποι, ἐξ ὧν δύο ἐπροπορεύοντο ἵνα ἀνερευνῶσι τὰς διόδους, διότι ἠγάπων νὰ περιτρέχω τὸν τόπον ἐκ διαφόρων μερῶν, καὶ νὰ πλησιάζω εἰς τὰ μεγάλα δάση. Εἷς τῶν δύο μαύρων οἵτινες ἐπροπορεύοντο ἐπανελθὼν μετὰ σπουδῆς ἔκραξε μακρόθεν· « Ἔλθετε, κύριε, νὰ ἰδῆτε ὀφίδια σωρευμένα. » Καὶ ἐδακτυλοδείκτει ὄγκον ὁμοιάζοντα σωρὸν ὅπλων. Ὁ δὲ Κ. Παρβὶλ μοὶ εἶπε· « Θὰ εἶναι βέβαια ὀφίδια τὰ ὁποῖα μετὰ μεγάλην θύελλαν συνερχόμενα ἐπισωρεύονται· τὸ ἤκουσα πολλάκις ἀλλὰ δὲν τὸ εἶδον· νὰ ὑπάγωμεν μὲ προσοχήν· δὲν πρέπει νὰ πολυπλησιάσωμεν. » Ἐνῷ δὲ ἐπροχωροῦμεν, εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους εἰς τὴν πυραμίδα, φαινομένην ἀκίνητον· ἀλλ' ὅτε ἐφθάσαμεν δέκα ἢ δώδεκα πόδας ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἂν ἠθέλαμεν νὰ διαβῶμεν, οἱ ἵπποι πτοηθέντες δὲν ἤθελον ὑπακούσει. Αἰφνης ἡ πυραμὶς ἐταράχθη, συριγμοὶ τρομεροὶ ἠκούσθησαν, καὶ χιλιάδες ὄφεων, προτείναντες τὰς ἀποτροπαίους κεφαλὰς, ἐδείκνυον πρὸς ἡμᾶς τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς ἀστραπηβόλους αὐτῶν ὀφθαλμούς. Ὁμολογῶ ὅτι πρῶτος ὠπισθοδρόμησα· ἰδὼν ὅμως ὅτι ἡ φοβερὰ ἐκείνη φάλαγξ δὲν μετεκινεῖτο, καὶ ὅτι ἐφαίνετο προτιμῶσα τῆς ἐρόδου τὴν ἄμυναν, ἐστράφην περὶ αὐτὴν ἵνα παρατηρήσω τὴν παράταξιν, πανταχόθεν παρασκευασθεῖσαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

» Ἐσκέφθην τότε τίς ἄρα ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς τοιαύτης συναθροίσεως, καὶ ἐσυμπέρανα ὅτι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν ὄφεων θὰ ἐφοβεῖτο μέγαν τινὰ ἐχθρὸν προσεγγίζοντα, καὶ ὅτι συνηθροίζοντο οὕτω εἴτε ὅπως ὁρμήσωσι κατ' αὐτοῦ εἴτε ὅπως ἀντιπαραταχθῶσιν ἀθρόοι. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην θὰ ἐκφράσω γνώμην τολμηρὰν μὲν, τὴν ὁποίαν ὅμως δικαιολογοῦσι πολλαί μου παρατηρήσεις· εἰς τὸν νέον κόσμον τῶν ζώων ἡ ἔμφυτος ῥοπὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ σχέσις εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμέναι τῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ τὰ δάση καὶ ἡ ἐρημία δὲν περιορίζουσι διόλου τὴν ἐλευθερίαν των, τὰ ζῶα τοῦ αὐτοῦ εἴδους συνέρχονται καὶ συγκοινωνοῦσιν εὐκολώτερον· τὰ ζῶα μάλιστα τὰ ἐντελέστερον ὠργανισμένα αἰσθάνονται, ὡς φαίνεται, ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην τῆς κοινῆς συμπράξεως καὶ βοηθείας. »

ΛΕΥΚΟΚΕΦΑΛΟΙ ΑΕΤΟΙ.

—ooo—

Ἡ μεγίστη δύναμις, ἡ τόλμη, ἡ γενναιότης καὶ ἡ ἀταραξία τῶν ὀρνέων τούτων, ὡς καὶ ἡ ἀπαράμιλλος ἰσχὺς τῆς πτήσεως αὐτῶν, ἀναδεικνύουσι τὸ εἶδος τῶν λευκοκεφάλων ἀετῶν πάντη χωριστὸν ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων ἀετῶν. Ἐὰν, πλὴν τῶν ἀρετῶν τούτων, εἶχον καὶ τὴν προαίρεσιν γενναίαν, θὰ ἦσαν βεβαίως τύπος εὐγενείας· ἔχουσιν ὅμως τὸν χαρακτῆρα θηριώδη, δεσποτικὸν, τυραννικὸν μᾶλλον καὶ αἱμοβόρον.

Ἵνα ἐκτιμήσῃς κάλλιον τὸ ὄρνεον τοῦτο, ἐλθὲ

(*) Τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς διηγήσεως ταύτης φαίνεται ἀναφερόμενον εἰς τὸν Κάνιγκα, τὸ δὲ δεύτερον καὶ τελευταῖον εἰς τὸν λόρδον Καστλεῤῥήγ. Ἀλλ' ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ὅντινα ἐξεικονίζει ὁ συγγραφεὺς τῆς διηγήσεως, δὲν ἀμφιβάλλομεν περὶ τῆς ἀληθείας. Τὸ ἄρθρον τοῦτο, ὡς καὶ ὅσα προεδημοσιεύσαμεν ἢ καὶ θέλομεν δημοσιεύσει τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐγέννησαν, καθὰ προείπομεν, πολλὰ παράπονα ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι κατεξανέστησαν ἐναντίον τῆς ἀδιακρισίας τοῦ γράψαντος. Αἱ εἰκόνες ὅσας μετχειρίζεται ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἀληθέσταται. Ὁ Chatham ἀπέθανε καταπονηθεὶς ὑπὸ τῶν βουλευτικῶν κόπων· ἔπεσεν ἄπνους ἐνῷ ἀπήγγελλε τὸν τελευταῖον αὐτοῦ λόγον εἰς τὴν Γερουσίαν. Τοῦ Sheridam καὶ Burke ὁ νοῦς εἶχεν ἐξασθενήσει ὅτε ἀπέθανον· ὁ Castlereagh καὶ ὁ Samuel Romilly ηὐτοκτονήθησαν, ὁ δὲ Canning ἀπέθανε κατατηκόμενος ὑπὸ πολιτικῶν μεριμνῶν.

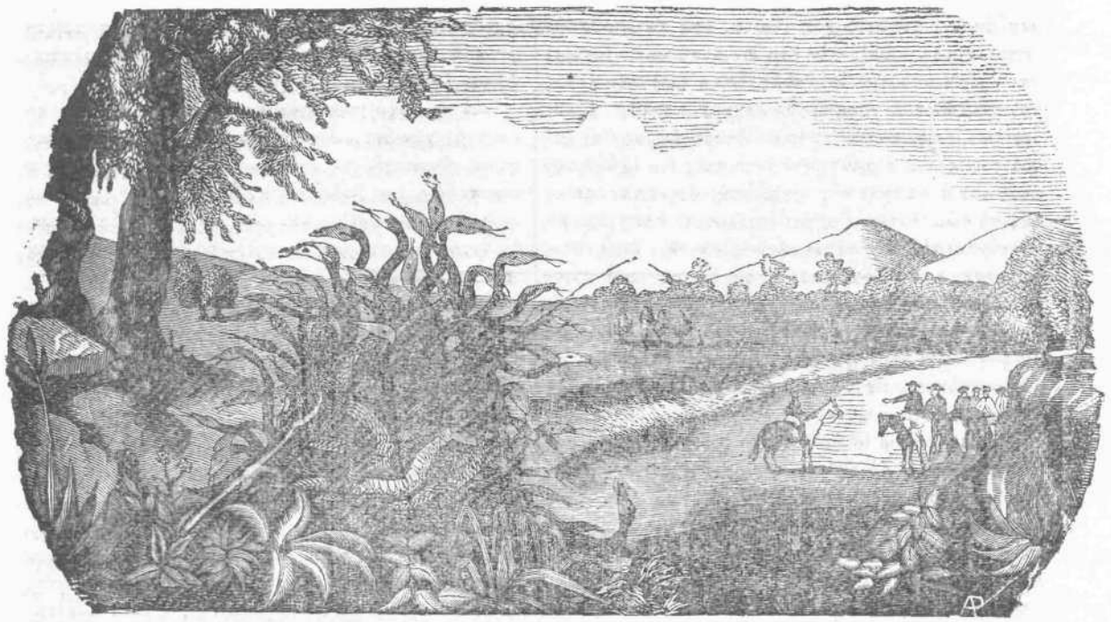

Πυραμὶς ὄφεων.

μετ' ἐμοῦ, φίλτατε ἀναγνῶστα, εἰς τὸν ποταμὸν Μισσισσίπην. Ἄφες τὴν λέμβον σου νὰ παρασύρεται ἠρέμα ὑπὸ τοῦ ῥεύματος ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος ἔρχωνται φάλαγγες πτηνῶν ὑγροδιαίτων, φευγόντων τὰς ἀρκτικὰς χώρας καὶ ζητούντων κλίμα θερμότερον. Ἰδοὺ πρὸς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ὁ ἀετὸς κάθηται ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου τῶν δένδρων. Ὁ ἔμπυρος αὐτοῦ ὀφθαλμὸς πλανᾶται καθ' ὅλον τὸν ἀπέραντον ὁρίζοντα, καὶ τὸ οὖς αὐτοῦ ἀκροάζεται μετὰ προσοχῆς καὶ τὸν ἀπώτατον ἦχον. Ἐνίοτε ῥίπτει τὸ βλέμμα καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, φοβούμενος μὴ διαφύγῃ καὶ ὁ ἐλάχιστος νεβρός. Ἡ σύντροφος αὐτοῦ κάθηται εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην, καὶ ὁσάκις βλέπῃ παρατεινομένην τὴν ἡσυχίαν, ἀφίησι φωνὴν συνιστῶσαν αὐτῷ ὑπομονήν· τὸ γνωστὸν τοῦτο σημεῖον ἀκοῦσαν τὸ ἄῤῥεν, ἀνοίγει ὀλίγον τὰ μέγιστα αὐτοῦ πτερὰ, κλίνει ἐλαφρῶς τὸ σῶμα πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἀποκρίνεται δι' ἄλλης φωνῆς ὁμοιαζούσης καγχασμοὺς παράφρονος· καὶ εὐθὺς ἀναλαμβάνει τὴν πρώτην στάσιν, καὶ ἐπανέρχεται ἡ σιωπή. Πάππιαι παντὸς εἴδους διαβαίνουσιν ἀγεληδόν, ἀλλ' ὁ λευκοκέφαλος ἀετὸς οὐδὲ στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς αὐτὰς, διότι δὲν εἶναι ἄξιαι ἀετοῦ. Αἴφνης φωνὴ τραχεῖα, φωνὴ κύκνου ἠκούσθη, μακρὰν μὲν ἔτι ἀλλ' ἐρχομένου· καὶ ἀμέσως ἄλλη φωνὴ ὀξυτάτη, τοῦ θήλεος ἀετοῦ, προσεκτικοῦ ὅσον καὶ ὁ ἄῤῥην, διασχίζει τὸν ἀέρα. Ὁ ἄῤῥην συνταράσσεται ὅλος, καὶ διὰ τοῦ ῥάμφους, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν μυώνων τοῦ δέρματος, τακτοποιεῖ τὰ πτερὰ αὐτοῦ. Ἐν τοσούτῳ ἰδοὺ ἐφάνη ὁ λευκὸς ἀερεπόρος, προτείνων μακρὸν καὶ χιονώδη τράχηλον, καὶ ὡς ὁ ἐχθρὸς προσεκτικὸν στρέφων πανταχοῦ τὸν ὀφθαλμόν· αἱ πλατεῖαι αὐτοῦ πτέρυγες φαίνονται φέρουσαι δυσκόλως τὸ βάρος τοῦ σώματος, εἰ καὶ πλήττουσιν ἀκαταπαύστως τὸν ἀέρα· φαίνεται δὲ τοσούτῳ κεκοπιακὼς, ὥστε τείνων τοὺς πόδας πρὸς τὴν οὐρὰν ὑποστηρίζει αὐτήν. Ἐνῷ ὁ κύκνος πλησιάζει νὰ ὑπερβῇ τὸ αἱμοβόρον ζεῦγος, ἑτοιμασθεὶς ἤδη πρὸς θήραν ὁ ἄῤῥην ὁρμᾷ ἀφεὶς φωνὴν τρομερὰν· ὁ κύκνος ἀκούει ἔντρομος, διότι φοβεῖται αὐτὴν πλέον καὶ τοῦ φονικοῦ πυροβόλου.

Ἰδὲ τὴν δύναμιν τοῦ λευκοφόρου ἀετοῦ· διασχίζει τὸν ἀέρα ὡς διάττων ἀστὴρ, καὶ ὡς ἀστραπὴ ταχὺς ὁρμᾷ κατὰ τοῦ τρέμοντος κύκνου, ὅστις διὰ διαφόρων ἐξελιγμῶν ἀγωνίζεται νὰ διαφύγῃ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἐχθροῦ. Ἀναβαίνει, καταβαίνει, προσποιεῖται καὶ προσπαθεῖ νὰ βυθισθῇ εἰς τὸν ποταμόν· ἀλλ' ὁ ἀετὸς ἐμπαδίζει αὐτόν, διότι πρὸ πολλοῦ γινώσκει ὅτι διὰ τοῦ στρατηγήματος τούτου ἐνδέχεται νὰ σωθῇ. Βιάζει λοιπὸν αὐτὸν νὰ μένῃ εἰς τὸν ἀέρα καὶ ζητεῖ νὰ πληγώσῃ τὴν κοιλίαν του. Μετ' ὀλίγον ἀπελπίζεται ὁ κύκνος· αἱ δυνάμεις του ἐξασθενοῦσι, καθόσον αὐξάνει ἡ γενναιότης καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀντιπάλου. Καὶ ὅμως καταβάλλει τελευταῖον ἀγῶνα· φεύγει· ἀλλ' ὁ ἀετὸς ἐκμανεὶς καταφέρει πληγὴν καιρίαν εἰς τὴν πτέρυγα τοῦ ἐναντίου, καὶ περιπτυσσόμενος αὐτὸν μετ' ἀκαταμαχήτου δυνάμεως κρημνίζει πλαγίως εἰς τὴν πλησιεστέραν ὄχθην.

Νῦν δὲ μετὰ τὸν θρίαμβον παρατήρησον, ἀναγνῶστα, τὴν θηριωδίαν τοῦ ὀρνέου τούτου. Καταπατεῖ τὸν νικηθέντα ἐχθρὸν διὰ τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ ποδῶν, καὶ βυθίζει τὸ ὀξὺ αὐτοῦ ῥάμφος εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας καὶ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἐκπνέοντος κύκνου· γογγύζει ὑπὸ χαρᾶς βλέπων τὴν τελευταίαν ἀγωνίαν τοῦ θύματός του. Ἐν τοσούτῳ ἡ σύντροφος αὐτοῦ βλέπει προσεκτικὴ καὶ τὴν ἐλαχίστην κίνησιν τοῦ ἄῤῥενος. Μὴ ἀπόρει ἐὰν δὲν ἐβοήθησεν αὐτὸν ἐν καιρῷ τῆς πάλης, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι μόνος ὁ κύριος αὐτῆς καὶ δεσπότης ἦτο ἱκανὸς νὰ καταβάλῃ τὸν ἐχθρόν. Ἰδοὺ ὅμως αὐτὴ ἀναπτύσσουσα τὰς πτέρυγας καὶ ὁρμῶσα πρὸς τὸ θῦμα, οὗτινος τὴν καρδίαν κατασπαράσσουσιν ἀμφότεροι μεθυσκόμενοι διὰ τοῦ αἵματος.

Ἄλλοτε ὅτε τὸ ζεῦγος τῶν ἀετῶν ἀναζητοῦν θήραν, ἀνακαλύπτει χῆνα, πάππιαν ἢ κύκνον φεύγοντας πρὸς τὴν λίμνην, μεταχειρίζεται στρατήγημα ἄξιον σημειώσεως. Γινώσκοντες ὅτι τὰ ἔνυδρα πτηνὰ καταποντίζονται ἵν' ἀποφύγωσι τὰς προσβολὰς τῶν ἀετῶν, ἀνυψόνονται εἰς τὸν οὐρανὸν, ὑπεράνω τῆς λίμνης, οὐχὶ ὅμως ὁμοῦ ἀλλὰ μεμακρυσμένοι ἀπ' ἀλλήλων. Μετὰ ταῦτα ὁ ἕτερος αὐτῶν καταβαίνει μετὰ μεγίστης ταχύτητος πρὸς τὸ πτηνὸν, τὸ ὁποῖον μαντεῦον τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐχθροῦ βυθίζεται. Ὁ ἀετὸς ἀνυψοῦται τότε καὶ ἀπαντᾷ καθ' ὁδὸν τὸν σύντροφόν του, ὅστις ὁρμᾷ κατὰ τοῦ πτηνοῦ τὴν στιγμὴν αὐτὴν καθ' ἣν ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἵνα ἀναπνεύσῃ, καὶ τὸ βιάζει νὰ βυθισθῇ ἐκ νέου. Οὕτω ἀμφότεροι οἱ ἀετοὶ καταδιώκοντες τὸ πτηνὸν ἀλληλοδιαδόχως, καὶ μὴ ἐπιτρέποντες αὐτῷ νὰ ἐκβάλῃ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τὴν κεφαλὴν ἵνα ἀναπνεύσῃ, καταπονοῦσιν αὐτὸ, καὶ τὸ ἀναγκάζουσι νὰ διευθυνθῇ κολυμβῶν πρὸς τὴν ὄχθην ἵνα κρυβῇ μεταξὺ τῶν θαλάμων. Εἰς μάτην ὅμως ἀγωνίζεται τὸ ταλαίπωρον! διότι οἱ ἀετοὶ παρακολουθοῦντες πίπτουσι κατ' αὐτοῦ ἅμα πλησιάσαντος εἰς τὴν ὄχθην καὶ τὸ φονεύουσι.

Τὸ φθινόπωρον ὅμως καὶ τὸ ἔαρ μεταχειρίζονται μεθόδους πρὸς πορισμὸν τροφῆς ἧττον ἀξίας ὀρνέου τοιαύτην ἰσχὺν ἔχοντος. Ἅμα φανέντος τοῦ ἁλιευτοῦ ἱέρακος, ὁ λευκοκέφαλος ἀετὸς τὸν καταδιώκει ἵν' ἁρπάσῃ τὴν θήραν τὴν ὁποίαν αὐτὸς μετὰ πολλοῦ κόπου ἀπέκτησε. Καθήμενος ἐπὶ κορυφῆς ὑψηλῆς κατασκοπεῖ πᾶσαν κίνησιν ἐκείνου. Ὅταν δὲ ἴδῃ αὐτὸν ἀνερχόμενον ἀπὸ τῆς λίμνης ἢ τῆς θαλάσσης καὶ κρατοῦντα ἰχθὺν, ὁρμᾷ ἀπειλητικῶς, καὶ ἐκεῖνος ἐπιθυμῶν νὰ σωθῇ ἀφίνει τὸ θηρευτόν· ὁ δὲ ἀετὸς, καταμετρήτας ἤδη διὰ τοῦ βλέμματος τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς πίπτει ὁ ἰχθὺς ὁρμᾷ, τὸν ἁρπάζει καὶ τὸν μεταφέρει εἰς τὸ δάσος ὅπου καταβροχθίζει αὐτόν. Ἐνίοτε ἁλιεύει καὶ αὐτοπροσώπως ὁ λευκοκέφαλος ἀετὸς, ὡς εἶδον ἰδίοις ὀφθαλμοῖς. Ἀλλὰ καὶ χοιρίδια, καὶ ἀρνία, καὶ νεβροὺς ἐλάφων κατατρώγουσι, καὶ πᾶν εἶδος θηρ-

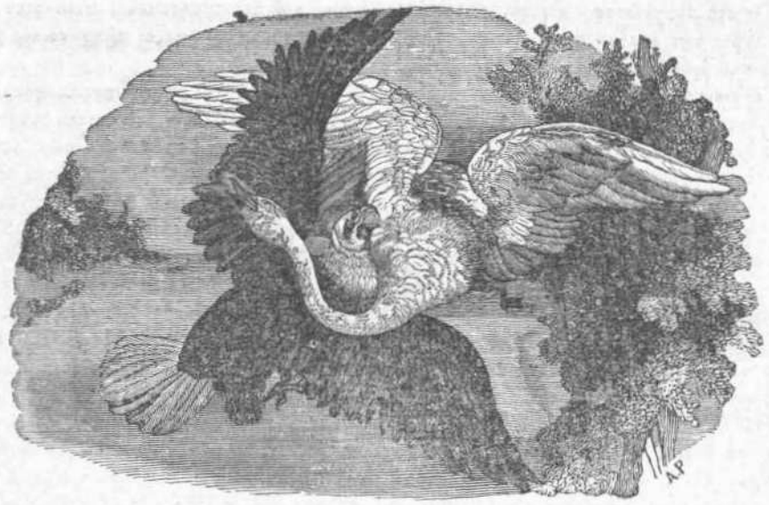

Ἀετὸς λευκοκέφαλος.

σιμαίου, ἀποδιώκοντες τοὺς ἐξ αὐτοῦ τρεφομένους κύνας, γύπας, καὶ λοιπὰ σαρκοβόρα ὄρνεα. Καταδιώκουσι δὲ τοὺς γύπας καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ ἐξεμέσωσιν ὅ,τι ἔχουσιν εἰς τὸν στόμαχον ἵνα τὸ φάγωσιν αὐτοί.

Ἐγὼ δὲ εἶδον παρὰ τὸν Μισσισίπην καὶ τὸ περίεργον τοῦτο· πολλοὶ γῦπες κατεβρόχθιζον τὸ πτῶμα ἵππου· ἰδόντες δὲ ἀετὸν διαβαίνοντα διεσκορπίσθησαν ἀμέσως ὅλοι· ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καί τις ὅστις μὴ προφθάσας νὰ καταπίῃ ἓν ἔντερον, συμπαρέσυρεν αὐτὸ περὶ τὸ ἓν μέτρον κρεμάμενον ἀπὸ τοῦ ῥάμφους του. Ὁ ἀετὸς παρατηρήσας τὸ ἔντερον τρέχει καὶ ἁρπάζει τὴν κρεμαμένην ἄκραν, καὶ σύρει τὸν ταλαίπωρον γύπα· ἐπὶ τέλους πίπτουσιν ἀμφότεροι κατὰ γῆς· ὁ ἀετὸς φονεύει τὸν γύπα, καὶ καταπίνει τὸ γλυκύτατον ἔντερον. Τινὲς λέγουσιν ὅτι καὶ παιδία καταδιώκουσιν οἱ ἀετοὶ οὗτοι.

Ἡ πτῆσις τοῦ λευκοκεφάλου ἀετοῦ εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ὁμοιόμορφος ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.

ΣΥΡΙΑΚΑ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 254.)

—κοο—

Ὁ Βεσίρης ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Σχεχάβ ἦτο τότε ἐμίρης τοῦ ὄρους. Οὗτος ἐδιοίκησεν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη τὸν Λιβάνον μετὰ νοημοσύνης καὶ σταθερότητος, καὶ ἠγωνίσθη ὑπὲρ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἔπεσε μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἠναγκάσθη μάλιστα ν' ἀποσυρθῇ εἰς Μελίτην.. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἡγεμονίας του διεταράχθησαν ὑπὸ λυπηροτάτων συμβεβηκότων. Χάρις εἰς τὰς ῥαδιουργίας τῆς Τουρκίας, οἱ Δροῦσοι ἐπανέστησαν κατ' αὐτοῦ. Μία μερὶς Μαρωνιτῶν ἔλαβε δυστυχῶς μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην. Ἡ πύλη, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὠφελήθη ἀπὸ τῶν αἱματηρῶν τούτων ταραχῶν, ὅπως καταστρέψῃ τὸν παλαιὸν ὀργανισμὸν τοῦ ὄρους καὶ λάβῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς κακοποιὰς χεῖρας αὐτῆς. Ἑπομένως τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπερτάτου τοῦ ὄρους ἀρχηγοῦ τοῦ ἐμίρου κατηργήθη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκ Συρίας ἀποχώρισιν τοῦ Ἰβραΐμ. Ὁ πασᾶς τῆς Σάϊδας (Σιδῶνος) ἔλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Διὰ δὲ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν διωρίσθησαν δύο *καϊμακάμαι*, εἷς Μαρωνίτης διὰ τοὺς Μαρωνίτας, καὶ εἷς Δροῦσος διὰ τοὺς Δρούσους. Ὡς εἰκὸς, διὰ τοῦ μέτρου τούτου καθιερώθη ἡ διαίρεσις τῶν φυλῶν ὡς ἀρχὴ, ἀρχὴ καταστρεπτικὴ, ἐφαρμοσθεῖσα καθ' ὁλοκληρίαν, διότι καὶ εἰς τὰ μικρότερα μικτὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα κατῴκουν καὶ Μαρωνῖται καὶ Δροῦσοι, διωρίσθησαν δύο *Βεκίλαι*, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φυλῶν.

Τοιουτοτρόπως ἡ Τουρκία ὠργάνισεν οὕτως εἰπεῖν καὶ παρεσκεύασεν εἰς πόλεμον ἀέναον τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιζηλίας τῶν δύο σημαντικωτέρων φυλῶν τοῦ Λιβάνου. Ἡ τουρκικὴ ῥαδιουργία προσεπάθησε διὰ παντὸς μέσου νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν σφαλμάτων τῶν Μαρωνιτῶν, τῶν μετ' αὐτῶν συνοικούντων καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, καὶ ἰδίως τῶν Δρούσων, ἵνα προκαλῇ περιοδικῶς αἱματηρὰς διενέξεις μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ σκοπὸς τῆς Πύλης ἦτο νὰ καταστρέψῃ ἐν τῷ Λιβάνῳ πᾶν λείψανον ἀνεξαρτησίας, ἵνα καταστήσῃ καὶ τὸ ὄρος ἔρμαιον τῆς χρηματολογικῆς πλεονεξίας τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς. Μετὰ λύπης ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι οἱ χριστιανοὶ καὶ ἰδίως οἱ Μαρωνῖται, ἔπεσαν πολλάκις εἰς τὰς παγίδας τῆς δολίας ταύτης πολιτικῆς. Ἡ λυπηρὰ ἀποκλειστικότης τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου ἔβλαψε πάντο-

τε καιρίως τοὺς Μαρωνίτας. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ἀποκλειστικότης τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ. Δυστυχῶς αἱ ἐνίοτε ἀπάνθρωποι αὗται ἐνέργειαι τοῦ κλήρου δὲν περιεστέλλοντο ὡς ἔπρεπεν ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου, τὸ ὁποῖον ἐξήσκει πάντοτε ἀποκλειστικὴν ἐπὶ τῶν Μαρωνιτῶν ἐπιρροήν. Ἐνδιδῶν εἰς τὰς εἰσηγήσεις καθολικῶν τινων κληρικῶν, ὁ Μαρωνιτικὸς κλῆρος ἐθεώρει δυσμενῶς πάντα ἑτερόδοξον οἰκοῦντα εἰς τὸ ὄρος. Ἡ ἐσφαλμένη καὶ ἀντιχριστιανικὴ αὕτη τάσις εἴπετο νὰ προξενήσῃ πολλὰ σκάνδαλα. Ἰδίως οἱ εἰς τὰ ὄρη τῶν Μαρωνιτῶν οἰκοῦντες ὁμόδοξοι ἡμῶν, συμποσούμενοι εἰς 30,000 περίπου, ὑπέστησαν οὐκ ὀλίγους διωγμούς. Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἀπέναντι παντὸς ἑτεροδόξου μῖσος τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου, ὥστε παρέσυρεν αὐτὸν ἐνίοτε εἰς πράξεις αἰσχίστας. Ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Γεώργιος Ῥοβηνσὼν, ὅστις ἦτο εἰς τὸν Λίβανον τῷ 1830, διηγεῖται, ὅτι ἐπεσκέφθη μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ Μαρωνιτικὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, κείμενον εἰς θέσιν ἐξαισίαν (1). Ἔξω τῆς πύλης τοῦ μοναστηρίου ὑπάρχει βαθὺ ὑπόγειον ἄντρον. Ὁ Κ. Ῥομβησὼν ἐπλησίασεν εἰς τὸ ἄντρον τοῦτο, ὅτε αἰφνης οἰμωγαὶ καὶ φωναὶ ζωηραὶ ἠκούσθησαν ἐξερχόμεναι ἐξ αὐτοῦ. Ἐρωτήσας δὲ τίνων ἦσαν αἱ φωναὶ ἐπληροφορήθη παρὰ τῶν μοναχῶν, ὅτι κατέκλειον ἐκεῖ τοὺς φρενοβλαβεῖς. Προσέθηκαν δ' ὅτι οὕτω μετεχειρίζοντο πάντας τοὺς προσερχομένους εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους ἱεραποστόλους, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς πάσχοντας τὰς φρένας. Καὶ αὐτοὶ οἱ Οὐνῖται ἢ Γραικοκαθολικοὶ καλούμενοι, οἱ ἀναγνωρίζοντες τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα καὶ τὰ πλεῖστα τῶν δογμάτων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐδιώχθησαν πολλάκις παρὰ τοῦ Μαρωνιτικοῦ κλήρου. Τοιαύτη ἦτον ἡ ἀποκλειστικότης τοῦ κλήρου τούτου! Λέγω δὲ ὅτι ἦτο, διότι ὅτε αἱ τελευταῖαι συμφοραὶ, καὶ ἡ εὐγενὴς διαγωγὴ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις λησμονήσασα τὰ δίκαια αὐτῆς παράπονα διὰ τὴν κατὰ τῶν ὁμοδόξων αὐτῆς διαγωγὴν τῶν Μαρωνιτῶν ἦλθε πρώτη εἰς βοήθειαν τῶν πασχόντων τῆς Συρίας χριστιανῶν παντὸς δόγματος, μετέβαλεν ὡς φρονῶ τὰς διαθέσεις ἐν τῷ Λιβανίῳ ὄρει. Ἡ Ἑλλὰς ἔδωκε κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας περιστάσεις μάθημα χριστιανισμοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν θέλει μείνει τῇ θείᾳ ἀρωγῇ ἄκαρπον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Γ. Κ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ (υἱός).

(Ἕπεται συνέχεια.)

(1) Εἰς τὸ μοναστήριον τοῦτο σώζεται συριακὸν τυπογραφεῖον, ἀλλ' ἄχρηστον, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 235 — 238.)

—ooo—

Ἡ διήγησις τοῦ *Χρόνου* ἐπιβεβαιοῖ ἀκουσίως τὸν ὡραῖον τοῦτον λόγον τοῦ Οὐαριγκτῶνος· «Ἡ καταδυναστεία ἔχει πάντοτε ἐν ἑαυτῇ τὴν συναίσθησιν καὶ τὴν δειλίαν τοῦ ἐγκλήματος· ἡ ἀντίστασις εἰς τὴν τυραννίαν ἀναβιβάζει ἐρύθημα εἰς τὰς παρειὰς ἐκείνου ὅστις ἐπὶ τοῦ θρόνου καταπατεῖ αὐτήν.» — «Οὐδέποτε θέλω λησμονήσει, λέγει ὁ μαρκέσιος Δ' Ἀρκοὺρ, εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ τοῦ καταστείλαντος τὴν ἐπανάστασιν, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν, τὸ ἦθος ἔχων πλῆρες χάριτος καὶ γλυκύτητος, ὁ Ἔμμετ ἀνηγέρθη καὶ προσέφερεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὴν ζωήν του. Ὅλων οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπλήσθησαν δακρύων· ἐξήλθομεν ὀλοφυρόμενοι, καὶ πρὸς στιγμὴν ἐπίστευσα τὴν μὲν δικαιοσύνην αὐστηρὰν τὸν δὲ συνωμότην ἄξιον οἴκτου.»

Ἦτο ἑνδεκάτη τῆς ἑσπέρας ὅτε ὁ Ῥοβέρτος εἰσήχθη εἰς τὴν φυλακήν. Ἐσταμάτησε πρὸ τῶν κιγκλίδων τοῦ κελλίου εἰς ὃ ἦτο κλεισμένος ὁ κύριος Saint-John Mason, καὶ τῷ εἶπεν· «Αὔριον θὰ μὲ κρεμάσουν.» *Τὰ Χρονικὰ τοῦ Λονδίνου*, ἐφημερὶς τῆς κυβερνήσεως, ἐξιστοροῦντα τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς καὶ τὴν ἀποκεφάλισίν του, κακίζουσι τὴν ἀμέριμνον καὶ βέβηλον ἐλαφρότητα μεθ' ἧς ὡμίλησε περὶ τοῦ προσεχοῦς τέλους αὐτοῦ. «Ἔμεινε μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ὅ,τι ἐφάνη κατὰ τὴν χθεσινὴν συνεδρίασιν, τὴν αὐτὴν δεικνύων ἀναλγησίαν καὶ αὐθάδειαν, ἐμπαίζων τὰς φρικώδεις περιστάσεις, αἵτινες τὸν περιεκύκλουν. Οὐδὲν ὀλιγώτερον ὁμοιάζει τὴν γαλήνην ἀληθοῦς χριστιανοῦ. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς φυλάξῃ ἀπὸ ἀνθρώπων ἐχόντων τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Καὶ ὅμως οὐδέποτε εἴδομεν ἄνθρωπον ἀποθνήσκοντα ὡς αὐτός.» Ἐνταῦθα παρατηρεῖται ὅτι παρὰ τοῖς νέοις τούτοις Ῥωμαίοις, κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων, ἡ θρησκεία οὖσα ἀντικείμενον εἰλικρινοῦς σεβασμοῦ, εἶναι καὶ μέγα τῆς κυβερνήσεως ὄργανον. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐφημερίδα, ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἦτο μέγας ἄπιστος· ὁ λειτουργὸς τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου, ὅστις κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς τὸν παρεμύθη, ματαίως ἠγωνίσθη νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς ὀρθότερα φρονήματα καταπολεμῶν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὀλεθρίων δογμάτων ἃ ἐποτίσθη κατὰ τὴν ἤπειρον. Ὁ Ῥοβέρτος ἐπὶ τέλους τῷ εἶπεν, «εὐγνωμονῶ διὰ τὸν κόπον ὃν ἐλάβετε· εἶναι ὅμως ἀνωφελής, διότι πρὸ πολλοῦ τὰ φρονήματά μου ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἶναι στερεὰ, ὥστε τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν δύναμαι νὰ μεταβληθῶ.»

Μετὰ σπουδῆς ἐρωτᾷ τις πάντοτε ἑαυτὸν, ὁποίαν λύσιν ἔδωκεν εἰς τὴν αἰνιγματώδη καὶ μυστηριώδη ἡμῶν εἰμαρμένην νοῦς ἰσχυρὸς, καὶ μάλιστα ἐὰν αὐτὸς ἑνοῦται μετ' εἰλικρινοῦς ψυχῆς ἱκανῆς νὰ θυσιασθῇ μέχρι μαρτυρίου. Ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ ἐκ γενετῆς ἦτο διαμαρτυρόμενος καὶ μέλος τῆς καθεστηκυίας ἐκκλησίας· καὶ ὅμως τῶν ἱστορικῶν τινες ἐβεβαίωσαν σὺν τοῖς *Χρονικοῖς τοῦ Λονδίνου*, ὅτι ἡ πίστις τοῦ νέου τούτου τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μαθητοῦ, ἦτο ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς Profession du Vicaire Savoyard, ἑνὸς τῶν ὡραιοτέρων θρησκευτικῶν μνημείων ἅτινα ἀνήγειρεν ἴσως χεὶρ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀμυδρὰν λάμψιν τοῦ λογικοῦ. Τοιαύτην ἔχοντες πίστιν καὶ τοιαύτην ἐλπίδα ἀπέθανον ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις πολλοὶ μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας, ὁ Malesherbes, ὁ Ἀνδρέας Chénier, ὁ Bailly, ἡ κυρία Ῥολάνδ, καὶ ἄλλοι. Οἱ Ἰταλοὶ διηγοῦνται ὅτι ὁ Μάριος Πιγάνος, ὅστις ἐκαρατομήθη ἐν Νεαπόλει τῷ 1799, ἀνέγνω κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα τῆς ζωῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς συνδεσμώτας του, προωρισμένους καὶ τούτους νὰ ὑποστῶσι μεθ' ἡμέρας ὀλίγας τὴν αὐτὴν τύχην, τὴν θείαν ἐκείνην ἀποστροφὴν ἐν ᾗ νομίζει τις ὅτι ἀνοίγεται εἰς ἡμᾶς, χάρις εἰς τὴν φωνὴν τῆς μεγαλοφυΐας, ἡ ἀκτινοβόλος πύλη ἄλλης ζωῆς.

Καὶ ὅμως ὁ Θωμᾶς Μοὺρ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ, βεβαιοῖ ὅτι ὁ λόρδος Φίτς Γεράλδος, ὡς καὶ ὁ νέος Ἔμμετ, εὐτυχέστεροι τῶν τέκνων αἰῶνος ἀπίστου, ἐλάτρευον μὲν τὴν γαλλικὴν ἐπαναστασιν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχον καὶ πίστιν ἔνθερμον καὶ σταθερὰν εἰς τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὡς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Ἔμμετ, εἶναι βέβαιον, κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ φυλακῇ συμβιωσάντων (τὰς μόνας ἀξιοπίστους), ὅτι ἔμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὴν πίστιν τῆς νεότητός του.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐλθόντες παρέλαβον τὸν δεσμώτην ἵνα τὸν μετακομίσωσι δύο μίλια μακρὰν, προφασιζόμενοι ὅτι ἤθελον νὰ τὸν φέρωσι πλησίον τοῦ μέρους τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς. Ἡ ἀληθὴς ὅμως αἰτία ἦτο ὅτι, ὁ λόγος αὐτοῦ μέγα προξενήσας ἀποτέλεσμα, διήγειρε τὰ πάθη τοῦ λαοῦ. Φοβούμενοι ἀποστασίαν σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἀπελευθέρωσίν του, ὑπέθεσαν ἀσφαλεστέραν ἐν περιπτώσει προσβολῆς τὴν νέαν φυλακήν. Ὁ Ῥοβέρτος παρεπονέθη ὅτι δὲν τὸν ἄφινον ἥσυχον κατὰ τὰς ὀλίγας ὥρας ἃς εἰσέτι εἶχε νὰ ζήσῃ. Καὶ τῷ ὄντι εἶχον καταφορτίσει αὐτὸν μὲ ἁλύσεις καὶ μετὰ τοσαύτης κτηνωδίας καὶ τόσης ὀλίγης προσοχῆς, ὥστε τὸ αἷμα ἔρρεεν ἐκ τῶν πληγωθέντων μελῶν του. Ὁ δεσμοφύλαξ τὸν ἀπήλλαξε τῶν δεσμῶν καὶ τῷ ἔδωκε νὰ φάγῃ, ἔχοντα μεγίστην ἀνάγκην τροφῆς, διότι εἶχε μείνει νῆστις ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἀπὸ τῆς δεκάτης τῆς πρωΐας μέχρι τῆς ἑνδεκάτης τῆς ἑσπέρας. Ὁ δεσμοφύλαξ ἐξηκολούθησε, λέγει ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ *Χρόνου*, μεταχειριζόμενος αὐτὸν προσηνῶς μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ εὐχαριστῶν αὐτὸν διὰ τὴν φιλανθρωπίαν του, ἀφεὶς τὴν φυλακὴν διευθύνθη εἰς τὴν λαιμητόμον.

Ἡ νεότης καὶ ὁ κόπος συνετέλεσαν ὥστε νὰ κοιμηθῇ ὕπνον βαθύτατον. Τὴν δὲ αὐγὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε ν' ἀποκεφαλισθῇ, ἐγονάτισε καὶ προσηυχήθη· ἐζήτησε γάλα ὅπερ καὶ ἔπιεν, ἀκολούθως δὲ ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Ἀμερικῇ ἀδελφόν του. Ἡ ἐπιστολή του ἐμπεριεῖχε τὸ σχέδιον τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπεθύμει δὲ ἐνθέρμως νὰ μάθῃ ὁ ἀδελφός του τὸ σχέδιον, διότι μόνος ἠδύνατο νὰ κρίνῃ καλῶς περὶ τῶν σκοπῶν του καὶ τῶν αἰτίων δι' ἃ ἀπέτυχεν. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη ἐμπεριεῖχε πολλὰς λεπτομερείας. Ἐπεφόρτισε δὲ τὸν Κ. Οὔϊγκαμ γραμματέα τῆς ἐπικρατείας ἐν Ἰρλανδίᾳ, νὰ τὴν διευθύνῃ εἰς τὸν ἀδελφόν του ἐπιστείλας συγχρόνως αὐτῷ τὰ ἀκόλουθα (*)·

Ῥοβέρτος Ἔμμετ, τῷ Κυρίῳ Οὔϊγκαμ.

Σεπτέμβριος 1803.

«Κύριε,

»Ἐὰν μοι ἐπετρέπετο νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ὑπεράσπισίν μου, ἡ πρόθεσίς μου ἦτο ὄχι μόνον νὰ ὁμολογήσω τὴν εὐγένειαν μεθ' ἧς μὲ μετεχειρίσθησαν, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ νὰ ἀποδώσω δικαιοσύνην εἰς τὴν γλυκύτητα τῆς ἐνεστώσης διοικήσεως τῆς Ἰρλανδίας. Ἤθελον τὴν ὑπερασπισπισθῆ ἐφ' ὅσον μοὶ ἦτο ἐπιτετραμμένον, διὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν πρὸς αὐτὴν κατηγορίαν ἐπὶ ἀμελείᾳ καὶ ἀνικανότητι, μὴ δυνηθεῖσαν νὰ ἀνακαλύψῃ συνωμοσίαν ἥτις ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ τῇ διαφύγῃ διὰ τὸν ἁπλοῦν λόγον τῆς βαθείας μυστικότητος. Ἤθελον μάλιστα ἐξηγήσει πῶς ἐν τῇ παρούσῃ καταστάσει τῆς πατρίδος μου ἡ διοίκησις αὕτη οὐδὲν ἠδύνατο νὰ προλάβῃ, ὅτι ἐξ ἐναντίας ὤφειλε νὰ ἐπισπεύσῃ τὰς προσπαθείας μας ὅπως καταστρέψωμεν κυβέρνησιν περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἔχω μεγάλην ἰδέαν. Νομίζω δὲ ὅτι ἐκτελῶ καθῆκον δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ἣν μοὶ ἠρνήθησαν ἐν τῇ χθεσινῇ συνεδριάσει, ὅπως ὁμολογήσω πᾶν ὅ,τι ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ ἀπ' ἐμὲ ὡς ἀπὸ ἄνθρωπον, καὶ πᾶν ὅ,τι, τὸ συναισθάνομαι, δὲν προσβάλλει τὰς σταθεροτάτας ἀρχάς μου ὡς Ἰρλανδοῦ. Εἰμὶ, κύριε, κτλ.

» ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ. »

Εἷς τῶν φίλων του, φυλακισμένος τότε ἐν Κιλμεναμ, ἐπέτυχε τῆς ἀδείας νὰ ἴδῃ αὐτὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸ δεσμωτήριον τὸν εὗρεν ἐνησχολημένον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν προσευχῶν τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας. Εὐθὺς τὸν ἠρώτησεν ὁ Ῥοβέρτος περὶ τῆς ὑγείας τῆς μητρός του, πασχούσης ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς φυλακίσεώς του. Ἡ ταλαίπωρος γυνὴ ὑπέφερεν ὡς Ῥωμαία τὴν ἐξορίαν τοῦ πρωτοτόκου αὐτῆς υἱοῦ· αἱ ἐπιστολαὶ ἃς τῇ ἀπεύθυνε τῷ 1778, ὅτε ἠχμαλωτίσθη, εἰσὶ κατανυκτικώταται διά τε τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὸν φόβον μὴ ζητήσῃ τι ἐναντίον τῆς ἀξιοπρεπείας του.

(*) Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ῥοβέρτου πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐδέποτε ἐστάλη εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θωμᾶς Ἄδδης Ἔμμετ μετὰ πικρίας παρεπονέθη.

« Ἕσο ἥσυχος, ἔγραφεν, ἡ τιμή σου εἶναι ἐν ἀσφαλείᾳ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν, ὡς ἐὰν ἦτο εἰς τὰς σάς.» Ὅτε ὅμως εἶδε τὸν νεώτερον καὶ τὸν μᾶλλον ἐπιστήθιον υἱόν της, τὸ καύχημα καὶ τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς της, καταδικασθέντα εἰς στυγερὸν θανατον, ἡ λύπη, ἡ ἀδιάκοπος μέριμνα περὶ τῆς ὀδυνηρᾶς τύχης του τὴν κατέστρεψαν· καὶ ἀπέθανε τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς καρατομίας τοῦ υἱοῦ της. Ἀκούσας τὸν θάνατον τῆς μητρός του, ὁ Ῥοβέρτος ἐσιώπησεν ἐπί τινας στιγμάς· ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἶπε· « καλλίτερον ὅτι οὕτω πως ἐγένετο· » εἶτα στενάξας ἐπρόσθεσεν· « ἐλπίζω νὰ τὴν ἐπανίδω εἰς τὸν οὐρανόν. » Αἱ τελευταῖαι αὗται λέξεις κατὰ φυσικὸν λόγον ἔφεραν τὴν ὁμιλίαν εἰς θρησκευτικὰ ἀντικείμενα· εἶπε δὲ πρὸς τὸν φίλον του ὅτι ὡμολόγει τὰ ἄρθρα τῆς πίστεως τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του διδασκόμενα. « Αἱ περὶ σωτηρίας ἐλπίδες του δὲν ἐστηρίζοντο εἰς οὐδεμίαν αὐτοῦ ἀξίαν, ἀλλ' εἰς τὴν θυσίαν τοῦ σωτῆρός του, ὅστις ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, θάνατον ἐπονείδιστον. » Ἔπειτα διηγήθη αὐτῷ ὅτι ἀπὸ πρωΐας ἦλθον καὶ ἀφῄρεσαν ἐκ τοῦ δωματίου του ὅλα τὰ κοπτερὰ ἐργαλεῖα· ἀλλ' ὅτι ἡ πρόνοια αὕτη ἦτο ἀνωφελής, διότι ἀπεδοκίμαζε τὴν αὐτοχειρίαν· ἐθεώρει δὲ ὡς τιμὴν καὶ ὡς προνόμιον τὸ ν' ἀποθάνῃ τις ὑπὲρ ὑποθέσεως ἱερᾶς· ὡς πρὸς τὴν πρόληψιν δὲ τὴν θεωροῦσαν ἀτιμωτικὸν τὸν περιμένοντα αὐτὸν θάνατον, ὀλίγον ἐφρόντιζε, συλλογιζόμενος ὅτι ὁ Ῥούσσελ καὶ ὁ Ἀλγερνον Σίδνεῦ ἀπέθανον εἰς τὴν λοιμητόμον καὶ διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἀκολούθως ἐπανελθὼν εἰς τὰ πολιτικὰ εἶπε πρὸς τὸν φίλον του ὅσι τὸ κατ' αὐτὸν πάντοτε ἐθεώρησε μετὰ δυσπιστίας τὴν μετὰ τῆς Γαλλίας συμμαχίαν, ὅτι ἄκων ἐπραγματεύθη μετὰ τοῦ πρώτου ὑπάτου, καὶ ὅτι ὀλίγον ἤλπιζεν εἰς τὰς ἔτι ἐξακολουθούσας διαπραγματεύσεις. Ἤλπιζε δὲ ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ εὑρίσκετο ἀρκετὸν θάρρος καὶ πατριωτισμὸς ἐν Ἰρλανδίᾳ ὅπως ἀπελευθερωθῇ μόνη της. Ἄλλοτε ἀναφερόμενος εἰς ὅτα ἐν τῷ λόγῳ του ἐμνημόνευσε προσέθετεν ὅτι, ἐὰν τὸν ἄφινον νὰ ὁμιλήσῃ ἐλευθέρως, προθύμως ἤθελεν ἀποδώσει δικαιοσύνην εἰς τὴν γλυκύτητα τῆς παρούσης ἐν Ἰρλανδίᾳ διοικήσεως.

Τὴν τελευταίαν ἐπιστολὴν ἣν μίαν ὥραν πρὸ τῆς ἀποκεφαλίσεώς του ἔγραψεν, ἀπεύθυνε πρὸς τὸν Κύριον Ῥιχάρδον Κύρρᾶν, ὁ ὁποῖος ἐξ ὅσων φαίνεται, ἔγραψεν ἢ παρήγγειλεν αὐτῷ ὅτι τὸν ἐσυγχώρει διὰ πᾶν ὅ,τι διέπραξεν. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη.

« Ἀγαπητέ μοι Ῥιχάρδε.

»Μίαν ἔτι ὥραν ἔχω νὰ ζήσω· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν καὶ ἡ φωνὴ ἂν μὲ ἐγκατέλιπεν ἤθελον σὲ εὐχαριστήσει ἐκ βάθους καρδίας διὰ τὰς γενναίας περὶ ἀγάπης καὶ συγχωρήσεως ἐκφράσεις σου. Ἐὰν ὑπάρχῃ εἰς τὸν κόσμον ἄνθρωπος ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ διατηρήσῃ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν μου σπινθῆρα μνησικακίας, βεβαίως θὰ ἦσο σύ. Σὲ ἐλύπησα πολύ· κατέστρεψα τὴν εὐτυχίαν ἀδελφῆς τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷς, καὶ ἥτις ἦτο τόσῳ κατάλληλος εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τοὺς ἄλλους εὐτυχεῖς· ἤδη ὅμως ἡ ἰδία γίνεται βορὰ τῆς θλίψεως· Ὦ Ῥιχάρδε! μίαν καὶ μόνην δικαιολόγησιν ἔχω νὰ σοὶ δώσω, ὅτι τὸ ἐναντίον ἐπεπόθουν νὰ παρέξω αὐτῇ. Πᾶν ὅ,τι διακαὴς ἔρως ἐπιθυμεῖ διὰ τὸ ἀγαπώμενον πλάσμα, βεβαίως τοῦτο καὶ διὰ τὴν Σάῤῥαν ἐπεθύμουν. Οὐδέποτε σοὶ ἐξέφρασα κατὰ πόσον τὴν ἠγάπων· ὁ ἔρως μου δὲν ἦτο παραφορὰ νεανίου, ἀλλ' ἀφοσίωσις ὁσημέραι αὐξάνουσα διὰ τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τοῦ σεβασμοῦ οὕτινας μοὶ ἐνέπνεεν ὁ ἐξαίρετος νοῦς καὶ ἡ ἀγνότης τῆς ψυχῆς της. Ἐνδομύχως ἐπίστευον ὅτι ἡμέραν τινα ἠθέλομεν ἑνωθῆ. Δι' ἐμαυτὸν οὐδέποτε ἐπεθύμησα οὐδὲ θέσεις οὔτε τιμάς· δὲν μοὶ ἔμελε περὶ τῶν ἐπαίνων οὐδενός, ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ ἀναγινώσκω εἰς τὴν ἀκτινοβόλον φυσιογνωμιαν τῆς Σάῤῥας, (in the glow of Sarah' s countenance) ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς ἦτο σεβαστός.

Βεβαίως δὲν ἐπεθύμουν ν' ἀνταμείψω ἀτόπως τὴν ἀγάπην σας. Ἤλπιζον νὰ γίνω τὸ στήριγμα, πέριξ τοῦ ὁποίου ἤθελε περιπλεχθῆ ἡ ἀγάπη αὕτη, καὶ ὅτι οὐδὲν ἤθελέ ποτε τὴν κλονήσῃ· σφοδρὸς ὅμως ἄνεμος πνεύσας τὴν κατέστρεψε, καὶ ἤδη μόνον ἄσυλον ἔχω τὸν τάφον.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὥρα θλίψεων. Πολιτικοὶ λόγοι μὲ ἐβοήθησαν ὅπως ὑποστηρίζω τὴν ψυχήν μου, καὶ δὲν τὴν ἀφῆκα νὰ ταπεινωθῇ· ὑπῆρξαν ὅμως στιγμαὶ ἐν καιρῷ τῆς φυλακίσεώς μου, καθ' ἃς τοσον ἤμην βεβαρημένος ὑπὸ λύπης ἐνθυμούμενος αὐτήν, ὥστε ὁ θάνατος θὰ μοὶ ἦτο ἀνακούφισις.

» Ὁ Θεὸς νὰ σὲ εὐλογήσῃ, ἀγαπητέ μοι Ῥιχάρδε· ἀναγκάζομαι νὰ παύσω ἀμέσως.

» ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ »

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὸν ἀδελφόν, ἐγράφη ὡς φαίνεται ὅπως καὶ ἡ ἀδελφὴ λάβῃ γνῶσιν αὐτῆς. « Ἐγράφη τὴν μεσημβρίαν μίαν ὥραν πρὸ τῆς ἀποκεφαλίσεως τοῦ κυρίου Ἔμμετ, λέγει ὁ Ῥιχάρδος Κύρρᾶν· τὸ στερεὸν καὶ κανονικὸν τῆς γραφίδος του εἰσὶ καταπληκτικὴ καὶ κατανυκτικὴ ἀπόδειξις ὅτι ἡ προσέγγισις τοῦ θανάτου δὲν ἐτάραξε τὰς αἰσθήσεις του οὔτε ἐπτόησε τὴν καρδίαν του.» Ἐπίσης παρατηρεῖται εἰς τὰς γραμμὰς ταύτας, ὅπου ἡ σκιὰ τοῦ θανάτου ἑνοῦται μὲ τὸ ζωηρότερον αἴσθημα τῆς ζωῆς, ὅτι ὁ Ῥοβέρτος Ἔμμετ μόνον τὴν φορὰν ταύτην ὑπέδειξε λύπην τινὰ διὰ τὴν ζωήν, ἀφ' ἧς ἀπεσπᾶτο εἰκοσιτριῶν ἐτῶν ἔχων ἡλικίαν. Ἡ ἔνθερμος προσκόλλησίς του εἰς τὴν Κ. Κύρρᾶν φαίνεται ὅτι ἦτο ὁμόνος δεσμὸς ὃν ἐλυπεῖτο νὰ συντρίψῃ. Καὶ ὅμως τὸ εὐγενὲς καὶ γενναῖον ἐκεῖνο παιδίον ἔδειξε τοσαύτην καρτερίαν ἐνώπιον τοσοῦτον θλιβερᾶς εἱμαρμένης, ὥστε οὐδ' ὡς ὁ Ἀνδρέας Chénier ἀνεφώνησε· « Quel dommage! il y avait quelque chose là . . . . . » οὔτε κἂν παρεπονέθη διὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς τύχης του.

Σ.

(Ἕπεται συνέχεια.)